Domnitori
și voievozi

21

Dr. NICOLAE STOICESCU

MATEI BASARAB

DOMNITORI
ŞI VOIEVOZI

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA“

Dr. NICOLAE STOICESCU

MATEI BASARAB

(20 septembrie 1632 — 9 aprilie 1654)

EDITURA MILITARĂ
BUCUREȘTI — 1982

PREFAȚĂ

Cu prilejul vizitei făcute la Tîrgoviște, tovarășul Nicolae Ceaușescu, Președintele țării noastre, arăta: „De numele acestei localități este legată viața și lupta unora dintre cele mai glorioase figuri de conducători ai poporului nostru din trecut — printre care voievozii Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul, Neagoe Basarab și Matei Basarab — care au pus mai presus de orice libertatea și neatîrnarea patriei. Luptînd cu vitejie împotriva cotropitorilor, ei au făcut posibile succesele de mai tîrziu în înfăptuirea statului național român, au pregătit condițiile pentru dezvoltarea națiunii române, ne-au permis nouă să trecem la construirea socialismului".

Ținînd seama că Matei Basarab este unul din cei mai mari voievozi din veacul al XVII-lea, ca și de faptul că, la 20 septembrie 1982, se îm-

plinesc 350 de ani de la urcarea sa pe tron, am considerat de datoria noastră să-i consacrăm această monografie. Se știe că, deși a avut o domnie lungă de aproape 22 de ani, cu realizări însemnate în toate domeniile (politic, militar, cultural și artistic), domnia lui Matei Basarab nu a constituit încă obiectul unei monografii în limba română. (Singura monografie, scrisă în limba germană de I. Sîrbu cu 8 decenii în urmă, tratează numai politica externă a lui Matei Basarab).

Beneficiind de sprijinul și înțelegerea Editurii militare și al Tipografiei militare a Ministerului Apărării Naționale, autorul și-a propus să evoce în paginile ce urmează această epocă glorioasă din istoria Țării Românești, utilizînd în acest scop toate izvoarele publicate cunoscute, precum și bogata literatură istorică rămasă de la predecesorii noștri.

Lucrarea nu urmărește să idealizeze figura lui Matei Basarab, așa cum se face uneori la astfel de aniversări ; ea caută să-l prezinte pe bătrînul domn în adevărata sa lumină, subliniindu-i meritele de bun gospodar și organizator, de dîrz apărător al independenței Țării Românești, motiv pentru care era considerat de turci ca al doilea Mihai Viteazul, precum și de adevărat Mecena pentru dezvoltarea artei și culturii românești. Nu s-au neglijat nici aspectele mai

întunecate ale domniei sale, în primul rînd exploatarea fiscală și feudală deosebit de intense, care au fost prezentate și ele pe larg.

S-au subliniat, de asemenea, strînsele legături ce au existat între Țările Române în această epocă în care conștiința unității de neam cunoștea o mare dezvoltare, reflectată atît în operele oamenilor de cultură ai vremii (Varlaam, Grigore Ureche, Udriște Năsturel), cît și în afirmațiile muntenilor că ei sînt „frați" cu moldovenii sau în proiectul de alianță propus de Matei Basarab lui Vasile Lupu la 1638, în care cei doi domni se considerau „ca niște frați din aceeași mamă".

Nu s-au neglijat nici neînțelegerile ce s-au ivit între domnul Țării Românești și contemporanul său din Moldova, neînțelegeri alimentate de Poarta otomană, care căuta astfel să dezbine Țările Române pentru a le putea domina. În lucrare se dovedește că aceste neînțelegeri nu au afectat dezvoltarea firească a poporului român, strînsele legături existente între cele trei Țări Române, precum nu au împietat nici asupra conștiinței unității de neam care s-a dovedit mai puternică decît aceste conflicte trecătoare. Din aceste motive, autorul nu a insistat prea mult asupra acestor neînțelegeri, alimentate de interese străine de poporul nostru. *În*

numele acestei unități a Țărilor Române și pentru restabilirea ei, Matei Basarab și Gheorghe Rákoczi al II-lea vor înlocui pe Vasile Lupu cu un alt domn, Gheorghe Ștefan, aliatul lor în coaliția antiotomană.

Astfel concepută, cartea este un omagiu adus bătrînului domn al Țării Românești la împlinirea a 350 de ani de la înscăunarea sa ; ea este, în același timp, o contribuție la o mai bună cunoaștere a politicii interne și externe a Țării Românești în această epocă deosebit de agitată, ca și a realizărilor de seamă din domeniul artei și culturii.

Capitolul I

MATEI AGA DIN BRÎNCOVENI URCĂ PE TRONUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI DEVENIND MATEI BASARAB

Deceniile al doilea și al treilea ale secolului al XVII-lea au reprezentat o epocă de mari frămîntări în istoria Țării Românești ; ca urmare a intensificării exploatării fiscale, în vremea unor domni supuși Porții, ca Radu Mihnea, Alexandru Iliaș, Alexandru Cuconul sau Leon vodă Tomșa, au avut loc o serie de mișcări și răscoale la care au participat atît țărănimea — care suporta greutatea dărilor —, cît și slujitorii (dorobanții și călărașii) și parte din boierime.

Istoricii mai vechi (A. D. Xenopol, I. Lupaș, N. Iorga etc.) au accentuat caracterul anti-grecesc al acestor mișcări ; în această epocă, domnii amintiți mai sus au favorizat pătrunderea elementelor grecești sau grecizate în țară, unii dintre ei înconjurîndu-se și fiind influențați de dregători de origine străină.

Boierii și negustorii greci, veniți la nordul Dunării, s-au dovedit mai pricepuți decît boierii pămînteni în exploatarea maselor, pe care

le-au asuprit fără milă [1]. Văzîndu-se îndepărtați sau amenințați cu îndepărtarea din dregătoriile care le asigurau monopolul exploatării, boierii pămînteni au reacționat cu violență, unii dintre — ca Lupu Mehedințeanu — punîndu-se în fruntea mișcărilor împotriva „grecilor".

După cum au remarcat unii cercetători, termenul de „greci" nu cuprindea numai elemente de acest neam, ci în genere elemente sud-dunărene sau chiar români aflați în anturajul și în favoarea domnilor din această vreme. Mișcările amintite nu au avut deci un caracter „național" — cum susțineau unii istorici mai vechi — ci unul mai complex, în care lupta contra „grecilor" (despre care se pomenește adesea în cronicile vremii) se împletea cu lupta împotriva exploatării feudale și fiscale în general.

Una din cele mai puternice mișcări de acest fel a izbucnit în toamna anului 1630 și ea va avea ca urmare urcarea pe tronul Țării Românești a lui Matei aga din Brîncoveni, devenit ca domn Matei Basarab.

Motivul principal al nemulțumirii boierimii oltene a fost exploatarea fiscală la care Leon vodă supunea pe locuitori, exploatare care se răsfrîngea și asupra boierilor ce răspundeau de strîngerea dărilor din județe. După cum se spune în cronica țării : „pentru multe biruri

[1] Fapt recunoscut și de cronicarul sas Simon Massa, care susține că dregătorii greci erau urîți îndeosebi de oamenii săraci pe care îi jefuiau „prin asupriri nesfîrșite" (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, V, p. 371).

grele ce au fost asupra săracilor, neputînd să mai biruiască, spartu-s-au toate județele de preste Olt, fugind care încătro au putut. Iar boierii carii țineau județele (de bir) păţea mare nevoie de la domnie, că-i punea să plătească județele cu sila. Şi ce avură deteră tot şi să îndatoriră pre la turci şi pre la balgii (= negustori de miere). Că aprozii nu mai înceta de la casele lor, tot pentru bani ; şi le lua trepede [2] cîte 30-40 de galbeni numai deodată".

Văzînd boierii „că merge spre rău", au hotărît „să să dea în lături den-naintea răotăţii" şi să pribegească în Transilvania ; astfel, un număr mare de boieri au trecut la 17 sau 18 octombrie 1630 prin pasul Vîlcanului în Haţeg.

Printre aceşti boieri se găsea şi aga Matei din Brîncoveni, care ţinuse județul Romanaţi de bir şi care plătise şi el dările locuitorilor fugiţi. Matei era fiul lui Danciu, mare vornic din Brîncoveni, care, la rîndul său, a fost fiul lui Vîlsan din Caracal şi al Mariei, fiica lui Detco din Brîncoveni. Danciu şi fratele său, Radu postelnicul, erau nepoţii jupîniţei Marga cea bătrînă, sora lui Neagoe Basarab şi al lui Preda Craiovescu, mare ban. Din acest motiv Matei îşi va spune nepotul lui Neagoe Basarab,

[2] Treapădul era o taxă de deplasare plătită slujbaşilor domneşti trimişi în ţară de cei care făceau necesară această trimitere ; ea era direct proporţională cu distanţa parcursă de slujbaşi. De pildă, la 9 febr. 1639, Matei Basarab cheamă la judecată cîţiva locuitori din jud. Argeş, amenințîndu-i că, dacă nu vor veni, va trimite să le ia treapăd cîte 10 ughi (=. galbeni) de om (Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, LX/12).

considerîndu-se descendentul acestuia. Descendența din boierii Craioveşti şi înrudirea cu Neagoe Basarab îndreptăţeau pe aga din Brîncoveni să aspire la domnia ţării [3].

Nu ştim prea multe lucruri despre viaţa lui Matei înainte de anul 1630 cînd a intrat în istorie prin acţiunea sa temerară. După unele informaţii, s-ar fi născut în 1588 (în 1653 avea 65 de ani), probabil după revenirea tatălui său din pribegia în Transilvania. Nu a deţinut nici o dregătorie în vremea domniei lui Mihai Viteazul (aşa cum au afirmat unii istorici), deoarece era prea mic ; titlul de postelnic cu care apare în documente între 1598 şi 1605 nu înseamnă că ocupa o dregătorie, deoarece toţi copiii de boier căpătau acest titlu onorific. Prima acţiune cunoscută a tînărului Matei datează din timpul domniei lui Simion Movilă (1601-1602), cînd, împreună cu fratele său, Barbu postelnic, s-a judecat la domnie pentru satul Băileşti, pe care tatăl său, Danciu postelnic, îl dăduse lui

[3] După urcarea pe tron a lui Matei Basarab, strămoşul şi modelul său, Neagoe Basarab, va fi evocat de numeroase ori cu diverse ocazii, îndeosebi în predosloviile cărţilor tipărite. De pildă, în prima predoslovie redactată de Udrişte Năsturel se spune : „care din domnii de mai înainte ai ţării — afară de cel din al cărui neam şi familie prea vestită, prea luminăţia voastră prea nobilă prin urmaşi se trage, adică prea bunul Basarab Neagoe de odinioară — s-a arătat aşa de binefăcător ţării" (Dan Horia Mazilu, *Udrişte Năsturel, p. 125-127).* În alte predoslovii se aduceau osanale „marelui neam băsărăbesc", din care făcea parte Matei Basarab (A. Sacerdoţeanu, *Predosloviile cărţilor româneşti,* Bucureşti, 1938, p. 102).

Iane mare ban pentru a-i „scoate" dregătorie de la Ştefan vodă Surdul.

Vreme de aproape 20 de ani (1608-1627), cu titlul de paharnic, Matei este amintit foarte des în documentele relative la Oltenia, unde trăia ca boier de ţară la moşia sa din Brîncoveni. Singura dregătorie pe care a deţinut-o a fost aceea de mare agă, în 1628, după care apare în documente ca fost agă pînă în 1630. Deşi era un boier bogat, nu a ajuns mare dregător într-o epocă în care dregătoriile erau încredinţate unor favoriţi aduşi de peste Dunăre.

Pe lîngă nemulţumirea generală creată de plata dărilor, aga Matei mai avea şi un motiv personal care-l determina să plece în pribegie. Aşa cum declara el însuşi la 26 februarie 1634, deci după ce ocupase tronul : „în zilele lui Leon voievod [. . .], Necula vistier a nimicit casa domniei mele şi a cumpărat multe sate (de) peste Olt ; şi acele sate au fost cumpărate tot pe banii domniei mele şi cu averi din casa domniei mele, cum ştie toată boierimea, mari şi mici, şi toată ţara. Şi multă nevoie şi jefuire am avut domnia mea de la Necula vistier pentru zavistie, încît în alt chip nu am avut cum să fac, ci am pribegit domnia mea în Ţara Ungurească (= Transilvania) ; şi am ieşit domnia mea şi afară din ţară pentru răutatea lui Necula vistier şi am lăsat domnia mea casele şi satele şi dedinele şi toate averile, de s-au pierdut".

Aici deci motivul pribegiei lui Matei este şi unul de ordin personal, şi anume persecuţia nedreaptă la care l-a supus Necula vistier, grec de origine, care din „zavistie" i-a luat averile.

Lucrurile se lămuresc într-un document din 1639, în care Matei Basarab arată că — pe cînd era boier și ținea județul Romanați de bir — „i-a zis Necula vistier să-i scoată satele lui de peste Olt de bir și nici o scădere n-a făcut de la domnie"; de frica lui Necula, Matei a plătit toate satele acestuia la vistieria domnească, iar Necula a cumpărat alte sate cu banii din birurile plătite de Matei. După aceste precizări necesare, să revenim la relatarea evenimentelor petrecute în toamna anului 1630.

Trecerea pribegilor în Transilvania este povestită de un martor ocular care a încercat împreună cu un căpitan (nenumit) să le oprească fuga „în gura plaiului" Vîlcanului. Fugarii au ajuns acolo în ziua de 18 octombrie 1630; ei erau foarte numeroși „și tot de folos": Aslan mare ban cu fiul său, apoi Gorgan spătarul, aga Matei din Brîncoveni, Barbu Brădescu și fratele său, Mihai clucerul, Barbu din Poiană, fiii lui Iscru, Barbu din Fratoștița și feciorul său, Malcoci, „și alții mulți de la Olt și de la Romanați și de la Jiul de jos (= Dolj) și de la Mehedinți". Este vorba deci de un adevărat exod al boierilor olteni.

Personajul cel mai important dintre boierii pribegi era Aslan, grec de origine, fiul lui Gheorghe cămărașul și al Alexandrei, sora lui Petre Șchiopul, fiind deci nepot de domn. Înainte de 1630, a ocupat dregătorii însemnate atît în Moldova, cît și în Țara Românească, unde a fost mare logofăt și mare ban. În septembrie 1630 el era încă mare ban, adică conducătorul Olteniei; la această dată italianul Locadello

arăta că primise informații despre oștirea Țării Românești de la Aslan „care ocupă de mai multă vreme principalele dregătorii pe lîngă principii acelei țări și acum deține bănia, dregătoria cea mai importantă". Nu cunoaștem motivele care l-au determinat să pribegească : bănuim că s-a solidarizat cu boierimea olteană datorită fugii locuitorilor din cauza birurilor greu de plătit. Fiul său — pribeag și el la 1630 — va deveni mai tîrziu soțul Elinei, fiica lui Preda slugerul și al Floricăi, fiica lui Mihai Viteazul, după revenirea în țară a Elinei.

Cel de-al doilea boier, Gorgan mare spătar, ocupase și el dregătorii importante atît în Moldova, cît și în Țara Românească, unde a fost mare paharnic, mare stolnic și mare spătar, pînă în 1628, cînd a fost închis de Alexandru vodă Iliaș. El era rudă cu Matei aga din Brîncoveni, fiind căsătorit cu Stana din Brîncoveni, nepoata lui Matei.

Reținem deci, că *Matei nu era în toamna lui 1630 șeful boierilor pribegi, ocupînd mai tîrziu această poziție, după revenirea lui Aslan în țară și uciderea lui Gorgan de către Alexandru Iliaș.*

Fugarii au căutat să-i determine pe slujitorii care încercau să-i oprească să li se „închine", dar — văzînd că aceștia refuză — au tras în ei și i-au risipit „de au fugit cine încătro au putut", după care au trecut munții în Transilvania.

După cum rezultă din aceeași interesantă scrisoare, boierii fugari ceruseră locuitorilor să vină după ei și să refuze plata dărilor, „că le vine

alt domn [...] peste puține zile". În nordul Olteniei domnea o stare de mare neliniște, locuitorii manifestîndu-și violent nemulțumirea împotriva boierilor : „rumânii nu vor să de nemic, ci bat feciorii (care încasau birurile — N.S.) și le iau banii și trăsurile [...] și cîți birari au găsit, pe toți i-au luat de i-au legat, de le-au luat banii și catastișele și i-au despuiat de i-au lăsat cu pielea". Autorul scrisorii mărturisea că nu a văzut de cînd este „mai rea răutate" decît aceea ce se întîmpla birarilor și declara : „acum noi ne-am îngrozit, de nu știm ce vom să facem, că ne e frică că ne vor ucide".

Scrisoarea constituie o mărturie spontană și sinceră asupra stării de spirit existente în Oltenia în toamna anului 1630, confirmînd spusele cronicii țării (după care trecerea pribegilor s-ar fi făcut la 17 octombrie).

Boierii pribegi s-au stabilit în Hațeg, „avînd mare cinste și socotință" de la Gheorghe Rákóczi I, de la David Zolyomy [4] și „de la toți nemeșii".

După plecarea lor, la 1 noiembrie 1630, tîlmaciul Zulfykar efendi — aflat la București — pretindea că fugarii luaseră cu ei „tributul țării" (strîns probabil din regiunea Olteniei) și cerea lui Ștefan Bethlen să-i prindă și să restituie banii luați.

---

[4] Acest nobil maghiar era fratele soției lui Gavrilaș Movilă, fostul domn al Țării Românești, ceea ce poate explica în parte atitudinea sa filo-română (A. Veress, *Documente*, IX, p. 248-250). Ca ginere al lui Ștefan Bethlen, el se bucura de multă trecere pe lîngă Gheorghe Rákóczi I.

Îngrijorat de trecerea de care se bucurau pribegii în Transilvania, știind că Poarta nu privea cu ochi buni tulburările din țară și temîndu-se că își va pierde tronul, Leon vodă a încercat în patru rînduri, prin solii speciale, să-i convingă pe pribegi să se întoarcă în țară, „iar ei n-au vrut". Solia a treia a fost alcătuită din două personaje importante: Hrizea din Bălteni, mare vornic, și episcopul Eftimie (mai 1631).

După cum spunea N. Iorga, „pribegia supușilor putea să deie jos un domn, ale cărui dezvinovățiri se ascultau mai puțin decît glasul de plîngere al celor siliți să-și părăsească țara [...] Leon știa acest lucru și de aceea el trimise după «boierii săi» solie după solie, chemîndu-i cu «cărți de jurămînt» și stăruind pe lîngă Rákóczi pentru ca el să îi dea înapoi".

Nu știm prea multe despre modul cum au trăit boierii pribegi în Transilvania,[5] unde au trebuit să facă unele promisiuni lui Gheorghe Rákóczi I pentru ca acesta să-i ajute. Mai mult încă, ei au participat alături de oștile principelui la unele lupte purtate de acesta cu imperialii (lupta de la Rakamaz, pe Tisa, 1631).

---

[5] După ce a ajuns domn, în documentele prin care răsplătea pe credincioșii slujitori care l-au urmat în pribegie, Matei Basarab mărturisea că a locuit un timp în Hațeg, la Rîul Bărbat, în tovărășia unor nobili de origine română ca: Bărbat Miclăuș, Bălaș, Dumitru Cioca etc. Unii din aceștia îl vor însoți în expediția din 1631. Vezi documentele din 20 mai 1634, 3 febr. 1635 (DRH, B. vol. XXIV nr. 276 și Arh. St. Buc., Mitr. Țării Rom., LX/24).

Aflați în Transilvania, în 1631, boierii fugari din Țara Românească promiteau „jupînului Cristeș" (Paul Keresztessy) o răsplată de 2 000 de galbeni pentru că acesta le făgăduise „să ne facă cale (adică să le înlesnească trecerea — N.S.) în țara noastră" ; banii urmau să fie dați — spun boierii — după ce „va fi pre voia noastră să ne luăm țara și să scoatem grecii și dușmanii care au spart casele noastre".

Este demn de reținut faptul că, și în 1631, aga Matei figurează al treilea în lista boierilor pribegi, după Aslan vornicul și Gorgan spătarul. Pecetea lui însă mărturisea încă de atunci intenția sa de a deveni domn ; ea reprezenta un om cu sabia în mînă, șezînd pe tron, deasupra tronului fiind gravat numele său „Mateiu".

Încercînd să calmeze nemulțumirile existente în țară și să atragă pe răsculați, la 15 și 23 iulie 1631 Leon vodă a emis două hrisoave sau „așezăminte" împotriva boierilor, negustorilor și cămătarilor greci. În aceste documente — considerate de unii istorici ca alcătuind o adevărată „cartă de libertăți" — domnul arată că, strîngînd „toată țara, boiari mari și mici, și roșii și mazîlii și toți slujitorii" și „văzînd toți atîta sărăcie și pustiire țării", au căutat să afle „de unde cad acele nevoi pe țară".

Așa cum s-a observat, hrisovul din 15 iulie expune pricinile răului mai amănunțit decît *Letopisețul Cantacuzinesc* — favorabil boierimii pămîntene — și o face într-un stil necruțător, incisiv și colorat : „Aflatu-se-au și se-au adevărat — se spune mai departe —

cum toate nevoile și sărăcia țării se începe de la grecii străini, carii amestecă domniile și vînd țara fără milă și o precupescu pre camete asuprite (adică cu dobînzi mari — *N.S.*). Și dacă vin aici în țară, ei nu socotescu să umble după obiceiul țării, ci strică toate lucrurile bune și adaugă legi rele și asuprite [...]. Și încă alte multe streinări au arătat spre oamenii țării, nesocotindu pre nici un om de țară, înstreinîndu oamenii țării de către domnia mea cu pisme și cu năpăști și asuprind săracii fără milă".

Domnul recunoștea astfel că se petrecuseră multe abuzuri, că „săracii" fuseseră asupriți și că, din cauza acestor abuzuri, se produseseră „multe streinări"; pentru a scăpa el însuși de acuzațiile ce-i aduceau pribegii și a-și salva domnia, Leon vodă dă vina pe grecii din anturajul său, promițînd sub jurămînt „cu tot sfatul țării" că va călca „acele obicee rele" și le va pune „toate jos". El arată mai departe: „am scos acei greci streini den țară afară ca pre niște neprieteni țării fiind. Și am tocmit domnia mea și alte lucrure bune care să fie de folos țării".

Între „lucrurile bune", domnul enumeră: scutirea boierilor și roșilor de principalele dări: dijmă, oierit, gorștină din porci și vinărici, scoaterea călugărilor greci din mănăstiri, scutirea preoților de bir. În hrisovul din 15 iulie se spune: „grecii ce vor avea moșii în țară și dobitoc și-i va fi femeia și casa în altă țară, de se va scrie în cetele țării și va trage

nevoe cu țara, ei să lăcuiască aici în țară, iar care nu se vor scrie ei să fie lipsiți de țară și să li se ia moșiile și bucatele pre seama domnească. Așișderea și călugării greci carii au cumpărat mănăstirile de le-au făcut metoase (adică le-au „închinat" la mănăstiri străine — *N.S.),* ca să le ia venitul și să-l scoată din țară și arginturile și moșiile, aceia să iasă din mănăstire afară, să fie numai călugări rumâni, cum a fost de veac, și să li se ia seama de tot ce au fost al mănăstirilor, nimic să nu lipsească [...] Mitropolia, episcopiile, egumeniile să nu se schimbe pre mită, ci să fie pre săbor (adică prin alegerea soborului — — *N.S.);* și să nu fie volnic patriarhul (de la Constantinopol) a trimite aici în țară nici vlădică, nici episcop, nici egumen, ci pre cine va alege țara și sfatul vlădică sau episcop, acela să fie, numai să trimită la patriarhul să dea blagoslovenie, cum a fost din veac". Am reprodus acest text pentru a înțelege spiritul ce sta la baza hrisovului. Unele idei din aceste hrisoave (privind închinarea mănăstirilor) vor fi reluate în 1639 chiar de Matei Basarab.

După opinia lui A. D. Xenopol, hrisovul din 15 iulie dovedea o deosebită abilitate tactică : smulgerea atouts-urilor din mîna adversarilor, prin legiferarea spontană a revendicărilor lor ; pentru N. Iorga, actul solemn dat de Leon vodă este un *„politisches Meisterwerk"* (o capodoperă politică). Oricum, prin acest hrisov solemn, domnul recunoștea că se comiseseră

multe abuzuri și că, deci, pribegia boierilor era motivată [6].

Așezămîntul a avut darul să liniștească spiritele îndeosebi ale roșilor sau curtenilor, astfel încît domnul privea ceva mai încrezător lupta cu boierii pribegi a căror sosire o aștepta. „În loc să răspundă prin supunere — ca unii ce nu doriseră alt ceva decît «să scoată grecii și dușmanii lor carii au spart casele lor» (ceea ce Leon vodă se arăta dispus să facă), pribegii năvăliră în țară", tocmai cînd o nouă solie (a patra) se îndrepta spre ei ca să le ceară să se împace cu Leon vodă, după ce domnul se declarase și el dușman al „grecilor".

Cînd cei doi soli au ajuns la Tîrgu Jiu, s-au întîlnit cu straja pribegilor, condusă de Barbu Brădescu și Mihai Coțofeanu. În spatele străjii înainta restul oștirii, comandată de aga Matei și alcătuită din boierii pribegi, din ostași recrutați din regiunea Hațegului, precum și „mulți roșii de preste Olt".

După ce mica oștire a intrat în nordul Olteniei prin pasul Vîlcanului, Leon vodă a trimis împotriva ei pe Miho spătarul, cu oastea dom-

---

[6] Exploatarea crîncenă la care erau supuse cele două Țări Române extracarpatice era cunoscută și în mediile diplomatice apusene de la Istanbul, unde se spunea : „acești miniștri și unii fruntași dintre greci, care se hrănesc și caută a se îmbogăți cu punerea și scoaterea acestor domni, nu se vor opri înainte ca amîndouă provinciile, Moldova și Țara Românească, să fie golite de locuitori, la care s-a și ajuns aproape... E de mirare că locuitorii au putut să îndure așa de mult și n-au fugit dintr-o dată, cum se aude că fac acum" (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 196).

nească ; la Ungurei însă, acesta a fost învins de pribegi și de-abia scăpă cu fuga.

Dîndu-și seama că pribegii sînt mai puternici decît credea, domnul și-a trimis soția la adăpost în cetatea Giurgiu, iar el a înaintat cu oastea în întîmpinarea lui Matei, pînă la Prisăceni ; aici a făcut „sfat mare" cu boierii credincioși și întrucît „nu i-au dat îndămână să să bată acolo", a stabilit să aștepte pe pribegi pe locul unde se află astăzi biserica Slobozia, în regiunea unde se găsea pe atunci mănăstirea Sf. Ecaterina, numită și mănăstirea lui Pană vistierul.

Asigurîndu-și fidelitatea slujitorilor și dorobanților cu lefuri din destul, Leon vodă s-a luptat „tare" cu pribegii, care au fost învinși la 23 august 1631. Nu știm amănunte despre desfășurarea acestei bătălii ; știm doar că pe locul luptei au căzut mulți boieri, printre care se găseau : Preda Floricoiul din Greci, ginerele lui Mihai Viteazul [7], Adam banul și alții. Cei mai mulți dintre boierii pribegi au reușit să scape. printre ei fiind și aga Matei.

Este foarte probabil că aga Matei va fi jucat un rol de seamă în alcătuirea planului bătăliei, ca și în organizarea forțelor de care

[7] Preda slugerul din Greci avea — ca și Matei — motive personale de nemulțumire. deoarece, împreună cu fiul său, Mihai postelnic, fusese „închis în temniță pentru datorii" de trei negustori greci, State, Dima și Zota, care i-au vîndut apoi satul Putineiul (moștenire de la Mihai Viteazul) lui Necula vistierul, dușmanul lui aga Matei (DRH, B, vol. XXIII, p. 419-422).

dispunea în luptă. Să nu uităm că la 1630 el era cunoscut de reprezentanții Apusului ca fiind „*capo di tutta la militia*", adică comandantul întregii armate (pedestre) a țării. Este de asemenea, probabil că victoria lui Leon vodă a fost hotărîtă de superioritatea numerică a forțelor de care dispunea domnul țării [8].

La scurtă vreme după luptă, la 5 septembrie 1631, domnul învingător confisca averile boierului „hiclean" (= trădător), motivînd : „cînd a fost acum, în zilele <domniei mele>, iar Matei aga, el s-a ridicat asupra domniei mele în chip de domn, cu oaste din Țara Ungurească (=Transilvania) și cu război. Și a venit de s-a bătut cu domnia mea în șesul viilor orașului București, ca să calce schiptrul cinstitului împărat și să piardă țara domniei mele cu răutăți [...] ; ci a dat Dumnezeu de a fost după voia cinstitului împărat și după voia noastră și a adus Dumnezeu pe vrăjmașii domniei mele cu

---

[8] Este posibil ca Matei Basarab — în calitatea sa de fost agă (comandant al dorobanților) — să fi sperat că aceștia vor trece de partea sa, ceea ce nu s-a întîmplat. După cum spunea N. Iorga, fugarii își dădeau seama că mișcarea le fusese pripită ; aceasta era și impresia produsă în Polonia, unde Miron Barnovschi era sfătuit să nu procedeze la fel : „nu trebuie căutat prea departe : nenorocirea de deunăzi din Țara Românească e încă proaspătă. Măria sa voievodul poate ști foarte bine cum a fost plătit cel ce s-a încrezut în astfel de făgăduieli (ale țării). Căci, dacă s-a aruncat repede în luptă, (Matei) tot așa de repede a și căzut, s-a acoperit însuși de rușine și și-a înșelat prietenii, trimițînd multă lume la măcel" (N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, p. 33).

plecarea capului sub sabia domniei mele". Ca urmare a acestei acțiuni — spune domnul mai departe — „au căzut toate satele și averile lui Matei aga să fie pe seama domniei mele"; domnul considera că satele au fost pierdute de Matei „cu rea hiclenie, ca fiind un dușman al cinstitului împărat și al țării". Ca reprezentant al „cinstitului împărat" de la Istanbul, Leon vodă considera că pribegii nu s-au ridicat numai împotriva sa, ci și a Porții.

Lupta este evocată și într-un document din 1 septembrie 1631, unde domnul aprecia că pribegii se luptaseră cu oastea sa „foarte tare"; alături de domn — după cum recunoștea acesta — se găseau și beșlii otomani.

La 20 februarie 1632, peste trupurile celor morți în luptă, Leon vodă a ridicat o cruce — numită apoi „crucea lui Leon vodă" — care avea săpată o inscripție comemorativă a luptei [9].

În martie 1632 — cînd capitala Țării Românești a fost vizitată de solul suedez Paul Strassburg — domnul i-a povestit cu mîndrie cum a obținut victoria și i-a arătat acestuia

---

[9] Iată inscripția: „Adecă eu, robul lui Dumnezeu, Io Leon vodă, feciorul lui Ștefan voievod, rădicat-am această cinstită cruce în numele lui Sfeti Gheorghie, pentru (ca) să se pomenească de războiul ce am avut în acest loc cu pribegii, cînd au venit de peste munte asupra domniei mele în an 7139 (1631), în luna lui avg. 23, marți. Și milostivul Dumnezeu, cu rugăciunea lui Sfeti Gheorghie, supusu-i-au suptu sabia domniei mele și i-am biruit; și cîți au căzut în război zac sub această movilă" *(Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*, București, 1965, p. 406).

locul bătăliei (pe atunci lîngă Bucureşti), precum şi „mormintele celor uciși și crucea ridicată în semn de biruință". Domnul se plîngea solului că Matei aga este „începătorul acelor tulburări" *(motuum illorum autor)* şi-l acuza pe boierul fugar că ar fi cumpărat sprijinul lui Gheorghe Rákóczi „cu mulți bani", ceea ce este foarte probabil.

*

După înfrîngerea de la Bucureşti, o bună parte dintre boieri, în frunte cu aga Matei, au scăpat fugind prin Oltenia spre Transilvania ; urmăriți de oştile lui Leon vodă, pribegii „au fugit şi s-au închis la mănăstirea din Tismana şi au şăzut acolo 10 zile" ; oştile domneşti „s-au bătut cu ei trei zile şi nimic nu le-au putut strica". Scăpat la adăpostul zidurilor Tismanei, aga Matei a trecut apoi în Transilvania, iar oştile care-l urmăreau au prădat regiunea „cum au fost mai rău".

În amintirea salvării sale la adăpostul zidurilor mănăstirii, după luarea domniei, „primul lucru către care şi-a îndreptat grija (domnul) a fost neîntîrziata reclădire a acestei mănăstiri, stăruindu-se să-i sporească întăriturile cît mai mult, deoarece datorită ei scăpase (din mîinile dușmanilor) şi el făcuse jurămînt în acest sens", după cum va relata mai tîrziu Paul de Alep.

De la Tismana, după sfaturile bătrînului Stoica din Izvarna, aga Matei s-a retras peste munte, trecînd „la Caravan Sebeş" (=Caran-

sebeș). Leon vodă a trimis a doua oară oaste după Matei, dar „nimica nu i-au putut strica".

De necaz, și ca să pedepsească pe locuitorii care se arătaseră partizani ai agăi Matei, „oștile iar au jefuit și au prădat țara de preste Olt foarte rău". Se înțelege că aceste două prăzi au îndepărtat și mai mult pe locuitorii Olteniei de domnia lui Leon vodă, ceea ce explică atitudinea lor de mai tîrziu.

După victoria asupra pribegilor, Leon vodă s-a plîns „mereu" la Poartă [10], unde a trimis 31 de captivi luați în luptă, între care erau și „oameni nobili din comitatul Hunedoarei", spre a dovedi ajutorul dat de Gheorghe Rákóczi. La 29 octombrie 1631, Stefan Szalanczi — capuchehaia principelui, căruia îi trimitea aceste știri — îl ruga pe acesta „să scrie despre cruzimea voievodului (Leon vodă) asupra țării lui, să scrie milostiv măria sa despre pustiirea țării", ceea ce va provoca sigur mazilirea domnului. Este deci foarte probabil că la mazilirea lui Leon vodă (în iulie 1632) [11] au contribuit în mod deosebit intervențiile lui Gheorghe Rákóczi I la Poartă, unde

---

[10] Faptul este confirmat de Paul Strassburg, care — vizitînd capitala Țării Românești în martie 1632 — fusese informat de Leon vodă că refuzul lui Rákóczi de a-i restitui pe fugarii din Transilvania a provocat „multe certuri între ei la Poartă" (*Călători străini*, V, p. 66).

[11] Ultimul document emis de Leon vodă datează din 12 iulie 1632 (DRH, B, XXIII, p. 604), iar primul eliberat de Matei Basarab din 6 octombrie 1632 (*ibidem*, p. 618). Între aceste date țara nu a avut domn.

trebuia să justifice și ajutorul dat pribegilor împotriva domnului numit de sultan.

Așa cum preciza N. Iorga, după înfrîngerea din 1631, principele Transilvaniei — preocupat el însuși de conflictul cu imperialii, care susțineau împotriva lui pe nobilul Prépotsvary — „se mulțămi să stăruie la Poartă[12], pentru bani și promisiuni de tribut ... „fără ca prin acest ajutor să-i fi fost hotărîtă domnia" (lui Matei).

Aflat în Banat, Matei aștepta un moment mai favorabil pentru a se putea întoarce în țară. Pierzînd încrederea în posibilitatea succesului și atrași de promisiunile lui Leon vodă, o parte din boierii pribegi s-au întors în țară ; printre ei se afla și Aslan, care a devenit din nou mare ban în divanul lui Leon vodă[13].

---

[12] Încă din primăvara lui 1632, Gheorghe Rákóczi — care era lacom de bani — a intervenit la Poartă cerînd să fie numit domn Matei Basarab. Pentru a nu scăpa prilejul să câștige bani și de la ceilalți pretendenți, a trimis solilor săi la Poartă cărți de recomandare pentru toți candidații cu șanse, cu precizarea ca, în momentul numirii noului domn, să fie scoasă la iveală cea întocmită pe numele acestuia ! („Cercetări istorice", 1940, p. 457).

[13] După ce — în mai 1632 — Leon vodă promisese lui Gheorghe Rákóczi I suma de 5 000 de florini pe an, atitudinea principelui față de boierii pribegi s-a schimbat, ceea ce explică plecarea unora dintre tovarășii de luptă ai lui Matei Basarab (N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 11). Întrucît Leon vodă nu reușise să plătească suma promisă, fiind mazilit, G. Rákóczi a cerut solilor săi la Poartă să pretindă plata sumei de la noul domn, Radu Iliaș, numit de sultan.

Între timp, aga Matei a intrat în legătură cu puternicul Abaza pașa din Nicopole, considerat „ispravnic pre marginea Dunării", pe care l-a convins că singura cale pentru a liniști „săraca de țară", pe care au „spart-o domnii streini cu grecii țarigrădeni", era să-l susțină pe el la domnie. În acest scop, el a scris pașei „cărți cu făgăduele multe", folosind ca intermediar pe popa Ignatie Sîrbul care avea „voe vegheată" la Abaza [14].

La cîștigarea lui Abaza pașa de partea pribegilor contribuise, fără îndoială, și scrisoarea adresată acestuia, la 15 august 1632, de principele Transilvaniei care arăta că îndemnase în repetate rînduri pe boierii fugari să se întoarcă în Țara Românească, unde noul domn (Radu Iliaș) nu le va face nici un rău ; ei refuzau să se întoarcă de teama negustorilor greci, care umblau cu pîri mincinoase la domn împotriva boierilor pămînteni ca să poată prăda țara. „Bucuroși s-ar întoarce ei acasă, căci amară e pribegia printre străini, dar spun că nu cutează cîtă vreme acei străini greci sînt lîngă voievod". Rákóczi îl ruga în încheiere pe Abaza să ajute pe „bieții boieri împotriva nesățioșilor greci jefuitori". Întrucît textul acestei scrisori este foarte asemănător cu acela al

---

[14] Prezența lui Ignatie la Nicopole în timpul tratativelor cu Abaza pașa este confirmată de Matei Basarab într-un document din 1633, unde spune că „pentru voia" acestuia eliberase niște rumâni din starea de servitute (DRH, B, vol. XXIV, p. 215). Matei l-a răsplătit mai apoi pe Ignatie cu scaunul de episcop de Rîmnic și mitropolit al Ungro-Vlahiei.

hrisovului dat de Leon vodă în iulie 1631, unii istorici ca I. Lupaș consideră că cele două documente ar emana dintr-o sursă comună ; este mult mai probabil că ele reflectă aceleași realități.

Intențiile boierilor pribegi de a trece cu oștile în Țara Românească erau cunoscute la curtea domnească. La 11 august 1632 [15], „toți boierii țării mari și mici", aflați la București, întrebau cu spaimă pe Cristofor Hirschel la Brașov dacă erau adevărate veștile aduse de oamenii lor „den sus" (adică de la hotarul Țării Românești) că pribegii urmau să coboare prin trei locuri : Teodosie Corbeanu spătarul „pre la Târgul Jiiului", aga Matei „pre la Rucăr cu oaste", iar Gorgan spătarul „pre Teleajen, cu alte oști". Ei mai spuneau că schimni — aga — care venise la București să „prindă" scaunul după mazilirea lui Leon vodă — auzind aceste știri, anunțase deja pe vizir și pe hanul tătarilor că „să-i pornească asupra lor" și deplîngeau răul ce avea să urmeze pentru această „blăstămată de țară".

Informațiile boierilor despre intențiile pribegilor de a coborî în țară erau exacte, numai că

---

[15] Deși scrisoarea e datată 7139 (deci 1631) august 11, după cum a arătat N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXVII, data e greșită, fiind vorba de evenimentele petrecute în vara lui 1632, după mazilirea lui Leon vodă ; numai așa se explică prezența lui schimni-aga la București, unde venise să „prindă" scaunul domnesc pînă la sosirea noului domn, numit de sultan

aceştia nu veneau prin punctele de trecere de care este vorba în scrisoare, ci prin altă parte.

Alexandru Iliaş, domnul Moldovei, tatăl noului domn numit de Poartă, Radu Iliaş, a încercat să împace pe pribegi cu făgăduieli mincinoase ; la 18 august 1632, le-a scris să treacă pe la el prin Moldova, unde vor avea „milă şi socotinţă". La data amintită, însă, pribegii se aflau deja în drum spre Ţara Românească.

Matei Basarab a ştiut să profite foarte bine de interregnul ivit după mazilirea lui Leon vodă şi să ocupe tronul Ţării Româneşti fără luptă, înainte de venirea noului domn, Radu Iliaş, fiul fostului domn Alexandru Iliaş, care lăsase o impresie nefavorabilă în ţară.

La 2/12 august, chemat de boierii din ţară prin Drăguşin „sluga" lui Matei, viitorul domn al Ţării Româneşti pleca din Caransebeş, fără ajutor de la Gheorghe Rákóczi I ; oastea sa era formată de români bănăţeni, conduşi de Vaida Bona (sau Bunea voievodul).

După opinia cronicarului Ţării Româneşti, „Matei aga încă şi-a luat ziua bună de la craiul Racoţi şi de la toţi domnii şi nemeşii şi au purces să vie aici în ţară. Iar craiul, pentru multă slujbă dreaptă ce i-au făcut cînd au venit nemţii asupra lui la Tocaia (= Tokaj), n-au vrut să-l lase să fie făr-de oameni, ci au ales pre Vaida Bun căpitanul cu o seamă de oşti şi au petrecut pe Matei aga cu mare cinste, purcegînd de la Caravan-Şebeş, avgust 2 dni".

Problema ajutorului primit de Matei Basarab din Banat a fost studiată atent în monografia lui I. Sîrbu, care a arătat că oştile

bănănețe „nu erau trupe auxiliare, puse la dispoziție de Rákóczi, ci mercenari angajați de emigranți cu banii lor proprii“ din regiunea Caransebeșului și Mehadiei, unde se găseau oșteni foarte prețuiți.

Gheorghe Rákóczi I nu-i putea pune la dispoziție lui Matei ostași din această regiune, deoarece — prin hotărîrea dietei Transilvaniei din 5-10 mai 1632 — populația districtelor Orșova, Mehadia și Caransebeș fusese scutită de serviciul militar. În plus, după cum susținea mai departe I. Sîrbu, G. Rákóczi — aflat în conflict cu imperialii în această vreme — nu avea disponibilități de oaste pentru a le pune la dispoziția lui Matei Basarab. Ceea ce a putut face principele Transilvaniei în aceste condiții a fost să-l sprijine pe aga Matei pe cale diplomatică.

După cum sublinia de curînd regretatul I.D. Suciu, „pentru restabilirea adevărului istoric, e necesar să precizăm că Matei Basarab s-a instalat cu ajutorul trupelor române din Banatul de Lugoj — Caransebeș, conduse de Vaida Bona, iar nu cu ajutorul militar al principelui Gheorghe Rákóczi“. De altfel, după cum remarca același autor, bănățenii au rămas în serviciul lui Matei Basarab și după suirea acestuia pe tron ; la 1637 el mai avea în solda sa 500 de bănățeni din regiunea Mehadiei, considerați de Ioan Kemeny drept cei mai credincioși slujitori *(welche seine treusten Diener waren)*.

Aga Matei a înaintat spre Ţara Românească fără a întîmpina vreo împotrivire ; beiul de la Orşova i-a ieşit înainte cu plocoane, oferindu-i bani pentru mica sa oştire.

Itinerarul urmat de mica oştire este uşor de reconstituit după cronica ţării, „răzimată pe însemnări din acest timp chiar", cum spune N. Iorga : pribegii au trecut prin plaiul Drinovului, după care „au tăbărît în seliştea Preştnii", îndreptîndu-se apoi spre sudul Olteniei.

Singurul izvor care vorbeşte de o luptă în Oltenia este pisania tîrzie a mănăstirii Sadova — construită de Matei Basarab — unde se spune că ctitoria a fost ridicată „după ce (Matei) a biruit pe turci la Schela Ciobanului, unde, avînd mare strîmtorare de către dînşii în două rînduri şi, scăpînd cu oastea întru acest sfînt locaş..., după săvîrşirea războiului au zidit această... mănăstire, la anul de la zidirea lumii 7141" (1633). Comentînd această ciudată pisanie, C.C. Giurescu crede că este vorba, într-adevăr, de o biruinţă a agăi Matei asupra otomanilor la Schela Ciobanului sau Bechet, în timpul venirii lui din Banat. Celelalte izvoare nu amintesc însă o astfel de luptă, deoarece paşalele din regiunea de margine a Imperiului otoman fuseseră cîştigate de partea lui Matei.

*

Alegerea ca domn a agăi Matei din Brîncoveni a avut loc în Oltenia, la scurtă vreme după ce acesta trecuse munţii ce separă Banatul de Oltenia. Auzind de venirea lui Matei, „boiarii şi

roșii și toată țara cîți era preste Olt, ei toți să strînseră și merseră de să întîmpinară cu Matei aga și făcură mare sfat, socotind cum iaste țara perită și mîncată de streini și mai vîrtos de greci și cum nu vor mai putea aștepta pre Radul vodă (Iliaș, cel numit de Poartă — *N.S.*) cu atîta datorie de multă, ca să-i mai mănînce și să-i prade, ca și mai nainte".

Pe de o parte deci, nemulțumirile trecutului, pe de alta, teama că noul domn, numit de otomani, va proceda ca și Leon vodă, „prădînd" țara, i-au determinat pe boierii și pe roșii din Oltenia — care-l cunoșteau bine pe aga Matei din Brîncoveni, ca și dorința sa de a fi domn — să-l ia pe acesta „cu sila" — spune cronica — și să-l ducă la Abaza pașa la Nicopole (cu care Matei Basarab era înțeles dinainte). Pașa — văzînd alaiul care-l aducea pe Matei [16], pe care-l cunoștea — „numaidecît l-au îmbrăcat cu caftan. Și de acolo i s-au înălțat numele de domnie". Depășindu-și atribuțiile (căci numirea domnului se făcea cu asentimentul sultanului și al vizirului), Abaza pașa i-a dat lui Matei surlari „ca unui domn și turci și beșlii ajutor" [17].

După trei zile de la această ceremonie, *la 20 septembrie (stil vechi), noul domn își făcea in-*

---

[16] La 18 octombrie 1632 se știa la Poartă că aga Matei a fost învestit domn de Abaza pașa „a petitioni di quei populi", deci la cererea locuitorilor țării (Hurmuzaki, IV/2, p. 460).

[17] Într-un document din 17 noiembrie 1633, Matei Basarab evoca vremea „cînd am venit domnia mea în domnie de la cinstitul Mehmet Abaza pașa de la Nicopole" (DRH, B. vol. XXIV, p. 215). Încă din această

trarea în București, fără să întîmpine nici o rezistență.

În aceeași zi, 20 septembrie, pleca din Istanbul Radu Iliaș, domnul numit de sultan, care aștepta aici de aproape două luni (fusese numit la 7 august). El era susținut la Poartă de unii boieri, care se plîngeau împotriva lui Abaza pașa, după ce acesta învestise cu de la sine putere domn pe Matei Basarab, care ocupase deja tronul Țării Românești.

Lipsit de trupe, tînărul domn s-a îndreptat spre Moldova, unde domnea tatăl său, pe sprijinul căruia conta, și unde se refugiaseră numeroși boieri munteni, adversari ai lui Matei Basarab, în primul rînd Necula Catargi [18]. Aici

---

vreme Matei își recruta dorobanți și călărași pentru oastea cu care a intrat în țară.

Informația lui G. Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 88-89, că Abaza pașa numise mai înainte ca domn pe un tăbăcar, Stănimir, pe care l-a sluțit apoi Matei Basarab, stîrnind mînia puternicului Abaza, pare greu de crezut.

[18] Într-un interesant document, emis de cancelaria lui Matei Basarab, se spune: „în cursul anilor 7145 (1636-1637), cînd am stat domnia mea, cu vrerea lui Dumnezeu, domn și stăpîn pe scaunul moșilor și strămoșilor domniei mele, aici în Țara Românească întîi, în orașul București, Catargiești, ei au venit împotriva domniei mele cu sabie și cu oaste din țara Moldovei și cu tătari și cu atîtea răutăți aici în țară, ca niște oameni răi și stricători de țară. Apoi au dat domnul Dumnezeu de au căzut sub picioarele domniei mele, și i-au scos domnia mea din țară, cu rea rușine".

Referindu-se la acest document, C. Rezachevici susține că el evocă luptele din 1637 și că numele lui Vasile Lupu „nu e nici măcar pomenit" deoarece Catargiești ar fi avut rolul principal în aceste eveni-

a recrutat și un număr de tătari din Bugeac, conduși de Orac Mîrza.

Aflînd de venirea oștilor lui Radu Iliaș, Matei s-a pregătit cum se cuvine pentru a-i opune rezistență și a-și consolida tronul pe care de abia îl ocupase ; „țara", sătulă de asuprirea fiscală din timpul domniei lui Leon vodă, se afla alături de domnul ales.

Înainte de luptă, Matei a trimis la Poartă o delegație de boieri care să explice că Radu e prea tînăr, lipsit de experiență și nedestoinic de domnie ; în plus, că locuitorii țării își aminteau destul de bine de stăpînirea tiranică a tatălui său, Alexandru Iliaș, și își manifestau teama că fiul va păși pe urmele tatălui.

Explicațiile nu au convins ; la 17 octombrie, Poarta a cerut recunoașterea lui Radu ; în același timp, a poruncit lui Gheorghe Rákóczi I să-l prindă viu sau mort pe Matei dacă va fugi în Transilvania. Cel însărcinat cu împlinirea poruncii imperiale a fost tocmai Abaza pașa, favorabil lui Matei Basarab.

---

mente („Studii și materiale de istorie medie", 1978, p. 78). În realitate, documentul nu se referă la luptele din 1637 ci la cele din toamna anului 1632, cînd, într-adevăr, boierii Catargi au venit în țară din Moldova însoțiți și de tătari. De altfel, Matei Basarab precizează în document că lupta s-a petrecut la începutul domniei sale ; dacă ar fi fost vorba de conflictul din 1637, domnul ar fi amintit, fără îndoială, pe Vasile Lupu, cel care a condus trupele, nu pe Catargiești. Să nu uităm, de altfel, că Ianachi Catargi a fost socrul lui Alexandru Iliaș, ceea ce explică sprijinul dat de familia sa fiului domnului în lupta din 1632.

Cînd a aflat că Matei a rămas mai departe în țară, pentru a nu crea un precedent periculos, sultanul a trimis al doilea imbrohor la Abaza, poruncindu-i să-l scoată din domnie pentru că numai el, puternicul sultan, are dreptul să numească domn în Țara Românească. Mediile diplomatice apusene de la Poartă știau că Matei Basarab și-a cîștigat tronul „mai mult prin valoarea și sabia sa, decît prin alte mijloace" *(durch sein Valor und Degen mehrers als durch andere Mittel das Fürstentumb an sich gebracht).*

Cu cîteva zile înaintea luptei cu oștile ce sprijineau pe Radu Iliaș, la 17 octombrie 1632, Matei Basarab adresa o foarte frumoasă scrisoare lui Gheorghe Rákóczi în care își exprima toată recunoștința pentru ajutorul pe care acesta i-l dăduse în vremuri grele. Asigurîndu-l că-i este „fecior cu trup și suflet" și că toată viața îi va fi devotat, Matei Basarab comunica principelui că lucrurile mergeau bine : „dăspre Înpărăție n-avem nici o zminteală", „toată boiarimea țării" se afla lîngă noul domn, astfel încît acesta aștepta cu încredere ciocnirea cu „nepriiatenii" săi care făceau „atăta spaimă săracilor". Asigurîndu-l „cu cridință dumnezeiască" că, după Dumnezeu, numai în principe are încredere, Matei îl ruga : „să nu fiu uitat de către măriia ta, ce să nevoiești cu scrisori și dăspre înpărăție și dăspre Abaza pașa și de în toate părțile, că eu săntu al măriei tale". El își exprima, de asemenea, încrederea că „va pune

jos“ pe neprietenii săi, împotriva cărora avea și sprijinul lui Abaza pașa.

Speranța lui Matei s-a dovedit îndreptățită, căci peste cîteva zile, la 26 octombrie (stil vechi), el a reușit să înfrîngă oastea ce sprijinea pe tînărul voievod numit de Poartă.

Lupta s-a dat la marginea orașului București, lîngă rîul Colentina, în apropiere de mănăstirea Plumbuita, care va fi refăcută, după luptă, de Matei Basarab.

Radu Iliaș venea „cu oaste grea, [...] cu steag împărătesc, cu schimni ceaușe“ și cu numeroși tătari. În tabăra sa se găseau și boierii dușmani ai lui Matei, din care unii vor rămîne pe cîmpul de luptă : Necula vistierul, — cel care îl ruinase pe Matei Basarab la 1630 — Papa Greceanu logofătul și alții. Încercarea lui Radu Iliaș și a boierilor săi de a atrage de partea lor pe slujitorii din regiunea Buzău nu a avut succes, aceștia rămînînd credincioși lui Matei vodă [19].

Dacă Radu Iliaș nu găsise sprijin în țară (în afară de boierii fugari), Matei Basarab avea alături de el pe roșii (curteni), dorobanți și călărași, adică armata regulată a țării, condusă de boieri mai tineri, ce vor ocupa dregătorii importante în vremea domniei lui Matei : Ivașco

---

[19] Unii din acești slujitori au fost răsplătiți, după luptă, cu averile boierilor uciși pe cîmpul de bătaie ; de pildă, într-un document din 1636 domnul arată că, după moartea lui Papa Greceanu logofătul, „iar domnia mea am dat și am miluit pe niște iuzbași de călărași de în Buzău cu acești rumâni den Cioceni“ (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CLXVIII).

Băleanu, Teodosie Corbeanu, Barbu Brădescu, Lupu căpitanul etc. [20].

Luptele au început la 25 octombrie, cînd, „lovitu-s-au străjile din jos de mănăstirea Plumbuitei și (partizanii lui Radu Iliaș) fură foarte rău înfrînți". *Lupta hotărîtoare, cînd s-au înfruntat „toți de față", s-a dat a doua zi, 26 octombrie.* „Fost-au război mare — spune cronica țării — de dimineața pînă seara. Făcut-au tătarii năvală în multe rînduri, cît să amesteca unii cu alții, bătîndu-se tot cu săbiile goale ; și nimic nu putură folosi. Iar cînd fu în deseară [. . .], au fost izbînda lui Matei vodă, iar Radul vodă au dat dosul, fugind cu mare spaimă și cu capul gol. Și multe trupuri au căzut jos de sabie". După opinia cronicarului Radu Popescu, lupta a avut și spectatori, căci „bucureștenii cu copiii să suea pe garduri de să uita cum se bate războiul".

Cei uciși în bătălie au fost îngropați — după obicei — sub o movilă, deasupra căreia a fost înălțat un monument a cărui inscripție descria victoria muntenilor și vorbea de numărul celor uciși în luptă. Monumentul — de dimensiuni

---

[20] Ivașco Băleanu a fost mare vornic începînd de la 4 sept. 1632, întreținînd relații foarte bune cu Matei Basarab, care cununâ pe fiul său, Petru paharnic Teodosie Corbeanu va fi făcut după luptă mare spătar (21 nov. 1632), ocupînd apoi dregătoriile de mare logofăt și mare ban (pînă în 1641). Barbu Brădescu a fost și el înălțat la rangul de mare paharnic la scurtă vreme după biruință (21 nov. 1632). Vezi N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova,* s.v.

mari — a fost remarcat la 1640 de misionarul Baksić, care scria : „cînd intri în oraș, venind dinspre Dunăre, se vede o movilă și deasupra ei o cruce de piatră albă, acoperită în întregime cu inscripții în buchii sîrbești (= chirilice). Această movilă a fost ridicată pe trupurile morților, cînd acest domn Matei a cîștigat o luptă pentru stăpînire [...] ; în amintirea acelei biruințe, (domnul) a poruncit să se strîngă toți morții la un loc și i-a acoperit cu pămînt și a pus deasupra crucea pe care a scris povestirea biruinței lui și numele morților care sînt îngropați sub cruce".

După victoria din octombrie 1632, a fost rîndul lui Matei Basarab să-i considere „hicleni" (trădători) pe boierii pribegi care se ridicaseră împotriva sa, susținînd ca domn pe Radu Iliaș. Într-un document eliberat la scurtă vreme după luptă, domnul acuză pe Necula vistierul — vechiul său dușman — că „s-au sculat asupra domniei mele și a țării cu caste și cu tătari [...] de au venit cu jaf și cu robire, fiind ca un dușman al domniei mele și al țării" ; pentru „rea hitlenie", domnul a confiscat averea vistierului mort în bătălie.

După luptă, Matei Basarab a răsplătit pe unii din partizanii săi, boieri din Oltenia, care slujiseră domniei și țării „cîndu au venit vrăjmașii domnii mele asupra țerii și a domnii mele aicea la scaun în București, cu oaste și cu mare războiu". După cum spunea N. Iorga, *„vitejia și credința oltenilor dădură acestui olteau scaunul strămunilor viteji"*.

Între oștenii lui Matei s-au aflat și țărani aserviți, care — după izbîndă — doreau să se înscrie la dorobanți și călărași ; domnul refuză însă primirea lor între slujitori, arătîndu-le românilor că „de-ați stătut împotriva vrăjmașilor, pentru casele voastre ați stătut, ca să nu vă robească tătarii feciorii" ; aceasta dovedește că domnul îi considera ca principali adversari pe tătari.

*

După cum arăta N. Iorga, *victoria lui Matei împotriva lui Radu Iliaș, domnul numit de Poartă, constituia un important pas spre domnie, dar nu cel din urmă.* În prima jumătate a lui decembrie o nouă solie munteană arăta sultanului că mișcarea a fost pricinuită de excesele grecilor și cerea confirmarea domnului ales, oferind în schimb mărirea haraciului la 100 000 de taleri.

Ca răspuns la această ofertă, marele vizir asigura pe Matei că va primi confirmarea dacă va veni personal la Poartă ; peste cîteva zile, la 15 decembrie, un capugi-bașa aduse porunca în care se spunea ca steagul de domnie, încredințat de Poartă nevolnicului Radu Iliaș, să fie înmînat biruitorului acestuia. Acest semn de grație imperială l-a determinat pe Matei să facă pasul cerut de marele vizir, deși acest pas implica mari primejdii.

Înainte de a pleca, „îngrijat fiind" de intențiile Porții, Matei vodă „au dat știre lui Abaza pașa, cerșindu-i sfat ce să facă ; pașa i-a scris să meargă fără nici o grijă, că va scrie el la Poartă

pentru dînsul și nu va avea nici o nevoe ; precum au și făcut".

Pe lîngă sprijinul puternicului pașă, Matei a obținut și pe acela al lui Gheorghe Rákóczi I, care a cerut marelui vizir să recunoască domn pe Matei Basarab, „vechi și adevărat pămîntean de baștină". avertizîndu-l că „dacă se va pune domn grec în țară, nu mai este speranță să se poată ridica din ruina în care a căzut".

Înarmat cu bani și cu aceste promisiuni de sprijin, însoțit de o impunătoare suită de boieri mari și mici, prelați, egumeni, căpitani, iuzbași, roșii, călărași, (circa 600 de persoane), „un neobișnuit și măreț alai și o strălucitoare dovadă de dreptate și iubire", domnul a plecat din București la 16 decembrie [21]. Trecînd pe la Abaza pașa, el a ajuns la Istanbul la 5 ianuarie 1633.

Aici a avut loc, în fața vizirului, o largă dezbatere asupra pîrilor grecilor și boierilor alungați din țară. După cum relatează cronica țării, „stătut-au Matei vodă cu dînșii de față și multă pîră și gîlceavă s-au făcut între ei" (aceasta se întîmpla la 27 ianuarie) ; a doua zi, „mers-au boierii lui Matei vodă la divanul înpărătesc și au făcut jalbă mare pentru greci, cum au spart grădina împăratului cu jahurile și cu toate răutățile, că iau tot ce găsesc, pînă ce s-au pustiit țara". Văzînd că au pierdut partida, grecii și boierii pribegi ședeau „tot ascunși prin găuri".

---

[21] Într-un document din 13 decembrie 1632, înainte de a pleca la Poartă, Matei Basarab își exprima speranța că se va întoarce sănătos „de la înpărăție" (DRH, B, vol. XXIII, p. 652).

După cum scria ambasadorul imperial la Istanbul, la 1 februarie, reprezentanții Țării Românești au cerut confirmarea domnului ales de ei, arătînd cu glas ferm că, *dacă Poarta, va mai numi un grec pe scaunul țării, nu numai boierii, dar toți locuitorii vor părăsi în masă țara și se vor așeza în alte părți,* argument care a convins Poarta să-l accepte ca domn pe Matei.

Sultanul a știut să profite de faptul că Matei fusese ales fără consimțămîntul său și a impus țării și noului domn, ca preț al recunoașterii, mărirea haraciului de trei ori. Faptul acesta rezultă dintr-o plîngere din 1639 a locuitorilor țării, unde aceștia — evocînd împrejurările din 1633, cînd l-au cerut „cu toții laolaltă" ca domn pe Matei Basarab — declarau că sultanul, „cînd a acordat [...] numirea pomenitului voievod, a mărit în schimb haraciul nostru de trei ori". Același lucru îl spuneau și solii trimiși de Matei la Gheorghe Rákóczi I, la 10 mai 1640 : „pentru ca să ne mîntuim de străini și să poată domni între noi măria sa domnul nostru, am înmulțit darea (= haraciul) de la una la trei". *Recunoașterea alegerii lui Matei Basarab ca domn a costat deci țara creșterea haraciului de la 45 000 la 130 000 de taleri anual, ceea ce reprezenta o sarcină financiară deosebit de grea.*

Pe lîngă mărirea haraciului, Matei Basarab a trebuit să facă numeroase daruri și să plătească datoriile contractate de Radu Iliaș ; după cum scria reprezentantul Veneției la Poartă, la 8 martie 1633, Matei plecase cu o mare suită dar cu puțini bani, „havendo convenuto lasciar qui

piu di sessanta borse [22] di reali per la summa di 30 mille oltre molti altri donativi e spese fatti per la detta investitura che ascende a centenara di migliara, essendo anche stato astretto di pagar altri 62 mille reali per debiti che Radulo gia espedito din quà ... contrasse con alcuni mercanti di mieli".

Amintirea acestor mari cheltuieli făcute la confirmarea domniei se mai păstra încă la sfîrşitul secolului al XVII-lea, cînd Radu Popescu nota : „aşa zicea bătrînii noştri că în şase ani în visteria lui (Matei Basarab) grămadă de bani n-au strîns, pînă ce au plătit datoriile şi cheltuielile ce le făcuse pînă ş-au aşezat domniea".

La 21 februarie 1633 ambasadorul olandez la Poartă scria : „după o lungă deliberare şi după multe certuri între viziri, muftiu, capudan-paşa şi alţi sfetnici, în sfîrşit Matei — care se făcuse pe sine domn muntean cu ajutorul lui Abaza paşa şi al ţării sale — a fost primit de sultan şi întărit, spre mirarea tuturor, care nu se aşteptau ca autoritatea lui Abaza paşa să fie aşa de puternică, faţă de împotrivirea înverşunată a celor mai mari din împărăţie". În luarea deciziei se ţinuse seamă de „odihna şi aducerea în bună stare a ţării, ai căror locuitori erau aduşi în cea mai mare

[22] Punga era în vremea aceea echivalentă cu suma de 500 de taleri (în cazul de faţă, 60 de pungi fac 30 000 de reali). În pungi se socoteau sumele mai mari; la 2 nov. 1636, într-un document emis de cancelaria lui Matei Basarab, se spune astfel că mai mulţi boieri „au dus haraciul la împărăţie, 242 pungi de bani". (Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XXX/3).

deznădejde", ca și de faptul că marele vizir dorise să-și respecte cuvîntul dat lui Matei că va fi confirmat în domnie dacă se va prezenta la Poartă.

Victorios asupra dușmanilor săi, la 18 februarie noul domn pleca de la Istanbul spre țară; după trei săptămîni, la 10 martie, intra în București, ai cărui locuitori îl primeau cu „mare bucurie și veselie" și cu multe speranțe.

În același timp, „după exemplul dat de munteni", în aprilie 1633, era izgonit de supușii săi și domnul Moldovei Alexandru Iliaș.

*

Împrejurările în care a ocupat tronul Matei Basarab vor fi evocate de el însuși la 1639, cînd a dat hrisovul de scoatere a călugărilor greci din mănăstiri. Domnul declară că a fost chemat la tron de „țară" pentru a o salva de străinii care „pusese jos obiceele cele bune, bătrîne ale țării"; „spre gonirea din țară a streinilor și spre adunarea moșnenilor țării, adusu-și-au aminte de noi [...], Io Matei Basarab, și ne-au adus din țări străine, de unde eram goniți de străini și pribegi de răul lor și ne aleseră la domnia țării și ne ridică la scaunul moșilor noștri. Deci, cînd ne așezăm [...] a fi biruitori țării și țiitori de steagul împărătesc, atunce adunatu-s-au tot soborul țării înaintea noastră, și duhovnicesc și mirenesc, care, plecînd genunchele lor toți înaintea noastră, cu lăcrămoasă strigare au jăluit și s-au plîns înaintea noastră de strîmbătatea ce au răbdat de la streini". El declară că a venit

la tronul țării cu intenția de a reinstaura obiceiurile și tradiția veche din vremea cînd țara era condusă de „neamul nostru băsărăbesc [...], acei domni moșneni țării".

Fără îndoială că „țara" își pusese mari speranțe în aga Matei din Brîncoveni, care ocupase tronul cu asentimentul ei; dar *Matei Vodă nu și-a putut îndeplini decît în parte promisiunile făcute la ocuparea tronului,* din motive pe care le vom prezenta în capitolele următoare.

Evocînd împrejurările în care a fost ales și recunoscut ca domn al Țării Românești Matei Basarab, trebuie să subliniem faptul că *recunoașterea sa de către sultan reprezintă o mare biruință pentru țară, a cărei autonomie și drept de a-și alege domnul erau recunoscute după cîteva decenii de nesocotire a lor, prin numirea de către sultan a domnilor direct de la Istanbul.* Înscăunarea lui Matei Basarab poate fi privită ca o revenire la domniile „pămîntene", după o perioadă în care la tronul țării s-au succedat domni grecizați ca Radu Mihnea, Alexandru Iliaș sau Leon vodă Tomșa.

Capitolul II

POLITICA INTERNĂ A LUI MATEI BASARAB

Adus pe tron de boierimea autohtonă, nemulțumită profund de prezența tot mai supărătoare a elementelor levantine ce tindeau să monopolizeze dregătoriile țării, elemente susținute de unii domni grecizați, ca Radu Mihnea, Alexandru Iliaș sau Leon Tomșa, Matei Basarab a încercat să promoveze o politică de echilibru pe plan intern, revenind la tradițiile vechi ale țării, tradiții încălcate de elementele grecești sau grecizate venite în Țara Românească în anturajul unor domni ca cei amintiți [1].

[1] La 1639 boierii munteni soli la Gheorghe Rákóczi I declarau : „de la Șerban vodă pînă la Leon vodă ne-am pierdut toate libertățile de nu s-a ales nimic din ele, iar măria sa (= Matei Basarab) ni le-a dat îndărăt, întocmindu-le toate după rînduială. Birul împăratului l-am aranjat, fiecare ne-am știut avutul și ce preț are, fiecare a știut cît are de plătit într-un an. *Deci noi ne-am ridicat pentru libertatea noastră și mai bine să murim de cît să se întoarcă răul de mai înainte*". („Cercetări istorice", 1940, p. 499). Boierii se declarau mulțumiți deci de domnia lui Matei Basarab, care le redase „libertățile".

După cum spunea foarte frumos N. Iorga, Matei „nu venea în scaun numai pentru a se trufi cu purtarea semnelor domnești, pentru a strînge bani și a lăsa un nume răsunător în amintirea urmașilor; coborîtor al domnilor de demult, coborîtor român al domnilor români, viteaz din sîngele vitejilor, el avea scopurile sale scrise pe steagul pe care-l desfășurase, chemînd țara în jurul lui; el voia să aducă înapoi trecutul, trecutul de bogăție, de cinste, de putere, de mîndrie și de învățătură".

Este foarte posibil ca domnul să fi avut asemenea idealuri la venirea sa pe tron. Împrejurările nu i-au îngăduit însă totdeauna să le realizeze : el a fost obligat să întrețină o armată puternică, să plătească Porții un haraci mult mărit, iar dregătorilor de la Istanbul daruri mari, pentru a se menține pe tron. Toate acestea l-au silit pe Matei să instituie o exploatare fiscală asemănătoare aceleia de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, ceea ce a creat nemulțumiri în țara ce-și pusese mari speranțe în domnul venit la tron cu voia ei.

1. DEZVOLTAREA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ

Domnia lui Matei Basarab constituie o epocă de deosebită dezvoltare a economiei Țării Românești, atît în agricultură, cît și în domeniul mai bine cunoscut al meșteșugurilor și comerțului.

Deși nu știm prea multe lucruri despre dezvoltarea agriculturii în această epocă, vom

remarca *bogăția în grîne și animale* despre care vorbesc toți străinii care au vizitat țara. De pildă, la 1640, un misionar catolic remarca: „Țara este mănoasă și îmbelșugată. E foarte bogată în grîne de tot felul. Românii nu ară de două sau de trei ori, ci numai odată [...], însă nu se îndeletnicesc prea mult cu agricultura; ei seamănă doar atît cît să le ajungă pe un an. Țara e bogată în miere și animale de tot felul [...]. Această țară are belșug de toate [...]. Regiunile din vecinătatea munților produc cantități așa de mari de tot felul de grîne și de pere și de prune că este de mirare. În multe locuri se găsesc adevărate păduri și crînguri de pomi roditori, pe care nu-i păzește nimeni".

Cît privește cîmpia Dunării, unde era situată capitala țării, aceasta era „un ținut foarte bogat în grîne și îmbelșugat în vite de tot felul, în vin și mulțime de fructe". Lacurile existente și apropierea Dunării „au pește din belșug".

Alți călători din această epocă susțineau că, „prin așezarea ei și prin dărnicia naturii, *Țara Românească este una din țările cele mai binecuvîntate din Europa*". Pămîntul ei este atît de roditor, încît locuitorii n-au nevoie să-și dea multă osteneală pentru a-l cultiva. Este de ajuns ca bobul de grîu să fie acoperit de pămînt pentru a da un rod îmbelșugat [...]. În lungul Dunării sînt pășuni grase; este pește îndeajuns; se găsește vin, miere, ceară și sare din belșug [...]. Din pămînt izvorăște păcură și țara este bogată în vînat și păsări".

Agricultura și ocupațiile anexe beneficiau deci de condiții naturale deosebit de favorabile.

Subsolul era, de asemenea, foarte bogat, dar bogățiile sale nu erau exploatate prea intens „pentru a nu trezi pofta turcilor", cum remarcau unii călători străini.

În timpul domniei lui Matei Basarab și din inițiativa acestuia au fost puse în funcțiune exploatările miniere de la Baia de Aramă și Baia de Fier, care dădeau o producție destul de bogată.

Deschiderea minei de la Baia de Aramă este evocată într-un document din 3 decembrie 1644, prin care Matei Basarab arată că Giura căpitanul de la Baia de Aramă, Poznan, Stoian și ceilalți „băiași" (= mineri) — care exploatau mina de „2, 3 ani" — plăteau anual cîte 1 000 de taleri „la vremea haraciului"; la această dată — spune domnul — „le-am ertat vama arămii de la toate vadurile, să fie în pace de vamă, nimic bîntuială să n-aibă, căce aceasta (= arama) nu iaste în seama vămilor țării, *că mai denainte n-au fost, ce domnia mea am rădicat această bae*". Din acest document rezultă că veniturile băii erau destul de mari de îndată ce „băiașii" plăteau domniei 1 000 de taleri anual. Scutirea de vamă dovedește că arama se exporta.

Cît privește mina de la Baia de Fier, exploatarea ei în vremea lui Matei Basarab este dovedită de documente mai tîrzii ca cel din 12 iunie 1661, în care Grigore Ghica, restituind satul lui Danciu Pîrîianu și Vlad Bîrsescu, arată că „acest sat a fost din moși strămoși al

părinților (lor) pînă în zilele lui Matei vodă. După aceea, înțelegînd domnia cum că iaste fier acolo, lepădat-au Matei vodă în silă banii Danciului Pîrîianul și agăi Vlad Bîrsescu, *de au făcut baie de fier*". Matei Basarab era îndreptățit să facă această achiziție, deoarece bogățiile subsolului erau considerate proprietatea domniei, singura în măsură să le exploateze.

Tehnica extragerii și prelucrării minereurilor a fost descrisă foarte amănunțit de Paul de Alep, care a vizitat Țara Românească spre sfîrșitul domniei lui Matei Basarab. Din relatarea acestuia rezultă nivelul ridicat al operațiilor tehnice efectuate, ceea ce contribuia la creșterea randamentului economic al exploatărilor, care foloseau forța hidraulică. Metalele obținute prin procesul de reducere a minereurilor de fier și aramă erau în parte exportate în Imperiul otoman, iar parte prelucrate de meșterii locali, al căror număr crește în mod deosebit.

După cum arăta cercetătorul Ștefan Olteanu, „ca urmare a intensificării activității în domeniul extracției metalelor, începînd în special din a doua treime a secolului al XVII-lea, se constată o creștere a activității și în cadrul metalurgiei prelucrătoare. Această dezvoltare a industriei prelucrătoare se manifestă în primul rînd printr-o largă specializare a meșteșugurilor din cadrul ei, meșteșuguri care tind să se separe tot mai mult ca sferă de preocupare. În al doilea rînd, este vorba de o

înmulțire fără precedent a mențiunilor documentare despre multiplele categorii de meșteșugari din cadrul prelucrării metalelor, începînd mai ales cu a doua treime a secolului al XVII-lea". (Această a doua treime a secolului, care corespunde cu domnia lui Matei Basarab, este considerată de specialiști o epocă de *mare dezvoltare a meșteșugurilor.*

Pe lîngă dezvoltarea meșteșugurilor, în vremea domniei lui Matei Basarab *se înființează primele manufacturi din Țara Românească,* două de hîrtie și o alta de sticlă.)

Știrile documentare despre aceste manufacturi nu sînt prea bogate. Despre manufactura de hîrtie există un document din 4 aprilie 1646, în care domnul poruncește cămărașului de la Ocnele Mari să lase în pace slobozia Călimănești a mănăstirii Cozia „pentru cărpă de la moara de hîrtie, că m-am milostivit domnia mea de i-am ertat pentru căci *au lucrat la moara de hîrtie pănă o au isprăvit*". Din acest document rezultă că „moara de hîrtie" fusese construită de curînd, probabil undeva în apropiere de Ocnele Mari. Materia primă, cîrpele, era furnizată de locuitorii satelor din apropiere, cu excepția locuitorilor satului Călimănești, scutiți pentru că lucraseră la construirea manufacturii.

Întrucît într-un alt document, din 1673, este amintit un loc lîngă Rîmnicul Vîlcea, *„din sus de moara de hîrtie"*, s-a presupus că aici ar fi existat o a doua manufactură (greu de datat

însă)[2]. Cei care au studiat problema acestor manufacturi sînt de părere că amîndouă ar fi funcționat începînd din vremea domniei lui Matei Basarab și că fiecare dintre ele foloseau filigrane diferite : una avea stema țării, acvila cu crucea în cioc, asemănătoare celei imprimate pe **Pravila** de la Govora din 1640, iar cea de-a doua folosea ca filigran un vultur cu aripile deschise. Hîrtia — groasă și de calitate inferioară — a fost folosită intens la scrierea zapiselor și a hrisoavelor, foarte numeroase în domnia lui Matei Basarab (circa 8 000 cunoscute).

Despre existența manufacturii de sticlă, singura știre cunoscută este o scrisoare a lui Dragomir mare vornic din 11 april <1644-1652>, adresată judelui orașului Brașov, în care se spune că „ *avînd măria sa domnu nostru aciastă sticlărie, care iaste de treaba măriei sale,*

---

[2] În Predoslovia la *Antologhionul* slavonesc din 1634, Udriște Năsturel laudă pe cumnatul său, domnul țării, pentru „moara de hîrtie", deci una singură la acea dată (I. Bianu, *Despre „moara de hîrtie"*, în „Arhivele Olteniei", III, 1924, p. 2). Întrucît documentul citat din 1646 vorbește de o moară de hîrtie terminată recent, aceasta este foarte probabil a doua. După opinia lui M. Popescu — cel care a studiat problema — cea de-a doua moară de hîrtie ar fi fost în regiunea satului Călimănești (ai cărui locuitori au construit-o). „Apa Oltului în porțiunea dintre Ostrov și mănăstirea Cozia era potrivită pentru instalarea unei mori de hîrtie căreia nu-i trebuia decît apă, atît pentru topitul cîrpei cît și pentru punerea în mișcare a roților morii" (M. Popescu, *Fabricile de hîrtie ale lui Matei Basarab*, în „Rev. istorică română", 1937, p. 384-385).

scris-au măria sa pentru pămîntul ce se află în olatul cetății (de) supt ascultarea dumitale"; marele vornic îl roagă pe jude să trimită materia primă pentru sticlărie (e vorba de pămînt silicios) cît mai repede „să nu facă zăbavă". Documentul nu precizează unde era situată sticlăria. Întrucît în timpul domniei lui C. Brîncoveanu, secretarul său, Anton Maria del Chiaro, afirmă că exista o manufactură de sticlă în apropiere de Tîrgoviște, este foarte probabil că domnul a redeschis vechea sticlărie din vremea lui Matei Basarab.

Tot în perioada domniei lui Matei Basarab o mare dezvoltare a cunoscut *comerțul*. Dintr-o serie de relatări străine rezultă că piețele din orașele țării erau pline de produse, iar în alte orașe aveau loc periodic tîrguri foarte vizitate de negustori. De pildă, la 1632, Paul Strassburg constata că, la București, „toate drumurile și piețele orașului erau pline de mărfuri scumpe pe care le expuseseră spre vînzare negustori italieni, greci, români, turci și sîrbi". Peste cîțiva ani, la 1640, un călător italian remarca faptul că, la Craiova, „în fiecare vineri se ține tîrg în acest oraș și se aduce de la sate, la bîlci, oi și alte vite în număr foarte mare; și vin negustori din Turcia, chiar și de la Constantinopol, ca să cumpere vite".

Datorită bogăției de produse agricole, mare parte din acestea erau exportate. După cum spunea un călător italian la 1641, „bogăția acestei provincii stă în marele belșug de grîu, din care se oprește cantitatea necesară pentru nevoile țării și se mai trimite de ajuns și în

țările vecine, iar ceea ce prisosește este cumpărat de negustorii turci și greci și este dus peste Dunăre, în Marea Neagră, și pînă la Constantinopol [...]. Apoi, cea mai mare parte din boi și oi — de care țara este îmbelșugată — sînt de asemenea duși de către negustorii turci și greci la Constantinopol, unde găsesc foarte ușor debușeu; iar boii mai sînt duși de negustorii albanezi la Zara și de acolo la alți negustori, la Veneția. Este apoi uimitor belșugul nesfîrșit de miere, despre care s-ar putea spune că alcătuiește venitul cel mai statornic al țării; din vămi, din banii plătiți pe miere și din ceara ce se produce din belșug, țara poate acoperi în cea mai mare parte cheltuielile nenumărate pe care le face anual, la Poartă. Și după cum mierea mai sus pomenită se vinde în Turcia, la Constantinopol, tot astfel cea mai mare parte din ceară este dusă de negustorii greci, prin Spalato, la Veneția, care aduc, în schimb, din Veneția multe stofe de mătase, de lînă și fir (de aur) și le vînd domnului și bisericilor lui și altora".

Un alt articol de export era sarea; după cum spunea un misionar catolic la 1640, sarea „se scoate din pămînt în cantitățile cele mai mari și o duc negustorii prin toată Turcia și de aici se scot sume mari de bani".

Foarte intense au fost relațiile comerciale cu Brașovul. De la Matei Basarab ni s-au păstrat numeroase scrisori către brașoveni prin care solicita postav „pentru slujitorii noștri", sau ca „să îmbrăcăm curtea". În afară de postav,

se aduceau numeroase alte produse fabricate, îndeosebi din metal.

Țara Românească exporta în Transilvania importante cantități de vin, pește, blănuri, cereale etc. De pildă, în timpul foametei ce a bîntuit Transilvania în 1649, cronicarul Georg Kraus afirmă : „dacă nu am fi fost hrăniți din Țara Românească, o cîblă de grîu s-ar fi urcat la 10 florini".

Legăturile comerciale dintre Țara Românească și Transilvania se dezvoltau pe linia unei vechi tradiții, contribuind în mod deosebit la asigurarea unității dintre cele două provincii. Importanța acestor legături a fost subliniată recent de tovarășul Nicolae Ceaușescu, care spunea : „Conlucrarea dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania, îndeosebi *interdependența lor economică* (subl. ns), au avut un rol hotărîtor în cristalizarea sentimentelor originii comune dacoromane și al unității naționale, cărora Mihai Viteazul n-a făcut, de fapt, decît să le dea glas".

Importanța acestor schimburi pentru unitatea românilor a fost remarcată și de N. Iorga, care scria : „pe o bază de interese comune — nu mai vorbim de Moldova și Muntenia, care formau economic o singură țară — *cea dintîi unire a românilor a existat*, cînd în capul cărturarilor nu răsărise această idee, *în unitatea perfectă a vieții economice*, așternută pe unitatea perfectă a vieții generale, și Ardealul a intrat și el în această viață prin intercirculatia românească : un singur corp, un singur sistem, am zice, vînos, prin care străbătea același sînge viu".

Principalii beneficiari ai schimburilor comerciale, cei care realizau beneficii însemnate din bogățiile țării, erau marii boieri, posesori de întinse domenii, ca Preda Brîncoveanu, nepotul domnului, despre care se spunea că „are patru mii de capete de boi, o mie de bivoli, patru mii de porci și trei sute de șiruri de stupi cu roiuri de albine, fiecare șir aducînd mai mult de un butoi mare de ceară și vreo sută de vedre de miere; fiecare vadră valorează un piastru și această (miere și ceară) este cumpărată și transportată de negustori în țara Turcului. În fiecare an acest boier trimite cîte o mie de capete de boi la Istanbul cu slujitorii săi, spre a fi vînduți cu zece mii de piaștri".

Documentele epocii amintesc și de unii negustori foarte întreprinzători, care reușesc să acumuleze averi însemnate; este vorba de Badea Obredi din Brăila, pe care Matei Basarab îl numea, la 26 iunie 1633, „prietenul domniei mele" și care a fost ctitorul bisericii Negustori din Buzău, sau de frații Pătru și Ghioca, „negustori domnești", care cumpără însemnate proprietăți în apropiere de București (document din 3 april. 1639) și care ajung apoi să ocupe mari dregătorii: primul a fost mare sluger în 1662, iar cel de-al doilea mare șetrar la 1652-1656; urmașii lor vor alcătui familia boierească Ciorogîrleanu și vor ocupa însemnate demnități în vremea domniei lui C. Brîncoveanu.

Cît privește pe țărani, banii realizați din vînzarea produselor de abia le ajungeau pentru plata dărilor. După cum observa un călător

italian pe la 1641, „cum țara în sine este bogată de la natură, belșugul ei ar fi crescut și mai mult prin munca oamenilor, dacă dările copleșitoare, care se varsă în fiecare an la visterie, n-ar răpi acest mijloc de prosperitate locuitorilor, care sînt împinși prin aceasta la disperare".

*

(În vremea domniei lui Matei Basarab are loc *extinderea și înăsprirea exploatării feudale, manifestate prin creșterea numărului țăranilor aserviți și prin mărirea îndatoririlor acestora față de stăpînii feudali.*)

Locuitorii a numeroase sate și-au pierdut libertatea și pămîntul, ajungînd în stare de dependență, pentru neplata dărilor. Parte din aceste sate au reușit să se răscumpere din rumânie în vremea domniei lui Constantin Șerban (1654-1658), urmașul lui Matei Basarab, despre care se spune că „au răscumpărat satele lui Matei vodă".

Măsura luată nu a dus la răscumpărarea din vecinie a tuturor satelor aservite în timpul domniei lui Matei Basarab. Un document din 30 august 1669 precizează că domnul dăduse voie să se răscumpere numai acelor sate „care le-au fost cumpărat (Matei Basarab) cu banii țării în domnia lui". Nici chiar aceste sate domnești nu s-au putut elibera decît în mică măsură, deoarece nu toate aveau mijloace bănești ca să o facă, așa cum declarau sătenii din Seaca la 8 iunie 1654.

Documentele de după domnia lui Matei Basarab ne dovedesc că multe alte sate și-au pierdut libertatea ca urmare a abuzurilor săvîrșite de marii dregători ai domnului, care sileau prin diverse mijloace pe locuitori să le vîndă pămînturile.

Domnia lui Matei Basarab a fost o epocă de mare concentrare a proprietății în mîinile boierilor dregători ai domnului. Pentru exemplificare, dăm cazul lui Hrizea mare ban căruia domnul îi întărea, la 15 martie 1637, cumpărături de bunuri imobiliare în valoare de 5000 de galbeni, sumă aproximativ egală cu aceea a achizițiilor făcute de Bunea Grădișteanu în timpul cît a fost mare vistier al lui Matei Basarab. Averi mari au realizat și ceilalți dregători: Dumitru Filișanu, Marco Danovici, Drăgușin Deleanu, Constantin Cantacuzino etc. Documentele din vremea domniei lui Constantin Șerban (aflate în copie la Institutul de istorie „N. Iorga") susțin că unii din boierii lui Matei Basarab au procedat abuziv, însușindu-și proprietăți „în silă" sau „în silă și în puterea lui".

Pe lîngă creșterea numărului țăranilor aserviți, în vremea domniei lui Matei Basarab se înregistrează și o creștere a obligațiilor țăranilor față de stăpînii de moșii, care trebuiau să le fie de ajutor „și ziua și noaptea".

O tendință nouă care se manifestă în această vreme este *impunerea la lucru și a țăranilor liberi care foloseau pămîntul boierilor sau mănăstirilor* — așa-numiții „oameni cu învoială" — care pînă în această vreme fuseseră obli-

gați să dea stăpînilor numai dijma (a zecea parte din produse). De la Matei Basarab ne-au rămas unele porunci prin care această categorie de țărani liberi lipsiți de pămînt (așa-numiții „lăturași") sau cu pămînt puțin erau obligați să presteze rentă în muncă față de stăpînii feudali. La 26 septembrie 1643, Matei Basarab poruncește astfel megieșilor din Cernătești-Prahova, care ședeau pe ocina mănăstirii Glavacioc, „să dați ajutor la lucrul sfintei mănăstiri au să eșiți afară de pre ocina mănăstirii". Porunca domnului devenise necesară deoarece locuitorii satului respectiv refuzaseră să dea „ajutorul" cerut de mănăstire. Domnul, care era foarte aspru cu țăranii în asemenea împrejurări, îi amenință cu „mare certare" (adică bătaie).

O poruncă asemănătoare adresează Matei Basarab, la 2 iulie 1649, „lăturașilor" din satul Chiseleț-Ilfov al mănăstirii Sf. Troiță (Radu Vodă) din București, care trebuiau să asculte „de toate ce că va da învățătură (egumenul), să cosiți, să secerați, și rumânii și lăturii". Din acest document se vede că „lăturașii" — oamenii liberi așezați pe ocina mănăstirii — aveau obligații de muncă asemănătoare cu acelea ale rumânilor.

Probabil că, în această vreme, cuantumul clăcii oamenilor liberi era fixat în funcție de necesitățile stăpînului feudal și de rezistența țăranilor. Mai tîrziu, însă, această tendință de a impune la rentă în muncă și pe oamenii liberi care munceau pe pămînt străin se va dezvolta și va duce la aservirea acestei cate-

gorii de țărani și la asimilarea lor treptată cu rumânii.

Cît privește obligațiile rumânilor către stăpînii lor în vremea domniei lui Matei Basarab, din documente nu rezultă prea clar în ce măsură s-au mărit față de epoca anterioară. Faptul că rumânii opun în această vreme o rezistență mai înverșunată în fața exploatării feudale decît în epoca anterioară constituie un indiciu sigur că obligațiile au crescut în timpul domniei lui Matei Basarab. De la acest domn ne-au rămas unele din cele mai aspre porunci adresate țăranilor aserviți pentru a-i constrînge să-și îndeplinească obligațiile în muncă și în produse față de stăpînii feudali. De pildă, la 12 iulie 1633, Matei Basarab dă dreptul mănăstirii Slobozia-Ialomița să pună pe rumânii din Cetățele să lucreze, menționînd : *„iar care nu va asculta de egumen să-l bată și să-l mîe la lucru"*.

Pe lîngă aceasta, situația țăranilor aserviți s-a înrăutățit și ca urmare a măsurilor severe luate pentru a se opri strămutarea lor de pe o moșie pe alta, aceasta mai ales în scopul asigurării încasării la timp a dărilor. Locuitorii prinși de „samă" (recensămînt) în anumite sate ale țării erau obligați să rămînă acolo să-și plătească dările pînă la un nou recensămînt, aceasta deoarece schimbările în evidențele vistieriei se făceau destul de greu.

Înrăutățirea situației țărănimii aservite în vremea domniei lui Matei Basarab se reflectă și în terminologia acestei epoci. Din această vreme ne-au rămas numeroase documente prin

care rumânii sînt schimbați cu țigani sau își răscumpără libertatea dînd în schimbul lor țigani, „cap pentru cap", ceea ce dovedește că cele două categorii sociale — rumânii și robii — ajunseseră la o situație asemănătoare, prin înrăutățirea aceleia a rumânilor. De altfel, în documentele de după domnia lui Matei Basarab, rumânia ajunge să fie similară cu robia.

Pentru a stăvili fuga rumânilor din cauza exploatării feudale, Matei Basarab îi obliga uneori să se păzească ei înșiși. La 18 iunie 1634, el poruncea rumânilor și megieșilor din satul Cîrstienești-Ilfov al mănăstirii Sf. Troiță (Radu Vodă) : „să nu cumva să-l lăsați să fugă (pe) Neacșul din sat, ci să-l păziți foarte bine și cu grijă, că l-am dat domniia mea să fie rumân mănăstirii cum au fost". Locuitorii din Cîrstienești sînt amenințați că „de va fugi care cumva de aciia din sat, bine să știți că de mare pradă veți fi și rea răotate veți păți de către domniia mea". Acest Neacșu venise cu pîră la divan „ca să scape de rumânie"; încercase apoi să se răscumpere, plătind 40 de galbeni călugărilor, dar domnul — care nu îngăduia în general răscumpărările din rumânie — îi confiscă banii și-i dă „100 de toege".

Cum însă rumânii fugeau și peste hotare, Matei Basarab a luat măsuri speciale pentru a împiedica fuga lor dincolo de granițele țării. De la el ne-au rămas primele porunci în care, printre atribuțiile vătafilor de plai, figurează și aceea de a opri fuga rumânilor peste hotare. Poruncile domnești adresate vătafilor și plăieșilor privind obligația de a opri trecerea

rumânilor fugari peste munte sînt foarte aspre. Astfel, la 25 februarie 1634, adresîndu-se vătafilor de plai din județele Vîlcea și Gorj, Matei Basarab le poruncea cu străşnicia care îl caracteriza : „să nu care cumva să treacă nu mai mult de 1 rumânu den Polovragi în ceea parte, că prentr-al cui plai va treci, nu alt veți plăti, ce numai cu capul".

Cu toate aceste măsuri de pază, numeroși rumâni izbuteau să treacă dincolo de Carpați. La 12 oct. 1633 se spune astfel că locuitorii din Jiblea, Spinul și Brădițeni-Argeș fugiseră în Transilvania, iar în 1645 Radu mare agă ruga pe judele Brașovului să-i restituie țiganii robi fugiți acolo, menționînd : „avem și rumâni acolo destui, ci aceia, de vor vrea să vie de voia lor, vor veni".

Îngrijorată de amploarea fugii țăranilor aserviți, domnia a luat măsuri aspre împotriva celor care-i primeau și reținеau pe fugari. În *Îndreptarea Legii* se prevede astfel : „Cînd va fugi țăranul de la locul și de la stăpînul său, atunci nimenilea să nu-l priimească; iară de-l va și priimi deodată, atunci de grabă să-l întoarcă înapoi la satul lui de unde iaste". Cei care nu restituiau pe fugari trebuiau să plătească o amendă de 12 litre de argint domniei și 24 boierului proprietar „și într-acesta chip să aibă îndemnare de la domnie ca să întoarcă țăranul să-l ducă de unde au fost".

Deși legea prevedea amenda în argint, documentele din vremea domniei lui Matei Basarab precizează că cei care nu restituiau pe rumâni trebuiau să dea 6 boi domniei, o

amendă foarte mare. De pildă, la 24 decembrie 1644, Matei vodă dă volnicie lui Dumitru Dudescu biv vel vornic să-şi strîngă românii din Poeni şi Buteşti-Vlaşca ori unde îi vor afla fugiţi : în sat domnesc, boieresc, călugăresc, în oraşe sau în slobozii; cine-i va opri „să fie volnic sluga domniei mele (trimisă cu boierul) să ia de în satul acela cîte 6 boi domneşti şi mare certare va avea de către domnia mea". Ne-au rămas numeroase astfel de porunci domneşti, ceea ce dovedeşte amploarea fugii.

În afară de fugă, lupta ţăranilor se mai manifesta şi prin refuzul de a „asculta" de stăpînii feudali, de a se supune la lucru şi la plata dijmei, ca şi prin răzvrătiri locale. De la Matei Basarab ne-au rămas numeroase documente care vorbesc despre aceste forme ale luptei ţărănimii, foarte răspîndite în vremea domniei sale. La 14 ianuarie 1643, de pildă, domnul ameninţa pe românii din satele Corbi, Nucşoara şi Domneşti ale mănăstirii Argeş — care săriseră la egumen, îi luaseră toiagul şi-i înjuraseră slugile — că îi va purta despuiaţi prin tîrg şi îi va aduce legaţi la curtea domnească. O poruncă asemănătoare adresează acelaşi domn, la 2 iulie 1649, rumânilor din Chiseleţ-Ilfov ai mănăstirii Sf. Troiţă (Radu Vodă), despre care domnul spune că „nu vreţi să ascultaţi de călugări, să lucraţi, să cosiţi, să seceraţi şi ce va fi lucrul mănăstirii, ce numai ce umblaţi în voia voastră". Domnul îi ameninţă că „voi să trimeţ armaş să vă aducă tot legaţi".

Un caz deosebit de interesant este acela al satului Paraipani-Vlașca tot al mănăstirii Sf. Troiță (Radu Vodă) din București. Dintr-o poruncă a lui Matei Basarab din 27 noiembrie 1632 rezultă că, atunci cînd au venit la ei călugării să încaseze dările cuvenite („datul și gălețile și grîul") și bani pentru stupi și rîmători, vecinii din acest sat au sărit asupra acestora, amenințîndu-i că au ucis ei „pre alți mai mari, dar pre călugări". Sătenii nu voiau să dea nimic mănăstirii, susținînd că sînt slujitorii domniei. Vecinii participaseră, într-adevăr, la lupta de la Plumbuita, din octombrie 1632, alături de Matei Basarab, dar domnul declară că aceasta nu înseamnă că sînt slujitori, deoarece *„dă ați stătut împotriva vrăjmașilor pentru casele voastre ați stătut, să nu vă robească tătarii feciorii"*. Domnul însă, solidar cu interesele marilor stăpîni feudali, deși se folosise de țăranii din Paraipani în obținerea biruinței de la Plumbuita, nu îi lasă între slujitori, ci îi redă vecini mănăstirii.

Cînd nici asemenea porunci aspre nu își atingeau scopul și țăranii continuau să nu se supună la obligațiile feudale, domnia amenința pe cei nesupuși cu pedepse aspre, mergînd pînă la spînzurătoare, cum făcea la 6 februarie 1645 cu locuitorii satului Boldorogești-Ilfov al mănăstirii Plumbuita, sau la 7 septembrie 1648 cu rumânii mănăstirii Cotmeana din fostul sat Cacaleți, care nu ascultau de stăpîn ; „că tocma acolo voi trimite domnia mea de vă vor spînzura", asigurîndu-i pe rumânii nesupuși că *„are cine vă purta grija voastră"* (subl. ns.)

În afară de numeroasele cazuri în care domnul trimitea de la curte reprezentanți ai săi ca să oblige pe țărani să-și dea dijma sau să facă clacă, documentele din vremea domniei lui Matei Basarab ne arată că erau folosite în această operație și diverse unități de slujitori, situate în apropierea localității unde stăpînul feudal întîmpina rezistența țăranilor, cărora domnul le adresa porunci să ajute pe proprietarul respectiv să înfrîngă această rezistență. Astfel, la 13 iunie 1636, Matei Basarab poruncește lui Dumitrașco iuzbașa de călărași din Petroșani să ajute oamenilor egumenului mănăstirii Sf. Troiță (Radu Vodă) să ia dijmă de la toți cei care foloseau ocina mănăstirii din Paraipani-Vlașca, spunîndu-i :" [. . .] să cauți care om nu va vrea să-și dea dijma, *să te scoli cu călărașii să-i trageți* (subl. ns.) să-și dea tot omul dijma, veri cine va fi". O poruncă asemănătoare adresează același Matei Basarab lui Boștil ceaușul și călărașilor de sub comanda sa ca să ajute pe oamenii mănăstirii Tismana să-și adune veniturile din balta Bistrețul.

Cînd în apropierea proprietăților unui mare feudal (de obicei mănăstire) se găsea un comandant al unei unități mai mari de slujitori, domnul se adresa acestuia, poruncindu-i să fie „ispravnic" al mănăstirii respective, adică să folosească autoritatea sa de comandant de slujitori pentru a sili pe țărani să asculte de stăpînul feudal. Astfel, la 2 august 1642, Matei Basarab arată că, pentru cei care nu-și dădeau dijma mănăstirii Clocociov de lîngă Slatina și nu-i lucrau „la ci-i va hi treaba" „pus-am domnia mea is-

pravnic pre cinstitul drigătorul domniei mele Diicul (Buicescu) vel agă, ca să facă mare certare unora ca aceia" ; la 11 aprilie 1647 același domn însărcinează pe Buliga căpitanul (de dorobanți) să fie ispravnic mănăstirii Govora pentru cei care nu-și dau „de voie" gorștina la Cerneți.

Se întîmpla uneori chiar ca domnul să pună pe cîte un comandant de slujitori la dispoziția unui stăpîn feudal, pentru a-l ajuta pe acesta la strîngerea veniturilor sale. De pildă, la 2 septembrie 1637, Matei vodă poruncea lui Nicoară iuzbașa să oprească pe cei care vor încerca să taie lemne sau să prindă pește de pe proprietățile mănăstirii Măxineni, ctitoria sa, și să asculte de egumen și de tot ce-i va da acesta de „învățătură".

Pe lîngă frămîntările și rezistența țărănimii aservite, în vremea domniei lui Matei Basarab se înregistrează și o creștere a opoziției orășenilor față de tendințele de cotropire manifestate de stăpînii feudali, ca și față de exploatarea feudală și fiscală. O stare de aproape permanentă opoziție față de stăpînul feudal, mănăstirea lui Neagoe Basarab, exista astfel în orașul Curtea de Argeș. La 30 august 1649, domnul Țării Românești arată că locuitorii satului Flămînzești, aflat în imediata apropiere a orașului (azi cuprins în orașul Curtea de Argeș), purtau călugării „de val, cu cuvinte grele și rele, cum nu s-ar cădea, de-i măscăriți și le aruncați năpăști [...], de faceți mănăstirea și călugării de rîs și mascară". Domnul îi amenință că, dacă nu încetează, îi va pune „pe toți pre marginea orașului".

Din unele documente rezultă că exista chiar o solidaritate între orășeni și țărani, care-și căutau scăparea la orașe. De pildă, la 6 aprilie 1650, Matei Basarab poruncește lui Iane postelnic și lui Angheleto, orășeni din Curtea de Argeș, să prindă pe rumânii din Prăvăleni — sat al mănăstirii Argeș — care fugiseră în oraș, acuzîndu-i pe orășeni : „voi le-ați dat frunza și ați fost voi *gropi de rumânii mănăstirii*“ (subl. ns. — N.S.).

2. ORGANIZAREA STATULUI

Este un domeniu în care s-au înregistrat numeroase transformări în vremea lui Matei Basarab. În paginile ce urmează vom prezenta pe scurt modul cum era organizat statul feudal, insistînd asupra celor două aspecte importante, definitorii pentru domnia lui Matei Basarab : *organizarea armatei* și *organizarea fiscală*.

Înainte de aceasta, se cuvine să spunem cîteva cuvinte despre *modul cum a guvernat domnul țara*.

Mai întîi, el a promovat în dregătorii importante numeroși boieri apropiați lui prin diverse legături, începînd cu Preda Brîncoveanu, Diicu Buicescu, Stroe Leurdeanu, Dumitru Filișanu, Drăgușin Deleanu, Radu Popescu, Dragomir din Plăviceni mare vornic etc. Despre ultimul se spunea că domnul „boieritu-l-au (adică i-a dat dregătorie) și cît au trăit (Matei) tot boiarin mare au fost“ [3].

[3] Cunoscînd toți dregătorii lui Matei Basarab, putem spune că *cei mai de seamă dintre dregătorii lui, cei care au ocupat vreme îndelungată cele mai impor-*

Matei Basarab nu a uitat pe boierii care îl însoțiseră în pribegie, răsplătindu-i cu mari dregătorii : Barbu Brădescu a devenit mare paharnic, Mihai Coțofeanu mare stolnic, Dumitru Filișanu mare pitar etc.

Urmărind să se împace cu foștii săi adversari, pribegi în Moldova, i-a adus în țară, unde le-a acordat mari demnități și i-a făcut dregători apropiați : Hrizea din Bălteni a devenit mare ban, Dumitru Dudescu mare vistier, Vasile Paindur mare stolnic și mare ban. (A rămas însă în Moldova familia Catargi, care va contribui la înăsprirea relațiilor lui Matei cu Vasile Lupu). În felul acesta *Matei Basarab a căutat să atragă de partea sa boierimea, pentru a realiza o unitate a clasei dominante în jurul său.*

În vremea domniei sale, *sfatul domnesc a fost mai bine alcătuit ;* slugerul și pitarul au început

tante demnități ale țării, au fost apropiați ai domnului. Iată lista celor 15 dregători : Ghiorma Alexeanu (mare pitar, mare sluger, mare ban, 1641-1655) ; Preda Brîncoveanu (mare spătar, mare clucer, mare vornic, 1636-1655) ; Diicu Buicescu (mare agă, mare spătar, 1639-1654) ; Radu Buzescu (mare ban, 1633) ; Socol Cornățeanu (mare stolnic, mare clucer, mare sluger, 1639-1653) ; Drăgușin Deleanu (mare sluger, mare armaș, mare paharnic, 1639-1650) ; Dragomir din Plăviceni (mare armaș, mare clucer, mare ban, mare vornic, 1633-1652) ; Dumitru Filișanu (mare pitar, mare armaș, mare sluger, mare stolnic, 1633-1649) ; Gheorghe Caridi (vistier II, 1633-1636) ; Bunea-Vîlcu Grădișteanu (mare sluger, mare stolnic, mare vistier, 1648-1654) ; Hrizea din Bogdănei (mare paharnic, 1651-1653) ; Stroe Leurdeanu (mare stolnic, mare vistier, 1641-1651) ; Radu Năsturel (mare vistier, mare logofăt, 1632-1633) ; Udrișteș Năsturel (logofăt II) ; Radu Staico-Popescu (mare agă, mare paharnic, 1645-1653).

să fie citați ca membri obișnuiți ai divanului domnesc. În promovarea boierilor în dregătorii, domnul nu ținea seama totdeauna de *cursus honorum* tradițional, permițîndu-și să avanseze sau să retrogradeze pe boieri după voie. De pildă, Barbu Poenaru mare ban în 1644-1645 — cea mai înaltă dregătorie a țării — a fost retrogradat mare stolnic în 1650, iar Spahiul din Vîlsănești a fost avansat direct mare ban în 1653, deși ocupase doar funcția modestă de postelnic II.

Dregătoriile erau în această vreme foarte productive, ceea ce explică averile mari realizate de dregători. La 6 martie 1653, Dragomir din Plăviceni mare vornic — aflat pe patul morții — mărturisea că, atunci cînd s-a căsătorit cu Ilina vorniceasa — rudă cu Matei Basarab — „n-a avut nici rumân, nici țigan, nici moșie, ci am cîștigat amîndoi dănpreună den mila măriei sale lu vodă". La 16 iunie 1649 — explicînd de ce nu lasă urmașilor săi o avere prea însemnată — un alt boier, Tudor stolnicul, declara : „eu n-am fost vreun boiaren (adică dregător) mare, ci hrana mea și boeriia mea au fost plugul și viia". Boierul respectiv recunoștea astfel că, dacă ar fi fost mare dregător, ar fi realizat o avere mai însemnată decît prin cultivarea pămîntului.

Autoritatea domnului în țară a fost întărită și prin înființarea funcției de ispravnic, care era reprezentantul domniei în diverse orașe (București, Cîmpulung, Orașul de Floci, Ocnele Mari etc.).

Deși considerat de unii istorici ca fiind reprezentant al regimului așa-zis „nobiliar", Matei

Basarab a fost destul de ferm cu boierii, cărora nu le îngăduia abuzuri, pedepsind cu asprime pe cei ce nu se supuneau autorității centrale. Despre o asemenea pedeapsă este vorba într-un document din 26 iulie 1633, unde se spune : „pentru că n-a ascultat de cartea domniei mele, ci a sărit la sluga domniei mele Dumitru aprodul, [...] domnia mea am bătut pe Chisar paharnic în divan foarte mult, de i-am dat 300 de toiege ; și am scos domnia mea pe Chisar paharnic din divan cu mare rușine și a stat și de gloabă și am închis domnia mea pe Chisar paharnic în temniță".

Întărirea poziției domnului în statul feudal se reflectă și în conținutul legiuirii *Îndreptarea Legii* — prima operă de acest fel tipărită în Țara Românească — care recunoaște unele din drepturile regaliene ale voievodului ; el este singurul în măsură să fixeze taxele vamale și să acorde scutiri, se bucură de privilegii speciale pentru proprietățile sale, are dreptul de a lua pe seama sa bunurile desherente etc. Pentru prima oară se prevede și dreptul domnului de a pedepsi cu moartea pe boierii trădători (hicleni) : „Boieriul care va umbla împotriva domnului și a țării să-l spînzure și să-i facă spînzurătorile mai înalte cu un cot de cît ale altor oameni proști" (adică de condiție socială mai modestă).

După moartea lui Matei Basarab, urmașul său, Constantin Șerban, și boierii din sfatul său (foști în parte membri în divanul domnului dispărut) l-au acuzat adeseori pe bătrînul voievod de abuzuri de putere săvîrșite atît față de boieri,

cît și față de țărani. Într-un document din 30 iunie 1654 se spune astfel că domnul împresurase „în silă și făr de nici o dreptate" o moșie a lui Velisarie logofăt „*precum au fost luate toate moșiile boiarilor țării*".

Același urmaș nedorit al lui Matei Basarab afirma, în februarie 1657, că predecesorul său, „*fiind un domn tare și puternic* [...], *a cotropit multe sate cu silnicie și fără dreptate*"; din această pricină — spune domnul — „am dat voie domnia mea să se răscumpere vecinii pe care îi cumpărase Matei voievod în domnia lui fără dreptate și să se dea acești bani la treaba țării".

Chiar dacă Constantin Șerban avea interesul să-l prezinte într-o lumină nefavorabilă pe Matei Basarab, exagerîndu-i greșelile și abuzurile, nu se poate ca în aceste afirmații grave să nu existe și ceva adevărat; domnul nu a putut face să înceteze abuzurile specifice epocii feudale, cînd cei puternici asupreau pe cei mai slabi.

De altfel, cu toată severitatea domnului față de dregătorii săi [4] care-l vor acuza mai tîrziu că a fost „tare și puternic" — Matei Basarab nu a

---

[4] Iată o poruncă aspră adresată unui vameș la 24 oct. 1642: „Io Mathei Basarab voevod și domn. Scrisam domnia mea ție, Vaso vameșule; ce porc de cîne ești tu de cărțile domniei mele nu le bagi în seamă? A făcut domnia mea cărți părintelui Snagoveanului să-și ia vama de pe locul lui de la Spanțov cum au fost legea și obiceiul, iar tu, fecior de lele, nu bagi cărțile domniei mele în seamă. Să cauți să-l lași să-și ia ce-i obiceiul, că vom trămite domnia mea de acolo te va spănzura. Aceasta îți scriu și însumi am zis domnia mea". („Revista română", 1862, p. 390).

putut împiedica abuzurile acestora, făcute uneori chiar în dauna domniei. Iată două cazuri semnificative : dintr-un document din 2 nov. 1636, rezultă că, în timp ce era capuchehaie la Țarigrad, Dumitru Dudescu mare vistier „a scurmat" în pungile de bani în care era trimis haraciul țării, de unde a scos 80 600 aspri. Judecat de un sfat domnesc mai larg, de boierii mari și mici și de roșii, fiind dat pe mîna a doi căpitani de roșii, s-a constatat că vistierul cheltuise în decurs de 10 luni 160 de poveri de bani „fără măsură". Ca pedeapsă a fost scos din funcție și obligat să-și vîndă moșiile pentru a plăti „furtișagurile". Aceasta nu l-a împiedicat pe domn ca, în 1641, să-i încredințeze boierului necinstit funcția de mare vornic.

Dintr-un alt document, din 18 ian. 1652, aflăm că alt mare vistier, Stroe Leurdeanu, procedase la fel. Deși jurase domnului că-l va sluji „cu dreptate" vistierul împreună cu subalternii săi apropiați au spart o ladă mare de bani ai domnului, din care au sustras 85 de pungi „și într-o pungă cîte 500 de taleri" (deci 42 500 de taleri). Fiind dovediți „furi fățișați și de cămară și de vistierie", boierilor vinovați trebuia să li se taie capetele „ca unor furi și spărgători de casa domnească și călcători de jurămînt și de lege". Domnul le iartă însă viața, îi scoate din dregătorie, aruncînd blesteme înfricoșătoare asupra urmașilor săi care vor mai încredința dregătorii celor trei boieri necinstiți. Am evocat aceste documente pentru a înțelege setea de avere care determina pe marii dregători să să-

vîrșească chiar furturi din banii țării, strînși de la contribuabili, adică de la țărani.

După această sumară prezentare a modului de guvernare a țării, să vedem măsurile luate de Matei Basarab în principalele domenii, acelea ale apărării și fiscalității.

A. *Organizarea armatei*

Pentru a putea face față pericolului extern, reprezentat de Imperiul otoman, ca și de Vasile Lupu, domnul Moldovei susținut de turci, *Matei Basarab a acordat o atenție deosebită organizării armatei, ale cărei efective au fost mult mărite.* Înainte de domnia lui Matei Basarab, la 1631, se considera că Țara Românească dispunea de 13 600 de ostași călăreți și pedeștri. În timpul domniei lui, efectivele armatei au crescut de circa trei ori, ajungînd la 40 000 de oameni, [5] aproape cît în vremea domniei lui Mihai Viteazul.

[5] Toți călătorii străini, care au vizitat Țara Românească în vremea domniei lui Matei Basarab, au fost impresionați de numărul și disciplina oștenilor săi, utilizați și la primirea solilor străini. De pildă, solul polon Bieganowski nota la 1643: „domnul Țării Românești are o mulțime de oșteni buni de luptă și foarte bine rînduiți" (= organizați) *(Călători străini*, V, p. 193); mai tîrziu, la moartea lui Matei, Paul de Alep afirma că „steagurile ostășești, împodobite cu cruci, erau nenumărate, ca și oștenii înarmați; se numărau cu miile și cu zecile de mii" *(ibidem, VI*, p. 139-140). Depunerea jurămîntului față de noul domn, Constantin Șerban, a durat cîteva zile, datorită numărului mare de oșteni existenți; fiecare căpitan se prezenta cu steagul său și fiecare iuzbașe cu bulucul său (= companie) (*ibidem*, p. 136-137).

Cu această puternică armată — care impresiona prin număr, dotare și disciplină pe toți contemporanii — domnul Țării Românești a reușit să impună respect și teamă Porții otomane.

Proporțional cu creșterea acestor efective, în deceniile al cincilea și al șaselea ale secolului al XVII-lea, s-a mărit și numărul comandanților militari ai curtenilor și slujitorilor — căpitanii și iuzbașii. După un calcul făcut de noi, numărul acestor comandanți a evoluat astfel :

Deceniul :	*Căpitani :*	*Iuzbași :*
III	3	7
IV	37	76
V	51	139
VI	76	156

Din documentele vremii rezultă că efectivele comandate de căpitani au fost stabilite în deceniile IV-V ale secolului al XVII-lea, în același timp în care, în Moldova, marii vătafi de ținut au fost înlocuiți cu căpitanii. Este evident deci că armata Țării Românești a fost mai bine organizată în epoca în care țara avea de înfruntat adversitatea domnului Moldovei, sprijinit de turci.

Reorganizarea oastei Țării Românești în vremea domniei lui Matei Basarab rezultă și din apariția a doi comandanți noi : marele căpitan de călărași și marele căpitan de dorobanți, comandanții celor două corpuri de slujitori, care aveau în subordinea lor mai mulți căpitani. Despre primul mare căpitan de dorobanți, Lupu

Buliga, ajuns apoi mare agă, se spune că a făcut „mari îndreptări în oaste", dar nu se precizează în ce au constat aceste „îndreptări" (reforme ?).

În vremea domniei lui Matei Basarab, documentele interne amintesc de zeci de steaguri noi de curteni și slujitori, înființate în diverse localități din țară și comandate de iuzbași, care erau ajutați de către un ceauș și un stegar ; mai multe asemenea steaguri (4-6) alcătuiau o căpitănie, comandată de un căpitan.

Căpitanii erau recrutați, în mare parte, dintre boieri, în vreme ce ceilalți comandanți mai mici aveau o origine mai modestă. Din vremea domniei lui Matei Basarab ne-au rămas numeroase documente despre modul cum răsplătea domnul pe căpitanii săi, cu sate sau părți de sate pentru „slujbă dreaptă și credincioasă". Astfel, la 19 ianuarie 1633, domnul dăruiește lui Iancu căpitanul din Gherghița, satul Micșunești, arătînd că numitul căpitan „s-a ridicat cu rîvnă bună, necruțînd întru nimic vărsarea sîngelui său pentru domnia mea" (domnul se referă la lupta cu partizanii lui Radu Iliaș). La 1 iulie 1651 se spune că Matei vodă dăruise lui Radu căpitan ocina Dudești-Buzău „pentru direaptă și credincioasă slujbă ce au slujit domniei mele și țării în tot locul, pre unde au fost porunca domniei mele", iar la 15 octombrie 1653 un alt căpitan, Sima, a fost răsplătit de domn cu ocina de la Curteni pentru „slujbă dreaptă și credincioasă, cu vărsare de sînge în lupta cu cazacii la Finta". Daniile domnești erau făcute atît pentru slujbă în timp de pace, cît și pentru vitejie deosebită pe cîmpul de luptă.

Armata permanentă a Țării Românești era alcătuită în această vreme din trei categorii de oșteni : curtenii sau roșii — în număr de circa 8 000 de oameni, slujitorii (călărașii și dorobanții), care aveau un efectiv de circa 10 000 de oșteni, și mercenarii, al căror număr era de aproximativ 8 000 de ostași. La aceste efective militare se adăugau în caz de război trupele de țărani (după documentele externe cîte un om din trei) și slugile marilor boieri.

Curtenii sau *roșii* făceau parte din categoria micilor boieri de țară, care, în schimbul unor scutiri fiscale, aveau obligația să meargă la luptă în timp de război cu caii proprii. Originea lor boierească este dovedită de numeroase documente interne, în care sînt numiți „boieri roșii" „roșii boiari" sau „boiari roșii de județ". După cum rezultă din documente, primirea sau „alegerea" în rîndul curtenilor era condiționată de existența proprietății, numai proprietarii de pămînt putîndu-se înscrie în această categorie.

Curtenii erau răspîndiți în întreaga țară, îndeosebi la sate și foarte rar la orașe, alcătuind mai multe cete sau bresle : spătărei, păhărnicei, vistiernicei, postelnicei etc. Unii dintre ei nu posedau asemenea titluri, ci doar pe acela de roșu sau curtean.

Roșii beneficiau de un regim fiscal separat de restul țării, plătind birul numit „rușală" sau „birul de roșii". În timpul domniei lui Matei Basarab, acest bir ajunsese la 40 de galbeni anual. În schimbul plății acestei sume de bani, curtenii erau scutiți de alte dări, în primul rînd de taler. Deși curtenii erau proprietari ai unor

averi mai mari decît acelea ale moşnenilor sau megieşilor, birul ce li se cerea lor era foarte mare.

Este foarte probabil că dările mari, plătite în vremea domniei lui Matei Basarab, au constituit un motiv de nemulţumire pentru roşii, ceea ce explică faptul că una din primele măsuri luate de Constantin Şerban a fost reducerea acestui bir la 30 de galbeni anual.

Slujitorii erau alcătuiţi din două corpuri : dorobanţii, care erau pedeştri, şi călăraşii.

Menţionăm că, în vremea de care ne ocupăm, noţiunea de slujitori — derivînd de la „slujbă", „a sluji" — a căpătat şi o accepţiune mai largă, începînd a fi cuprinse în acest termen şi alte categorii de oşteni, în primul rînd mercenarii, care nu erau însă slujitori propriu-zişi. Începînd din timpul domniei lui Matei Basarab, termenul de slujitori a avut deci două accepţiuni : una restrînsă, care se referă la călăraşi şi dorobanţi, şi o alta mai largă, în care sînt înglobate şi alte categorii de slujbaşi ai statului feudal. Pînă la urmă, termenul de slujitor va ajunge să fie sinonim cu acela de oştean. În organizarea armatei muntene, însă, slujitorii şi mercenarii vor continua să alcătuiască două corpuri diferite şi după ce termenul de slujitori va căpăta acest înţeles mai larg.

Spre deosebire de curteni, slujitorii nu făceau parte din categoria micilor boieri, ci fuseseră la origine ţărani liberi, pe care domnia i-a luat în serviciul său. Ei slujeau domniei fie în schim-

bul folosirii pămînturilor domneşti [6], fie pentru scutiri fiscale sau uneori chiar pentru leafă. Prin originea şi condiţiile lor de viaţă, slujitorii erau mai apropiaţi de mercenari decît de curteni.

Spre deosebire de curteni, care erau răspîndiţi prin numeroase sate ale ţării, slujitorii erau grupaţi în oraşele mai importante sau în jurul acestora, unde alcătuiau garnizoane puternice : Bucureşti, Tîrgovişte, Ploieşti, Buzău, Gherghiţa, Rîmnicu Sărat, Focşani, Ruşii (Roşiorii) de Vede, Lichireşti (Călăraşi) etc. Călăraşii din oraşele de margine ale ţării erau numiţi „călăraşi de margine" şi aveau drept misiune principală paza hotarelor ţării. Ei se găseau sub comanda unui mare căpitan de călăraşi.

La rîndul lor, dorobanţii erau de două feluri : dorobanţi „de ţară", recrutaţi din rîndul localnicilor, şi dorobanţi lefegii străini. Dorobanţii de ţară alcătuiau în vremea domniei lui Matei

[6] La 1791, urmaşii vechilor călăraşi din Ploieşti afirmau că, în vremea domniei lui Matei Basarab, „fiind vreme de răzmeriţă atunci, aflîndu-să moşii, strămoşii noştri într-acea vreme oameni de oaste, [...] ni s-au dat moşia ot tîrg Ploieşti de măriia sa Mateiu vodă Basarab supt stăpînirea noastră, a călăraşilor şi oroşanilor, prin hrisoave, ca să fim slobozi să ne hrănim". Ei susţineau că au hrisoave de la Matei Basarab, de pe care aduseseră copii, „neadeverite" însă (M. Sevastos, *Monografia oraşului Ploieşti*, p. 840, 844). La rîndul lor, la 1820, locuitorii din Tîrgovişte susţineau ca şi ploieştenii — că moşia le-a fost dată ca răsplată a vitejiei în războaie, invocînd şi ei hrisoave tot de la Matei Basarab (Hurmuzaki, XIX, p. 524 şi V. A. Urechia, *Istoria românilor*, XII, p. 483-484).

Basarab marea majoritate a cetei dorobanților. Referindu-se la ei, domnul spune că „acest neam dorobănțesc" era „tot dintr-acest pămînt al Țării Rumânești", spre deosebire de seimeni, care erau în majoritate de origine sud-dunăreană.

Călărașii se deosebeau de dorobanți nu numai prin faptul că primii erau călări iar ceilalți pedeștri, dar și prin modul cum erau retribuiți. În vreme ce numeroși călărași erau așezați pe pămînturile aflate în proprietate domnească (ai căror uzufructuari deveneau), dorobanții primeau leafă în caz de război, precum și tain de carne și pîine.

Pe la 1641, un italian, Locadello, care a vizitat Țara Românească, afirmă că Matei Basarab avea — în afară de 4 000 de lefegii călări (lofezi) — 4 000 de ostași pedeștri, care erau scutiți de orice dare în timp de pace și primeau în caz de război cîte un taler și jumătate pe lună. El socotește deci pe dorobanți ca un corp de oaste separat de lefegii.

Atît călărașii, cît și dorobanții primeau de la domnie postav pentru haine. De la Matei Basarab ne-au rămas numeroase scrisori către brașoveni „pentru rîndul postavului de dărăbanți" sau pentru „slujitorii noștri", „cum ne-au fost obiceiul aici în toți timpii".

Despre obligațiile fiscale ale călărașilor și dorobanților știrile din documente nu sînt prea precise. Călărașii plăteau așa-numita dare sau dajdie călărășească, al cărei cuantum nu-l cunoaștem, în timp ce dorobanții erau scutiți uneori de dări, fiind considerați slugi dom-

neşti „fără bir şi fără dajde", iar alteori plăteau doar unele dări. Este foarte probabil că aceste dări au crescut în vremea lui Matei Basarab, de îndată ce, în cadrul măsurilor luate după moartea acestuia, Constantin Şerban a scutit pe dorobanţi şi călăraşi de dijmă şi oierit, tocmai pentru a încerca să le tempereze nemulţumirile cauzate de plata acestor dări de care fuseseră scutiţi înainte de domnia lui Matei.

La obligaţia slujitorilor şi curtenilor de a merge la luptă s-au mai adăugat în vremea domniei lui Matei Basarab şi o altă serie de obligaţii : de a asigura în timp de pace „ordinea" internă, paza hotarelor, paza satelor să nu fugă de bir etc.

În afară de obligaţiile faţă de domnie şi de statul feudal, slujitorii aveau o serie de îndatoriri şi faţă de comandanţii lor, cărora le făceau diverse daruri şi le prestau diferite munci, ceea ce contribuia la îngreuierea situaţiei lor.

Comandanţii slujitorilor, fiind cei mai mulţi de origine boierească, se purtau cu subalternii lor aşa cum obişnuiau să se comporte cu ţăranii aserviţi de pe moşii, ceea ce, se înţelege, nu era de natură să contribuie la întreţinerea unor raporturi prea bune între ei şi subalterni.

În rîndurile slujitorilor nu erau primiţi decît oamenii liberi, nu şi ţăranii aserviţi. Cu toate acestea, în vremea domniei lui Matei Basarab, cînd numărul slujitorilor a crescut mult, între aceştia au intrat şi oameni aserviţi, care căutau în felul acesta să scape de exploatare. De la Matei Basarab ni s-au păstrat numeroase porunci în care domnul declară „că domnii mele

nu-mi tribuescu slujitori rumânii boiarilor și birnicii" sau „că nu scriu domnia mea călărași rumânii boierești sau ai mănăstirii". Cînd vecinii sau rumânii erau aflați printre slujitori, domnul dădea poruncă să fie restituiți stăpînilor lor.

Mercenarii alcătuiau al treilea corp de armată al lui Matei Basarab, în timpul domniei căruia numărul acestora a crescut de asemenea.

În anul 1636, domnul a adăugat la mercenarii existenți deja în țară o categorie nouă : seimenii, numiți astfel după seimenii din armata turcă. După informațiile date de cronicarul sas Georg Kraus, seimenii — în număr de 1 000 — ar fi fost aduși de un căpitan Simeon din Serbia ; la acești sîrbi adăugîndu-se apoi și români, s-a ajuns la un număr de cîteva mii de ostași, (G. Kraus încearcă să explice originea cuvîntului seimen derivîndu-l din numele căpitanului Simeon). Cronicarul sas are cuvinte de laudă despre această oaste de pedestrași, înzestrată cu arme de foc, „vitează, destoinică și mobilă", pe care se baza în mod deosebit Matei Basarab.

Cronica țării — care-i privește cu dușmănie datorită participării lor la răscoalele din 1653-1655 — afirmă că seimenii au fost „săraci foarte" cînd i-a adus Matei Basarab din „țări străine" ; domnul „foarte-i îngrășase", deoarece „le făcuse milă mare, că avea la casele lor pace, ca să-l caute la vreme de nevoie, cum se cade slugilor celor drepte". Ei au adus o contribuție însemnată la obținerea victoriilor militare ale lui Matei Basarab, motiv pentru care au

cerut ca domnul să-şi respecte promisiunea de a le da lefuri mai mari. Refuzul dregătorilor domneşti de a le plăti aceste lefuri şi mai apoi încercarea de a-i desfiinţa pe seimeni au constituit motivele ridicării lor contra domnului şi dregătorilor săi, după cum se va vedea mai pe larg în paginile următoare.

În afară de seimeni, în armata lui Matei Basarab se mai găseau cîteva sute de lefegii poloni, aşa-numiţi „leventi", care erau mercenari veniţi din Moldova, un număr mic de cătane din Transilvania şi cazaci. Aceştia nu au jucat un rol prea important în organizarea armatei muntene.

Din cele relatate mai sus rezultă că, în timpul domniei lui Matei Basarab, *efectivele armatei Ţării Româneşti au crescut în mod deosebit,* în primul rînd datorită împrejurărilor externe cărora ţara trebuia să le facă faţă, a nevoilor impuse de apărarea Ţării Româneşti.

B. *Organizarea fiscală*

Matei Basarab a preluat domnia Ţării Româneşti în condiţii deosebit de grele : pe de o parte, datoriile mari contractate la confirmarea domniei, pe de alta, mărirea tributului de trei ori ; pe lîngă aceste grele obligaţii faţă de Poartă (la care trebuie să adăugăm darurile mari ce trebuiau făcute dregătorilor otomani pentru a contracara uneltirile lui Vasile Lupu), exista apoi necesitatea obţinerii unor sume mari de bani pentru întreţinerea unei armate puternice

cu care să țină la respect pe turci și să respingă încercările aceluiași domn al Moldovei de a-l alunga pe Matei vodă de pe tronul său.

După cum spunea Paul de Alep, către sfîrșitul domniei lui Matei Basarab, cheltuielile anuale ale Țării Românești erau de 600 000 galbeni „ce se dau parte la turci, parte la tătari, parte pentru întreținerea armatei, mile etc.".

Pentru a putea face față acestor obligații mari, *Matei Basarab a intensificat exploatarea fiscală și a luat o serie de măsuri pentru a asigura încasarea unor dări cît mai mari.* Mai întîi, a alcătuit un nou recensămînt sau o „samă" a țării, cu care prilej domnul a „pus talere cine-ș pre capul lui", adică a înscris la dare pe toți locuitorii țării, fixînd o bază de calcul pentru toate dările de repartiție, care se plăteau după averea contribuabililor.

Noul sistem a adus domniei o creștere considerabilă a veniturilor încasate de la locuitorii țării. După calculele făcute de Damaschin Mioc, cel mai bun cunoscător al problemei, în vremea domniei lui Matei Basarab cuantumul anual al dărilor de repartiție pe o gospodărie țărănească varia între 5 și 27 de galbeni, avînd o medie anuală de 8 galbeni și 82 de aspri sau de 1 682 de aspri. Această sumă echivala cu prețul unei perechi de boi și al unui porc sau a nouă porci și a unei vedre de vin ; atît trebuia să vîndă o gospodărie țărănească, în medie, pentru a-și putea plăti birul către stat pe un an.

Cît privește cuantumul birurilor pe un sat întreg, acesta era, în medie, de 200 de galbeni anual. Cum prețul mediu al unui sat era de 450

de galbeni, înseamnă că valoarea satului acoperea de-abia cuantumul birurilor pe doi ani. Dacă la aceste biruri adăugăm și celelalte dări (dijma, gorștina, vinăriciul), vom înțelege că puțini erau țăranii care puteau plăti anual sume atît de mari statului feudal. De aceea, mulți dintre ei vor căuta scăparea în fugă sau vor fi siliți să-și piardă moșia și libertatea.

Pentru a obliga pe locuitori să plătească aceste sume mari de bani, se foloseau uneori mijloace aspre de constrîngere. În această vreme apar *armașii de vistierie,* care aveau misiunea să silească pe locuitorii rămași în restanță să-și plătească dările.

O altă măsură a fost aceea de *a sili pe săteni să se ia în chezășie și să răspundă solidar de plata birului celor fugiți din sat.* De pildă, la 9 oct. 1645, 17 săteni din Tătarul — Ilfov dau zapis lui Radu Dudescu logofătul — stăpînul satului — că se iau chezași unul pentru altul : *„cum să nu fugim nici unul din sat, ce să stăm înaintea birului să ne plătim dăjdiile cît vom putea ; iar dacă nu vom putea, să ne facă domnu nostru, Io Matei Basarab voievod, ce-i va fi voia cu noi, numai să avem a fi toți de față“.* Cei care nu-și vor păzi oamenii pentru care se puneau chezași se obligau *„să avem a le plăti noi, chezașii, birurile lor“.*

Pentru a opri fuga locuitorilor din țară din cauza dărilor tot mai mari, Matei Basarab a mai luat și o altă măsură, neîntîlnită încă pînă în timpul domniei lui : *a obligat pe curteni sau roșii să păzească pe locuitorii satelor să nu fugă, întărind în același timp paza la hotare.*

Înainte de introducerea acestei măsuri de către Matei Basarab, pentru dările neplătite ale rumânilor fugiți răspundeau vecinii rămași sau stăpînii lor, ale căror averi erau „trase" (luate cu forța) pentru plata dărilor restante : pentru dările oamenilor liberi fugiți răspundeau boierii care „țineau" județul respectiv de bir (care strîngeau dările în schimbul a 1/10 din cuantumul lor) și cărora, în foarte numeroase cazuri, cei plătiți de ei de bir le deveneau vecini.

Matei Basarab însuși, cînd fusese boier, plătise de bir fugarii din județul Romanați, în anul 1630. De altfel, faptul că fuseseră siliți de Leon vodă să plătească birurile satelor ai căror locuitori fugiseră a constituit unul din motivele pentru care boierii olteni s-au ridicat cu oaste împotriva domnului, reușind să pună în scaunul țării pe aga Matei din Brîncoveni, reprezentantul lor.

În anul 1638, domnul a convocat un „sfat cu arhierei și cu boierii mari și mici și cu toată țara", în care „văzînd hitlenia rumânilor și a megieșilor, cum că de la o samă de vreme se-au învățat răi și hitleni și fugari", s-a hotărît că dacă cei fugiți de bir nu se vor întoarce în termen de trei luni (de la Paști — 25 martie — pînă la Sf. Petru — 29 iunie), să-și piardă moșia și libertatea.

Ca urmare a acestei măsuri, numeroși locuitori, fugind de plata dărilor, și-au pierdut moșiile. În numeroase documente din vremea domniei lui Matei Basarab se pot citi fraze de genul acestora : „ca nește oameni răi și fugari de bir și de dajde ș-au părăsit moșia", din care cauză

„ei sănguri, cu fugăriile lor, ş-au pierdut moşia cu rea hiclenie de către domnia mea“ sau „ca nişte oameni răi şi fugari, spărgători de dajdea cinstitului împărat şi a domniei mele, şi-au năpustit moşiile“ pe care „le-au pierdut cu rea hiclenie de către domnia mea“.

Părăsirea moşiei din cauza dărilor tot mai greu de suportat era considerată deci „hiclenie“ (trădare) şi pedepsită cu pierderea proprietăţii. De regulă, aceste pămînturi confiscate fugarilor erau date celor care le plăteau de bir, pe motivul că „pămîntul iaste al împăratului dajnic : cine-l va plăti, acela să-l moştenească“, cum declară Matei Basarab la 23 iulie 1642.

Cum nici această măsură nu a avut efectul dorit de domn, locuitorii continuînd să fugă în număr tot mai mare, s-a recurs la o alta : răspunderea pentru neplata birului a fost extinsă nu numai asupra stăpînilor rumânilor fugiţi şi a boierilor care „ţineau“ judeţul de bir — cum fusese înainte —, dar chiar asupra proprietarilor vecini cu satele celor fugiti. În documentele referitoare la perioada 1638-1642 întîlnim numeroase cazuri în care birurile fugarilor erau plătite de stăpîn sau de boierii care aveau moşii în apropierea lor — în cazul rumânilor — ori de cei care „ţineau“ judeţul de bir sau de alţi boieri, pentru megieşii fugari ; aceştia din urmă deveneau, de regulă, rumânii sau vecinii celor care le plătiseră birul.

Documentele epocii amintesc de numeroase sate sau părţi din sate ai căror locuitori au fost siliţi să-şi înstrăineze pămînturile şi să-şi piardă libertatea pentru neplata birului. Iată cîteva

exemple : la 6 mai 1636 i se întăreşte lui Drăguşin Deleanu paharnicul stăpînirea asupra satului Alimăneşti-Olt ai cărui locuitori au fugit de bir ; la 3 sept. 1636 locuitorii satului Corbi-Argeş deveneau vecinii lui Vucina paharnicul şi Pîrvu logofăt care-i plătiseră de dări cînd „ţinuseră" judeţul de bir „cum este obiceiul acestei ţări" ; la 25 mai 1641 i se întăreşte lui Nedelco vătaf de postelnicei ocina megieşească din Ghimpaţi-Dîmboviţa ai cărei proprietari fugiseră de bir ; la 13 iunie 1634, satul Ţigăneşti-Ilfov, megiaşi fugiţi de plata birului domnesc, fusese dăruit de domn unor iuzbaşi din Bucureşti pentru „credincioasă slujbă" ; la 4 ian. 1647, Moise spătarul din Pătîrlagele devine stăpînul unei ocine din Şchiopeni-Buzău, fostă a unor megiaşi care fugiseră de bir. În document se spune că domnul a pus să se strige de cîteva ori prin tîrguri ca oamenii să se întoarcă în satul de unde plecaseră, dar ei n-au venit.

Se înţelege din aceste documente că în ţară exista o stare de agitaţie şi instabilitate, provocată de exploatarea fiscală, care silea locuitorii să-şi părăsească pămînturile şi satele ce deveneau de regulă proprietatea celor care-i plăteau de bir.

Întrucît — mai ales în urma înmulţirii cazurilor de fugă din pricina greutăţii birului — sistemul „trasului" averilor stăpînilor feudali şi al plăţii birului fugarilor de către boierii care „ţineau" judeţele de bir, pe de o parte, nu dădea vistieriei certitudinea încasării dărilor la timp, iar pe de alta, stîrnea nemulţumiri în sînul

clasei marilor feudali — stăpîni de vecini sau care „țineau" județele de bir — Matei Basarab a recurs la un alt sistem : a obligat pe roșii și dregătorii mărunți din țară să „tocmească" (să așeze) birurile înăuntrul județelor și să păzească pe locuitori să nu fugă din cauza birului, silindu-i, de asemenea, să plătească ei dările celor fugiți, scăpați de sub paza lor.

În aceeași vreme, probabil, au fost luate și măsurile de întărire a pazei la hotarele țării, pentru a împiedica fuga birnicilor în Transilvania sau peste Dunăre. În poruncile adresate vătafilor de plai din această vreme se spune că aceștia trebuiau „să poarte grijă să păzească plaiurile de hoți și de oameni răi și *de oameni birnici să nu treacă în Țara Ungurească*" (subl. ns.).

Trebuie să remarcăm că această obligație, plină de riscuri pentru roșii sau curteni, a fost încredințată acestora și nu slujitorilor, datorită, desigur, faptului că roșii — fiind proprietari — aveau posibilitatea de a plăti din averea lor birurile celor fugiți. Slujitorii — în cele mai multe cazuri fără avere — nu și-ar fi putut asuma obligația de a achita dările fugarilor, neavînd posibilitățile materiale ale curtenilor.

Este posibil, de asemenea, ca domnul să fi avut în vedere și faptul că roșii — locuind în sate — puteau să păzească mai ușor pe consătenii lor decît slujitorii, care, în mod obișnuit, erau grupați în anumite orașe ale țării sau în jurul lor, de unde ar fi putut mai greu să facă pază celorlalte sate din județe.

În cazul în care roşii nu puteau asigura o pază suficientă şi birnicii de sub supravegherea lor reuşeau să fugă — şi aceasta se întîmpla adeseori — domnia îi obliga pe ei să plătească dările fugarilor. Această măsură s-a luat pentru a-i sili să depună toată rîvna în paza birnicilor şi pentru a asigura vistieriei posibilitatea de a încasa la timp şi dările celor fugiţi.

Domnia mai intervenea şi pentru a tempera excesele pe care le făceau roşii. Aceştia sileau uneori la plata dărilor şi pe oamenii scutiţi sau cereau unor fugari, reveniţi în sat, plata „năpăştilor". [7] De pildă, la 10 septembrie 1649, Matei Basarab ceartă pe roşii din judeţul Argeş pentru că au „dat la bir" nişte rumâni din Flămînzeşti, scutiţi de dări ; „în ce chip faceţ(i) voi lucruri ca aceste, nu iasti ruşine" ?, îi mustră aprigul domn, ameninţîndu-i „că apoi voi ştiţi".

Dintr-o altă poruncă similară, din 21 februarie 1654, aflăm că aceiaşi roşii din judeţul Argeş — împreună cu birarii — luau tot ce aveau unor rumâni din satele Prăvăleni şi Iaşi, care fugiseră şi se întorceau acum „cîte un om, doi" ; ei procedau în mod abuziv, deoarece domnul, îngrijorat de amploarea pe care o luase fuga satelor din cauza greutăţii birului, fusese silit să ierte „năpăştile", pentru a da posibilitate fugarilor să se întoarcă. Roşii din judeţ, nerespectînd dispoziţia domnească, puteau sili pe locui-

[7] „Năpastă" se numea în Ţara Românească obligaţia contribuabililor dintr-un sat de a plăti dările fugarilor de bir, pe baza principiului răspunderii solidare la plata dărilor ; de aici vine expresia : „i-a căzut năpasta pe cap".

torii reveniți în sat să fugă din nou ; de aceea Matei Basarab îi mustră : „în ce chip faceți voi acele lucruri să mai spargiți județul ?“.

Sistemul de pază al locuitorilor birnici de către roșii din Țara Românească nu a putut împiedica fuga din cauza birului a țăranilor liberi sau aserviți. În perioada 1636-1650 — adică aproximativ în aceeași vreme cu aplicarea sistemului de pază a județelor de către roșii — documentele înregistrează 65 de cazuri de fugă de bir, față de numai 8 cazuri amintite în documentele din perioada 1621-1635.

Înmulțirea fugarilor de bir constituie o dovadă evidentă că sistemul pazei birnicilor de către roșii din județe nu a putut opri fuga acestora în fața exploatării fiscale. Se înțelege că roșii — oricît de mulți ar fi fost într-un județ — nu puteau păzi pe toți locuitorii județului respectiv și nu-i puteau împiedica să fugă atunci cînd nu mai puteau suporta greutatea dărilor față de domnie.

La această lipsă de eficacitate a sistemului de pază se mai adăugau și nemulțumirile roșilor — paznici de bir — care erau obligați să plătească ei birurile celor fugiți de sub paza lor și care nu în toate cazurile aveau din ce se despăgubi.

Toate acestea au determinat pe Matei Basarab — care introdusese respectiva măsură — să facă el însuși unele concesii la sfîrșitul domniei sale, renunțînd și la slujba de paznici de bir ai județelor, la care obligase pe curteni. Documentele de după domnia lui Matei Basarab nu mai amintesc de o astfel de atribuție îndeplinită de roșii din județe ; domnii următori

păstrează doar regula introdusă de acesta ca cei care fugeau de bir să-şi piardă ocina.

Atribuţia îndeplinită de curtenii din Ţara Românească în timpul domniei lui Matei Basarab, de a păzi satele să nu fugă de bir, şi obligaţia de a plăti ei birul locuitorilor fugiţi de sub paza lor au contribuit, fără îndoială, la slăbirea poziţiei materiale şi sociale a curtenilor.

Tabloul exploatării fiscale ar fi incomplet dacă nu am aminti şi celelalte obligaţii în natură şi în muncă faţă de domnie, obligaţii cunoscute şi sub numele de „mîncături şi slujbe". Documentele epocii lui Matei Basarab amintesc numeroase astfel de obligaţii, mai vechi decît domnia fostului boier din Brîncoveni ; erau dările aşa numite de cotitate : fîn, găleată, dijma stupilor, gorştina oilor şi a porcilor, miere, ceară, (albinărit), sulgiu sau oi de sulgiu, oaie seacă şi vinăriciul (darea de vin). Cei care aveau stîne în munţi trebuiau să plătească aşa-numita căşărie.

Existau apoi o serie de obligaţii regionale ; satele din apropierea marilor drumuri erau obligate la mertice şi conace (adică hrană şi adăpost pentru reprezentanţii domniei sau pentru străinii aflaţi în trecere), precum şi cai de olac pentru poşta domnească. Locuitorii din regiunea plaiurilor (dinspre munte) trebuiau să facă sulițe şi şindrilă pentru domnie, iar cei din apropierea Ocnelor Mari să dea burdufuri pentru scos sarea din ocnă.

Ca obligaţii de muncă, documentele amintesc : lucrul domnesc (muncă la construirea morilor, podurilor etc.), podvoade (transporturi)

și magla (obligația satelor din apropierea ocnelor — așa numiții „măglași" — de a scoate din ocnă și de a depozita bolovanii de sare).

În încheierea acestui paragraf, se cuvine să ne întrebăm : a fost Matei Basarab vinovat de exploatarea fiscală la care a supus țara ? Într-o oarecare măsură da, ținînd seama de marile sume de bani pe care le-a adunat pentru sine [8]. Să nu uităm însă că partea cea mai importantă a veniturilor strînse din țară mergea la Istanbul, și Matei nu se putea opune. El recunoștea împovărarea de nesuportat a țării cînd scria rezidentului imperial Schmid despre *„covîrșitoarele tributuri (gagliardi tributi) și nesuferitele cheltuieli ce avem, din care a ieșit mizeria și nimicirea acestui popor"* ; el mai declara că poporul său nu era nici măcar compătimit de cei de la care „ar trebui să sperăm că vor veni în ajutorul suferințelor noastre".

---

[8] După cum spune Paul de Alep — prezent la Tîrgoviște la moartea lui Matei Basarab — „comorile pe care răposatul (domn) le lăsase cînd murise erau foarte mari ; multe case de piatră erau pline (de bani) pînă la acoperiș". Din aceste averi imense Constantin Șerban a plătit uriașa sumă de 1 000 000 de taleri pentru confirmarea în domnie *(Călători străini despre țările române*, VI, p. 142-143 ; vezi și Hurmuzaki, *Documente*, V/2, p. 11, 16). Aceste averi moștenite de noul domn i-au permis să plătească pe slujitorii nemulțumiți cu trei lefuri sau cu „un haraci deplin" (circa 130 000 de taleri) și să ierte țara de bir pe timp de trei luni (*Istoria Țării Românești. Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 119).

Capitolul III

POLITICA EXTERNĂ A LUI MATEI BASARAB

Politica externă a lui Matei Basarab a fost condiţionată de doi factori principali : *alianţa cu principii Transilvaniei Gheorghe Rákóczi I şi II şi lupta împotriva imixtiunii Porţii otomane în treburile interne ale Ţării Româneşti.* Trebuie arătat că otomanii au încercat să învrăjbească pe domnii celor două Ţări Române extracarpatice pentru a le stăpîni mai uşor. În acest sens ei l-au susţinut pe Vasile Lupu, care a încercat în trei rînduri să ocupe tronul Ţării Româneşti. În conflictele generate de planurile domnului Moldovei, Matei Basarab s-a sprijinit pe alianţa cu principii Transilvaniei cu care a încheiat numeroase tratate de prietenie şi ajutor reciproc.

Căutînd să ajungă la „acea libertate creştină pe care Mihai Viteazul, fostul lui domn, o lăsase urmaşilor şi pentru care Radu Şerban murise în sărăcia exilului la Viena", Matei Basarab s-a adresat în repetate rînduri pentru ajutor împăratului Ferdinand al III-lea, dar

acesta — angajat total în Războiul de 30 de ani — nu i-a trimis decît scrisori de bunăvoinţă şi promisiunea de azil dacă îşi va pierde tronul, nedorind să-şi complice relaţiile şi cu Imperiul otoman.

Alianţa cu Transilvania a fost una din coordonatele politicii externe a lui Matei Basarab [1]. Vorbind despre această alianţă, domnul spunea în 1652 : *„de cine ne vom teme dacă ţările noastre vor păstra buna înţelegere de pînă acum ? În afară de Dumnezeu, de nimeni"*.

Pînă la urmă, căutînd să anihileze planurile lui Vasile Lupu, care dorea să ajungă domn al Moldovei şi al Ţării Româneşti, Matei Basarab s-a aliat cu Gheorghe Rákóczi al II-lea şi a reuşit să-l înlocuiască pe domnul Moldovei cu fostul logofăt al acestuia, Gheorghe Ştefan.

Matei Basarab a rămas fidel alianţei cu principele Transilvaniei pe care l-a ajutat în momentele grele prin care a trecut. De aceea, pe bună dreptate, cronicarul Georg Kraus nota, că Matei Basarab a fost „un vecin cinstit, i-a rămas credincios atît acestuia" (Gheorghe Rákóczi I), cît şi fiului său, Gheorghe Rákóczi al II-lea, precum şi ţării Transilvaniei, pînă la moartea sa".

---

[1] Miron Costin a înţeles foarte bine că prietenia cu principele Transilvaniei crea lui Matei Basarab o situaţie mai bună decît aceea a lui Vasile Lupu : „Covîrşiia cu atîta Matei vodă pre Vasilie vodă că avea Matei vodă şi cu megieşii mare priietinşug, ales cu ungurii (= principii Transilvaniei). Iar Vasile vodă nici cu un megieş... viaţă bună n-au avut, den nebăgare samă pre nime den megieşi". *(Opere, p. 113).*

Importanța sprijinului dat de domnul Țării Românești Transilvaniei a fost recunoscută după moartea lui Matei de Ioan Köröspataki, care susținea că dispariția acestuia însemna „mare pagubă" pentru țara sa, deoarece *„cît a trăit a fost ca o cetate de graniță, n-au putut să ne atace ușor turcii și tătarii"*.

În schimb, nu același lucru se poate spune despre principii Transilvaniei (îndeosebi despre Gheorghe Rákóczi I)[2], care — așa cum vom vedea — nu și-au respectat totdeauna obligațiile asumate prin tratatele încheiate cu Matei Basarab.

*

Se știe că relațiile dintre Matei Basarab și Vasile Lupu, domnii Țărilor Române extracarpatice, nu au fost prea bune : cu unele excepții, ele au purtat amprenta nesiguranței, suspiciunii și încordării, ajungîndu-se la trei conflicte (1637, 1639, 1653) cauzate — toate — de intenția lui Vasile Lupu de a uzurpa domnia lui Matei Basarab, cu sprijinul Porții, și de a-i lua locul.

Motivele conflictelor dintre Matei Basarab și Vasile Lupu au fost analizate de numeroși istorici : cei mai mulți dintre aceștia le-au explicat prin pozițiile diferite ale celor doi domni —

[2] Iată portretul lui G. Rákóczi I făcut de Nicolae Iorga : „nu e nici cu Matei, nici cu Vasile, în fundul sufletului său, nici cu împăratul creștin, nici cu sultanul păgîn ; e numai cu țara sa, cu neamul său unguresc, și mai ales cu persoana sa" (*Studii și documente*, IV, p. CCVI).

Matei reprezentînd „ţara“ şi tradiţia, Lupu elementul grecesc sau grecizat, ca şi prin ambiţia domnului Moldovei.

Mai trebuie subliniat faptul că Matei Basarab nu este cel care atacă ; el se apără de regulă de atacurile ambiţiosului vecin pe care-l învinge întotdeauna şi pe care, în 1653, îl va alunga de pe tron, cu ajutorul lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, pentru a reface frontul comun al celor trei Ţări Româneşti.

Un rol important în agravarea relaţiilor dintre cei doi domni l-au avut şi unii boieri — îndeosebi Necula Catargi — duşmani ai lui Matei Basarab, intraţi în slujba lui Vasile Lupu ; de aceea la 1639, solii munteni la G. Rákóczi I arătau acestuia că „înţelegerea cu mare credinţă“, încheiată între cei doi domni în 1634,“ a fost stricată de oameni fără socoteală, care au stîrnit între ei neînţelegere, ceartă şi războaie“ [3].

Se mai cuvine să reţinem faptul că *luptele dintre cei doi domni* — cauzate, repetăm *de intenţiile Imperiului otoman de a dezbina Ţările Române,* pentru a le aduce mai uşor sub ascul-

---

[3] Un alt mare intrigant al vremii a fost Radu Vărzaru, mare armaş al lui Matei Basarab, despre care cronica ţării spune că-l „îndeamnă dracul de sămănă vrajbă mare, ca un fecior de grădinariu, între Matei vodă şi între Vasilie vodă şi între Racoţi, craiul Ardealului, zicînd cătră unul şi cătră altul multe minciuni şi cuvinte ficlene, pîn i-au prilăstit şi au plămădit pizma mare în mijlocul lor. Şi pentru aceste spurcate ale lui fapte, vărsat-au mult sînge şi robii din dăstul“ *(Istoria Ţării Româneşti. Letopiseţul Cantacuzinesc,* ed. C. Grecescu-Dan Simonescu, p. 155).

tarea sa, dar și de ambiția lui Vasile Lupu, om cu firea mai mult împărătească decît domnească, cum îl caracteriza Miron Costin — *erau considerate de locuitorii celor două țări române ca fiind străine de interesele acestora.* Din aceste motive, la 1639 Matei Basarab comunica lui Gheorghe Rákóczi : *„sărmanii moldoveni nu voiesc, dar îi mînă (Vasile Lupu) cu puterea la război" ;* la rîndul lor, la 1653, locuitorilor din Țara Românească le venea greu să lupte cu *„frații lor românii moldoveni"*, după cum se spune într-o mărturie contemporană.

Nu au fost deci războaie între două popoare — cum susțin unii istorici străini — *ci lupte între conducătorii celor două state românești extracarpatice, lupte încurajate de Poartă care putea astfel supune mai ușor cele două țări.*

Așa cum vom arăta mai departe, *acțiunile ostile ale lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab au fost încurajate de Poartă, care l-a susținut totdeauna pe domnul Moldovei împotriva domnului Țării Românești, pe care-l considera un „rebel".* La 1637 Poarta a încurajat pe Lupu să-l scoată de pe tron pe Matei vodă deoarece acesta dăduse „dovezi de nesupunere" față de sultan, iar la 1639, domnul Moldovei obținuse mazilirea lui Matei pe care urma să-l înlocuiască pe tron cu aprobarea sultanului ; luptînd împotriva lui Vasile Lupu — care venea cu steag împărătesc și cu sprijin turcesc să ocupe tronul Țării Românești — Matei Basarab lupta indirect împotriva Porții care-l mazilise în favoarea domnului Moldovei.

De altfel, după cum prea bine observa N. Iorga, în pisania bisericii din Gherghița, ridicată după lupta din 1639 de la Nenișori, Matei Basarab arăta că avusese „războiu la Nenișori pre Ialomiță cu vrăjmașul domniei mele și al țării, cu Vasile voevod" ; în pisanie nu se face *„nici o pomenire de moldoveni, ceilalți români, ci numai de Vasile individual, gînd de mare însemnătate pentru sufletul domnului român"*, care nu-i considera dușmani pe frații săi moldoveni.

Atitudinea omenoasă a lui Matei Basarab față de oștenii moldoveni prinși în luptă la 1639 rezultă și din relația lui P. Baksič, care — vorbind despre biserica catolică din Tîrgoviște la 1640 — arată : „pe dinăuntru (biserica) este neagră de tot din cauză că anul trecut, domnul, prinzînd în război 500 de moldoveni, care erau aproape toți răniți, i-a adăpostit în biserica noastră și, fiind frig, au făcut foc în biserică încît părea o bucătărie". Din această relatare a unui străin rezultă deci că *domnul a avut toată grija de prizonierii moldoveni, pe care nu i-a ucis* (așa cum se proceda de obicei în asemenea împrejurări) *ci i-a adăpostit și îngrijit.*

Cît privește luptele din 1653, în prima fază ele au urmărit înlocuirea lui Vasile Lupu cu un alt domn, susținut de trupele aliate ale Transilvaniei și Țării Românești, iar în cea de a doua a fost o luptă între oastea munteană ce-și apăra țara și trupele domnului Moldovei, alcătuite în majoritate din cazaci. De aceea, în documentele prin care răsplătea oștenii ce se

distinseseră în bătălia de la Finta, Matei Basarab va afirma el însuși că răsplata era acordată pentru slujbă dreaptă și credincioasă „*în lupta cu cazacii la Finta*" (moldovenii nu sînt amintiți !).

Dar ceea ce nu trebuie uitat niciodată este faptul că, „*dincolo de impactul dintre voievozi și principi, chiar în anii conflictului deschis, bunele relații dintre majoritatea locuitorilor de dincoace și de dincolo de Carpați . . . nu au contenit, legăturile economice, culturale, artistice și religioase au fost chiar mai puternice decît în epoca precedentă*". De aceea se poate spune că raporturile uneori conflictuale dintre domnii celor două țări „*n-au fost și nu pot fi socotite dominante, fundamentale, semnificative*".

Că aceste lupte nu au afectat prea mult dezvoltarea firească a Țărilor Române rezultă și din spusele cronicarilor care laudă această epocă pentru belșugul și bunăstarea locuitorilor. De pildă, Miron Costin — care a cunoscut bine epoca în care a trăit — spune despre domnia lui Vasile Lupu : „Fericită domniia lui Vasilie Lupu, în care, de au fost cîndva această țară în tot binele și bivșug și plină de avuțiie, cu mare fericire" . . ., „că de au fost cîndva vremi fericite acestor părți de lume, atunci au fost". (Cît timp Vasile Lupu a domnit, „cu mare liniște și pace, . . . din toate părțile sta toți de neguțitorii și de agonesită". Cronicarul recunoaște că erau „dări grele", dar „avînd locuitorii țării vremi de agonesită, biruia toate acele greutăți a domniei".

O altă dovadă că luptele nu au întrerupt cursul obișnuit al vieții este bogata activitate ctitoricească, desfășurată în această vreme atît în Moldova, cît și în Țara Românească.

Deosebit de grăitor este apoi faptul că tocmai în această vreme *cărturarii din Țările Române, precum : Grigore Ureche, mitropolitul Varlaam sau Udriște Năsturel au afirmat cu tărie conștiința unității de neam a românilor.* Conflictele dintre cei doi domni nu împiedicau deci pe români să întrețină mai departe vechile relații, știind că fac parte din același neam.

De altfel, asemenea conflicte, specific feudale, au existat și între alți conducători de state sau formațiuni politice locuite de același popor, fără ca aceste conflicte să dăuneze unității lor etnice care s-a dovedit mai puternică decît asemenea conflicte trecătoare. Să amintim aici, pentru exemplificare, războaiele dintre Genova și Veneția din 1253-1258, 1264, 1298 și 1378-1381, dintre Pisa și Genova, 1284, Pisa și Florența, 1406, Milano și Veneția, 1448-1450, Milano și Genova, 1464 etc., pentru cazul Italiei ; războiul cu Normandia din 1204-1206 sau războaiele religioase dintre 1562-1589 din Franța, apoi repetatele războaie dintre regalitatea engleză și opoziția baronială din 1264, 1322, 1485 etc., luptele dintre englezi și scoțieni etc. Trebuie remarcat faptul că unificarea cnezatelor ruseşti în jurul Moscovei, care nu întotdeauna s-a realizat prin mijloace nemilitare, este considerată un proces istoric progresist, de formare a statului centralizat rus : la 1441-1460 campani-

ile lui Vasilie II întăresc dependența cnezatelor Suzdal-Nijni Novgorod, a Novgorodului și Pskovului de Moscova, la 1463 este alipit cnezatul Iaroslav la Moscova, la 1474 este alipit cnezatul Rostov la Moscova, în 1477-1478 — campania lui Ivan al III-la împotriva Novgorodului se soldează cu desființarea republicii feudale și alipirea Novgorodului la Moscova etc.

Nici Războiul de 30 de ani (1618-1648) nu a afectat unitatea etnică a poporului german. Numeroasele formațiuni statale existente în Italia nu reușeau să se unească nici atunci cînd erau amenințate de o gravă primejdie externă ca cea otomană. Se înțelege că nimeni nu susține astăzi că lungile și crîncenele războaie dintre formațiunile politico-sociale în care au fost împărțite diverse popoare în secolele trecute au fost războaie între popoare diferite; *este vorba de un fenomen obișnuit în cazul pluralismului statal medieval, care nu a afectat unitatea poporului respectiv.*

*

După cum spune Miron Costin, *„era bucuroși (turcii) că să sfădesc aceste țări între sine"*, deoarece aceste certuri le slăbeau și le împiedicau să se unească împotriva dominației otomane într-o vreme în care Poarta avea alte probleme de rezolvat (războaiele cu Polonia, Persia și Veneția). După cum observa același înțelept cronicar, dacă nu ar fi existat neînțelegerile dintre cei doi domni, „aceste părți la mare pace și liniște și mare fericire" ar fi fost.

Aceeași constatare o făcea în 1639 solia de boieri munteni trimisă de Matei Basarab la Gheorghe Rákóczi I : *„firește că turcul ar dori să ne nimicim unii pe alții, ca să se poată bucura"*. Solii își exprimau și cu acest prilej dorința lor de pace și de unitate între cele trei țări române pentru a face față mai ușor primejdiei externe : *„dacă dorim ca țara noastră să fie una cu Moldova și cu mările voastre, iar domnii să se înțeleagă între sine, ... e numai ca să putem trăi în pace"*.

După cum rezultă din mărturiile contemporane — invocate în lucrarea noastră — *otomanii nu au avut niciodată încredere în Matei Basarab, ales domn al țării fără voia Porții,* dar pe care sultanul a fost obligat să-l mențină pe scaun de teama puterii militare a Țării Românești, ca și a alianței cu principele Transilvaniei. Pîrile lui Vasile Lupu făceau să crească neîncrederea Porții în domnul Țării Românești, considerat de turci un „rebel".

Pîrile lui Vasile Lupu la Poartă costau mulți bani pe Matei Basarab, care trebuia să plătească sume mari unor demnitari ai sultanului pentru a contracara învinuirile aduse de adversarul său. De pildă, în septembrie 1642, se știa că Matei vodă dăduse 20 000 de taleri marelui vizir pentru a-i capta bunăvoința ; acesta a declarat că suma e prea mică și a cerut 40 000, pe care domnul a trebuit să-i dea. De aceea, pe bună dreptate, rezidentul imperial la Stanbul putea să declare că *Poarta știa foarte bine să*

exploateze vrajba dintre cei doi domni, pe care-i storcea fără milă [4].

Matei Basarab nu s-a sfiit să-şi manifeste ura faţă de otomani de cîte ori a avut prilejul, atît în scrisorile adresate împăratului Ferdinand al III-lea sau regelui Poloniei, cît şi în convorbirile cu solii străini în care avea încredere. De pildă, la 1636, declara solului polon J. Krasinski marea sa dragoste faţă de Polonia şi *„marea sa ură faţă de turci* [5], precum şi *puternica sa dorinţă de dezrobire a creştinilor de sub jugul păgîn"*.

Domnul Ţării Româneşti arăta mai departe că, întrucît nu putea realiza aceasta prin propriile sale forţe, era gata să ajute cu bani o mare expediţie creştină împotriva otomanilor ; dacă armata polonă s-ar fi încumetat să înceapă războiul, domnul se angaja să ţină pe cheltuiala sa toată oştirea. El spusese solului în mare taină : „de cum aş auzi că armata a trecut Nistrul în acest scop, voi trimite îndată o sută de mii de zloţi roşii şi altele pentru îndestularea ei, iar cînd ar ajunge la Dunăre

[4] Un cronicar turc recunoştea că Vasile Lupu nu a fost înlocuit de Poartă „pentru că era puternic, atît în ceea ce priveşte armata, cît şi în bani", din care plătea pe dregătorii sultanului *(Cronici turceşti privind ţările* române, II, p. 171).

[5] Pe cu totul altă poziţie se afla Vasile Lupu care scria la Poartă : *„eu cu toată semiţia mea trag spre turci, de la care îmi am stăpînirea. La ei şi pentru ei voi muri"* şi se lăuda că a fost împotriva domnilor „duşmani juraţi ai împărăţiei otomane", precum Moise Movilă şi Miron Barnovschi, pe care „l-a dat în mîinile împăratului" („Cercetări istorice", 1940, p. 503-504).

domnii poloni nu ar mai trebui să aibă grijă de leafa ostașilor, care constituie grija lor de căpetenie, căci această barbă sură a mea va plăti".

La 1639 domnul Țării Românești se oferea să ajute Veneția — aflată în război cu Imperiul otoman — cu 40 000 de oșteni, ceea ce arată marile disponibilități umane ale țării, ca și dorința de luptă a lui Matei împotriva dominației otomane.

Atitudinea net antiotomană a lui Matei Basarab rezultă și din cinstea cu care a adus de la Viena la mănăstirea Comana rămășițele lui Radu Șerban și ale ginerelui său Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul. Pe piatra pusă atunci pe mormîntul comun al celor doi, Matei vodă lăuda viața și opera acestor principi care „tare și vărtos pentru leage și pentru moșie cu păgînii turci, tătari și cu eretici unguri s-au bătut".

Mai trebuie să remarcăm și faptul că — aidoma lui Neagoe Basarab — Matei vodă „a luat măsuri ca turcii să nu se mai poarte, în țara sa, cu atîta îndrăzneală cum făceau mai înainte ; pentru că, mai înainte, un turc putea să-și îngăduie orice îndrăzneală în Țara Românească, întocmai ca și cînd ar fi fost în mijlocul Turciei, dar acum nu se mai încumetă să facă așa ceva ci se poartă cu umilință" *(humilmente)*, după cum observa un misionar catolic la 1640.

*

De atitudinea antiotomană a domnului Țării Românești sînt legate și *planurile sale de eli-*

berare a popoarelor din sudul Dunării pe care le-a susținut și pe plan cultural și religios. La 1636 domnul Țării Românești mărturisea solului polon J. Krasinski că : *„neavînd copii, nu dorește să dea altă întrebuințare comorilor sale nenumărate decît pentru eliberarea creștinilor de sub jugul turcesc"*, ceea ce arată că acesta era un aspect important al politicii sale externe.

Urmînd pilda lui Neagoe Basarab, *Matei a dus o politică de largă sprijinire a popoarelor ortodoxe din Peninsula Balcanică, de promovare a unui panortodoxism politic, slujit de cartea tipărită în limba slavonă, și de apărare a purității credinței ortodoxe într-o vreme în care influențe protestante erau încurajate de unii înalți prelați precum patriarhul Chiril Lucaris.*

Referindu-se la faptul că Matei Basarab și-a ales ca model pe Neagoe Basarab, marele N. Iorga spunea : „Privind în urma vremilor, el zărea la depărtare de un veac un chip de sfînt purtător de cunună lumească, împăciuitor de țară, înfrățitor de boieri, înălțător de biserici, sprijinitor al meșteșugurilor și al științei celei bune de carte ; celălalt Basarab era Neagoe. Matei Basarab voi să semene cu Neagoe Basarab. Din moștenirea acestuia făcea parte însă și cartea slavonă. Toți o uitaseră aproape precum uitaseră și datinile și rînduielile bune ; ca și pe dînsele, el voi s-o învie, socotind — aceasta era greșeala lui — că sînt deopotrivă de folositoare pentru înaintarea neamului. Neagoe văzuse cum se tipăresc sub ochii săi cărți ce

erau să bucure ortodoxia întreagă, și Matei voi să-și aibă tiparnicii săi pentru cărțile sfinte". [6]

Militar și diplomat lucid, Matei Basarab considera — ca și înaintașul său Neagoe Basarab — că *păstrarea riguroasă a ortodoxismului pur și a limbii slavone ca limbă de cult în sud-estul Europei constituiau mijloace eficiente de rezistență contra dominației otomane,* domnul Țării Românești fiind socotit de contemporanii săi din Apus un sprijin important în cazul unui eventual război antiotoman.

Din aceste motive, Matei Basarab a pus să se tipărească cărți de cult în limba slavonă pentru popoarele creștine din sud-estul Europei [7], a cti-

---

[6] După alte opinii, „tradiționalismul lui Matei Basarab nu se manifestă numai prin încercările neizbutite de reînviere a literelor slavone, ci și prin afirmarea unei solidarități cu antecesorii săi și cu trecutul țării, latură »istoristă« pe care o putem considera constructivă în măsura în care contribuia la îmbogățirea conștiinței românești cu valorile propriului său trecut ... Voievodul se mărturisește adesea călăuzit de pildele strămoșilor săi, de »modelele« cu care își exprimă solidaritatea și dorința de a le urma aidoma exemplul. Aceste modele erau Negru vodă, Neagoe Basarab și Mihai Viteazul, primii doi trecînd ctitori ai unor monumente ilustre, ultimul al unor mari victorii împotriva turcilor" *(Structura culturală în orașele Țării Românești la mijlocul secolului al XVII-lea,* în „Glasul bisericii", 1977, nr. 5, p. 7, extras).

[7] Intenția lui Matei de a tipări cărți religioase pentru popoarele sud-dunărene este exprimată într-o scrisoare din 10 august 1637, în care se spune că domnul „are de gînd a retipări cărțile bisericești de rit oriental, de care se servesc preoții și călugării din principatul său și din multe alte provincii, precum : Moldova, Rusia, Bulgaria, Serbia, Rascia, Herțegovina,

torit cîteva biserici în Bulgaria și la Muntele Athos, a ajutat biserica ortodoxă din sud-estul Europei și a sprijinit lupta mitropolitului Petru Movilă împotriva influenței protestante, pentru puritatea credinței ortodoxe.

Reprezentanții populației sud-dunărene au apreciat eforturile lui Matei Basarab și l-au îndemnat să lupte pentru eliberarea lor, lăudîndu-i vitejia. De pildă, în prefața tipografului Ioan Glebovici din *Molitfenicul* slavonesc tipărit la Cîmpulung în 1635 se spune : „întocmai cum odinioară prea vitejii și prea slăviții domni Basarabi, strămunii domniei tale, îndreptîndu-se cu vitejie împotriva vrăjmașilor crucii lui Hristos, fără de milă i-au călcat și i-au răsturnat ..., tu, prea luminate domn, [...] îi ajungi pe ei în vitejie și în bărbăție".

Ținînd seama de aceste merite deosebite, unii contemporani nu s-au sfiit să-l compare pe domnul Țării Românești cu Constantin cel Mare, cum face autorul manuscrisului *Tetraevanghelului*, apărut în timpul domniei sale, care scrie : „Binecinstitorul (Matei Basarab) [...], luminatul de Sf. Împărat Ceresc, încununat cu împărătească cunună, care este luminat cu ochiul soarelui și a credinței, fiind asemenea unui al doilea Constantin din sf. mari împărați ai Romei Nouă, celor nevoiași și săraci cald ajutor, luminatul și prea milostivul".

---

cea mai mare parte din Tracia și din Macedonia, pînă la Sfîntul Munte". În acest scop, „principele de mai sus a trimis să caute prin deosebite provincii cine să înțeleagă această limbă și să poată revedea și îngriji de tiparul acestor cărți" (Hurmuzaki, VIII, p. 461).

Susținînd biserica ortodoxă din sud-estul Europei, Matei Basarab a știut în același timp să apere și interesele bisericii din țara sa ; după cum spune N. Iorga „pe cînd Vasile (Lupu) închina la Locurile Sfinte clădirile sale, Matei liberează de orice legături cu Orientul, fie și împotriva legăturii cu blestem, un mare număr din lăcașurile țării sale. Și în acest domeniu se caută închiderea în hotarele dreptului românesc".

După această prezentare a coordonatelor politicii externe a lui Matei Basarab, să urmărim *modul cum s-a desfășurat această politică, insistînd în mod firesc asupra relațiilor Țării Românești cu celelalte două țări surori: Transilvania și Moldova.* Nu vom putea neglija, se înțelege, modul cum aceste relații au fost influențate de amestecul Porții otomane, care se va sluji de Vasile Lupu pentru a putea slăbi domnia lui Matei Basarab.

*

Primele demersuri de politică externă pe care le întreprinde Matei Basarab vizează *stabilirea unei alianțe cu principele Transilvaniei.* La 17 iulie 1633, prin ambasadorul Ștefan Szalanczi — trimis la Poartă — Matei Basarab încheie prima înțelegere cu Gheorghe Rákóczi I, care era interesat mai mult în obținerea celor 5 000 de galbeni promiși de Leon vodă și pe care Matei se obligase să-i plătească, ca și în încasarea părții din dijma oilor (trecute în Țara Românească) ce se cuvenea prin-

cipelui. Învoiala încheiată prevedea plata celor 5 000 de galbeni, pe lîngă întreţinerea unor relaţii de prietenie între cele două părţi.

La scurtă vreme de la stabilirea acestor bune relaţii cu vecinul său din nord, în toamna anului 1633, oştile lui Matei Basarab, împreună cu cele moldovene ale lui Moise Movilă, au fost trimise — la cererea Porţii — în expediţie alături de trupele otomane, conduse de Abaza paşa, considerat pe atunci „cel mai viteaz şi mai vestit din paşii Europei".

După cum arată cronica ţării : „cînd au fost în avgust 28 dni, leatul 7141 (1633), purces-au Matei vodă cu Abaza paşa în oaste, la Ţara Leşească. Şi s-au împreunat (=întîlnit) cu paşa la Galaţi septembrie 10 dni 7142 ... Şi au trecut oştile Nistrul şi au dat război cu leşii toată ziua şi nimic nu le-au putut strica, ci s-au înturnat iar în tabără. A doua zi s-a mutat Abaza paşa cu tabăra mai jos, de au bătut un coşteiu ot Studeniţa şi au luat de acolo mulţi robi şi s-au întors înapoi fieştecare în ţara lui", Matei ajungînd la Bucureşti la 6 noiembrie.

Participarea la campania din Polonia a cauzat multe neplăceri celor doi domni. După o descriere contemporană, Abaza paşa — neputînd lua cetatea Cameniţei, „care se zice că e foarte tare şi e aşezată pe o stîncă de piatră" — „a prădat şi a ars oraşul şi cîteva palănci exterioare, a ucis multă oaste". „Domnii Moldovei şi Ţării Româneşti — se spune mai departe — care sufăr mari pagube din pricina

războiului împotriva Poloniei [8], au fost de față și ar fi împăcat bucuros lucrurile prin mijlocirea lor". Ei nu au reușit însă să-l înduplece pe Abaza pașa, a cărui intenție era „să facă birnic regatul Poloniei". (Pentru realizarea planurilor sale ambițioase — care-l vor costa pînă la urmă viața — Abaza susținuse pe Matei vodă și pe Moise Movilă la ocuparea tronului, sperînd că ei îl vor ajuta în lupta cu regatul Poloniei).

Mai multe amănunte ne oferă Miron Costin, care arăta că aripa stîngă a oștirii conduse de Abaza era alcătuită din munteni și moldoveni ; pe aceștia nu-i prea trăgea inima „să margă creștin asupra creștinului", ceea ce i-a făcut pe otomani să-i amenințe cu săbiile pentru a-i determina „să margă de frica lor la năvală".

Pentru a-l obliga pe Abaza pașa să pună capăt războiului, cîțiva călărași moldoveni au răspîndit în tabăra otomană vestea falsă că se apropie cazacii ; vestea aceasta, ca și „răceala acestor două țări la bătaie" l-au hotărît pe Abaza să se retragă. Cînd și-a dat seama că vestea cu cazacii a fost falsă, pașa a pus „gînd

[8] Războiul a cauzat mari pagube în Moldova ; după cum scria boierul moldovean Toader Ianovici : „Abaza-pașa, rupînd pacea, a intrat în Polonia, dar nu le-a putut strica nimic *(nihil potuit illis destruere)*, numai a stricat și a pustiit țara noastră ; începînd de la apa Prutului și pînă la Nistru nu a mai rămas o casă : toate le-au ars și pe mulți dintre aceștia i-a dus în robie. Și așa s-a întors : rupînd pacea cu polonii și neisprăvind nimic, s-a întors la Dunăre cu rușine și cu marea risipă a oamenilor săi" (Hurmuzaki, XV/2, p. 998).

foarte rău și pre domni și pre boieri", dar Matei Basarab „ș-au toomit prea lesne lucrurile cu el, fiindu-i cirac" ; în schimb, pîrile lui Lupu Coci vornicul (viitorul domn Vasile Lupu) l-au determinat pe Abaza să uneltească la Poartă mazilirea lui Moise Movilă, înlocuit pe tronul Moldovei de fostul vornic.

În anul următor, 1634, Matei Basarab a trecut printr-o nouă încercare : sultanul a organizat o nouă expediție împotriva Poloniei, chemînd în acest scop pe Murteza pașa de pe cîmpul de luptă cu perșii. Acesta a trecut Dunărea la Giurgiu, pe un pod făcut de trupele lui Matei Basarab, așteptînd acolo — pe cheltuiala lui Matei vodă — rezultatul negocierilor de pace începute. După cum spunea N. Iorga această expediție a fost o lungă primejdie pentru domnul Țării Românești, care știa că „turcul nu-și duce oștile totdeauna unde zice că le duce".

La încheierea păcii turco-polone și la renunțarea la expediția proiectată au contribuit atît intervențiile lui Gheorghe Rákóczi la Poartă, cît și sfaturile domnului Moldovei, al cărui sol, Necula Catargi, se găsea în tabăra turcească a lui Murteza, unde uneltea împotriva lui Matei. Tratatul s-a încheiat la 27 octombrie și prin el se interzicea amestecul Poloniei în treburile țărilor române.

*

Liniștit din partea otomanilor, Matei Basarab s-a preocupat de asigurarea alianței cu principele Transilvaniei în care dorea să aibă un

sprijin de nădejde. La 16 martie 1635 principele emitea la Alba Iulia textul tratatului încheiat cu domnul Țării Românești, „cinstitul și măritul voievod Matei", în care-l asigura de prietenia sa și de ajutor împotriva tuturor dușmanilor, cu excepția sultanului. Principele declara în mod solemn : „Vrem să-i fim (lui Matei) cu bunăvoință cuvenită și cu ocrotire și împotriva voievozilor străini, după puterea noastră" ; ajutorul era însă condiționat de îndeplinirea de către domn a celor făgăduite prin scrisoarea sa.

Printr-o solie trimisă la principe în luna mai 1635, Matei cerea acestuia să-l asigure și de sprijin împotriva otomanilor : „dacă turcii ar vrea să pornească ceva împotriva celor două țări, măria ta să fie în toate alături de el și să fie îndatorată a se împotrivi".

Este interesant că cei doi soli arătau principelui că boierii și toată țara juraseră lui Matei că nu vor îngădui ca el să fie schimbat *„ca să nu domnească peste țară voievozi străini"*, ceea ce explică solidarizarea lor cu domnul ori de cîte ori acesta a fost în primejdie. Solii nu au reușit însă să-l convingă pe principe să adauge în tratat clauza ajutorului reciproc împotriva Porții.

Textul tratatului trimis de Matei Basarab principelui Transilvaniei la 21 iunie 1635 nu diferă prea mult de alte tratate încheiate de alți domni ai Țării Românești (Radu Șerban sau Radu Mihnea) cu principii din vremea lor. Matei se obliga să-l apere pe principele aliat împotriva dușmanilor și să-l înștiințeze despre in-

tențiile acestora. Întrucît principele dorea un semn al alianței, Matei i-a oferit în fiecare an cîte un cal turcesc și unul de călărie. În plus, domnul a trebuit să accepte și plata celor 5 000 de florini anual, promiși de fostul domn Leon vodă, în care Matei vedea o despăgubire oferită principelui pentru dijma oilor încasată în Țara Românească de la ciobanii veniți din Transilvania.

Înțelegerea intervenită între domnul Țării Românești și principele Transilvaniei a fost întărită printr-un jurămînt separat, la 24 iulie 1635, de „toți slujitorii Țării Rumânești, căpitanii, iuzbașii, ceaușii, vătașii și toți cetașii, călărime și pedestrime" ; toți aceștia promiteau lui Rákóczi că nu-i vor fi vrăjmași și nu vor scoate niciodată armele împotriva sa, vor ține „vecinătate frumoasă" cu Transilvania ; dacă se vor scorni vrăjmășii împotriva principelui, slujitorii se angajau să pună toată „nevoința" să-i alunge „cu oastea aleasă a noastră cu cîtă vom putea îndemna". Ei se mai angajau ca, dacă vor afla ceva „scormonituri" care „ar fi spre nefolos și spre stricăciune" le vor aduce la cunoștință „de timpuriu" și se vor strădui să le anihileze. Slujitorii promiteau mai departe să slujească cu dreaptă credință pe principe „pînă-și va ține măria sa toată făgăduința cea bună și tocmeala ce au făcut cu domnu nostru, Io Matei voevodă, pentru (ca) să fie toate acestea stătătoare și așezate și deplin". Credința lor față de principe era condiționată de respectarea obligațiilor asumate de acesta față de

domnul țării, care era comandantul suprem al oștirii sale.

Acest jurămînt — neobișnuit în relațiile internaționale — constituie o dovadă elocventă despre importanța armatei de slujitori a lui Matei Basarab căruia îi garanta îndeplinirea obligațiilor asumate prin tratatul încheiat cu Gheorghe Rákóczi.

În anul 1636, Gheorghe Rákóczi I va trece printr-o grea încercare deoarece sultanul și pașa de la Buda susțineau împotriva sa pe Ștefan Bethlen. În această încercare, Matei Basarab a fost alături de principe, îndeplinindu-și cu loialitate angajamentele asumate prin tratatul de prietenie din 1635.

Mai întîi, el a scris lui Rákóczi pentru a stabili un plan comun de acțiune împotriva otomanilor. Principele trebuia să trimită o solie „de credință" la Poartă, unde să arate că „în fiecare an a predat darea obișnuită și plocoanele", și cu toate acestea Ștefan Bethlen îi turbură țara ; dacă turcii vor totuși să-l atace, Rákóczi să declare că este gata să apere libertatea țării sale. În cazul în care otomanii vor ataca totuși Transilvania, Matei declara că este gata să-l ajute cu 6 000 de ostași (2 000 de pedestrași și 4 000 de călăreți buni) ; dacă turcii ar ataca Țara Românească, principele urma să coboare peste munți și să lupte alături de domn și de oștirea sa.

Principele mai era sfătuit să-și pregătească bine oastea, să nu dea crezare „frumoaselor cuvinte turcești" și să caute „să ațîțe într-ascuns pe leși împotriva turcilor". La rîndul său,

Matei trimisese solii la împăratul german și la regele Poloniei pentru a-i preveni de primejdia ce amenința Transilvania și Țara Românească ; el sugera principelui o ligă creștină mai largă, dar Rákóczi se temea de imperiali, astfel încît nu a ținut seama de propunerile lui Matei Basarab.

În iulie 1636, Matei Basarab asigura pe solul Tholdalagy — trimis de Gheorghe Rákóczi I : „cît îmi va sta capul drept, nu-i voi lipsi măriei sale în nimic, căci, după Dumnezeu, nu am nădejde în altul de cît în măria sa".

Bazat și pe sprijinul domnului Țării Românești, principele Transilvaniei declara în septembrie 1636 : „am de gînd să nu las domnia decît odată cu viața . . . Mai bine să rămînă copiilor mei un nume bun după mine decît să trăiesc eu fără dînsul".

După cum spunea Georg Kraus, vizirul de Buda — pornit împotriva lui Gheorghe Rákóczi — s-a întors din expediție și pentru că „se temea ca Matei, fiind prieten bun cu Rákóczi, să nu pornească cumva din Țara Românească și să-i facă pagube, lucru care s-ar fi întîmplat dacă ar mai fi zăbovit".

Alianța dintre cele două țări a fost pecetluită la 3 octombrie 1636[9] (înainte de lupta cu

[9] La 2 octombrie 1636 venise în solie, împreună cu Acațiu Barcsai, un boier trimis de Matei Basarab, care cerea asigurări din partea principelui, arătînd că domnul *este gata oricînd să atace pe turci*" alături de Gheorghe Rákóczi. Cu solul lui Matei urma să plece și Ștefan Petki, cu 3 000 de ostași *(Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria.* XXIV, p. 19)

otomanii de la Salonta), cînd dieta Transilvaniei asigura pe Matei Basarab, „după cum cere dreptatea bunei vecinătăți", că — ținînd seama de bunăvoința dovedită de domn — Transilvania era gata să-l sprijine „în orice soartă și cu orice prilej", oferind în același timp adăpost lui Matei, copiilor și femeilor din Țara Românească „în orașele închise și în cetățile noastre".

Alianța a fost întărită la 12 octombrie de boierii, căpeteniile oștirii și slujitorii din Țara Românească, care au promis în mod solemn : *„vom sta în ajutorul și întru apărarea măritului ... Gheorghe Rákóczi ... împotriva tuturor dușmanilor țării sale ..., ori de unde ar fi ei"*, și aceasta *„pînă la capătul vieții noastre și pînă la pierderea tuturor bunurilor noastre". Era cea mai frumoasă declarație de prietenie din cîte făcuseră românii de dincoace de Carpați Transilvaniei.*

După cum spuneau solii lui Matei Basarab trimiși la Gheorghe Rákóczi : *„nici cei mai bătrîni dintre boierii noștri nu-și aduc aminte să fi fost o legătură atît de strînsă ca aceea de acum, știută de toate staturile țării"*.

Fără să participe la luptă, Matei a ușurat mult victoria lui Rákóczi, ținînd pe loc pe Kenaan pașa, care trebuia să atace Transilvania dinspre sud. Venit la București, în septembrie 1636 „cu mulțime de turci", pentru a trece apoi în Transilvania, Matei Basarab „prinzînd de veste, îndată au strîns toate oștile țării, stînd toți înarmați, în zi și în noapte, lîngă domnul lor". Demonstrația aceasta de forță a impre-

sionat puternic pe Kenaan pașa și pe turcii din suita sa, care „deacă au văzut că nu-i vor strica nimic, ei s-au întors iar înapoi, cinstindu-i și dăruindu-i Matei vodă cu multe daruri scumpe". Astfel s-a terminat prima încercare a otomanilor de a-l prinde pe Matei „cu mare meșteșug" : ocrotit de puternica sa oștire și plătind daruri bogate, Matei Basarab și-a păstrat tronul ; în același timp, el a ținut pe loc pe Kenaan pașa, împiedicîndu-l să-și unească forțele cu ale pașei de Buda și ușurînd astfel *victoria de la Salonta din 22 octombrie* [10].

În timpul conflictului dintre Gheorghe Rákóczi I și Ștefan Bethlen, Matei Basarab a intervenit la Poartă în favoarea principelui, astfel încît „mulțumită și stăruințelor lui Matei la Poartă, pacea încheiată de craiul arde-

[10] După cum arăta Matei Basarab lui G. Rákóczi I prin solia trimisă în 1639, în 1636 primise porunci de la sultan „în două și în trei rînduri" să meargă cu oștile lui Kenaan pașa împotriva Transilvaniei. El însă a scris la Poartă că e zăpadă mare (și „nimic n-a fost" !) care împiedica oștile să treacă munții, în timp ce pe Kenaan îl ținea prizonier și-l îndulcea cu cadouri. Aceasta atrăsese mînia sultanului asupra lui Matei, dar domnul era mulțumit că a ajutat astfel pe principe *(Török magyar emlékek,* III, p. 29 ; „Cercetări istorice", 1940, p. 497).

Despre poruncile trimise lui Matei Basarab pentru a ajuta cu oaste pe Ștefan Bethlen împotriva lui Gheorghe Rákóczi — porunci cărora Matei vodă nu le-a dat curs — vezi N. Iorga, *Studii și documente,* XXIII, p. 195. Rolul important al lui Matei Basarab în salvarea lui G. Rákóczi la 1636 a fost recunoscut și de S. Kornis, comandantul oastei transilvănene *(Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae,* X, p. 117-118).

lean cu pașa învins al Budei fu întărită ; războiul cu Persia avea mai mare însemnătate decît înlocuirea vasalilor din Europa“ (N. Iorga).

În timp ce Matei Basarab a fost alături de Gheorghe Rákóczi I în 1636, domnul Moldovei a avut o atitudine ostilă ; la 31 septembrie 1636 el scria magistratului din Brașov că — întrucît Ștefan Bethlen s-a înțeles cu pașa din Buda că „țara trece de partea lui fără război“ — ar fi bine ca principele să predea Transilvania de bună voie. În caz contrar, amenința domnul, trupele moldovene, muntene și tătarii vor intra în Transilvania. După opinia sa, era mai bine ca Rákóczi să se predea, pentru că altfel țara sa era amenințată cu pieirea.

Principele Transilvaniei a scăpat însă cu bine ; la 2 decembrie 1636 — după victoria asupra turcilor la Salonta — Gheorghe Rákóczi I se angaja față de pașa de la Buda să nu încheie alianțe cu Austria și Polonia ; în schimb Poarta trebuia să-i confirme domnia pe viață. Împăcarea cu Poarta l-a costat pe principe suma de 40 000 de taleri drept „despăgubire“, iar în anul următor, sultanul a cerut mărirea tributului la 15 000 de galbeni pentru a se uita „pricina din anul trecut“.

După cum remarca N. Iorga, poziția diferită a lui Matei Basarab și Vasile Lupu față de problema Transilvaniei la 1636 a contribuit „în chipul cel mai hotărît“ la despărțirea lor.

Deși lumea se așteptase la evenimente mari în 1636, toamna a fost liniștită ; după cum spunea un martor bine informat al vremii,

„poporul din amîndouă Țările Române (Moldova și Țara Românească) *este la casele lor: ară, seamănă"*.

*

La începutul domniei, Matei Basarab a întreținut relații bune cu Vasile Lupu, ca și cu Gheorghe Rákóczi I. În aprilie 1634 — numit domn al Moldovei — Vasile Lupu a făcut „jurămînt de frăție" cu solii lui Matei Basarab aflați la Poartă. Știm acest lucru din memoriul predat de vistierul muntean Sima lui Gheorghe Rákóczi I în 1641, în care se spune că, după numirea lui Vasile Lupu, noul domn „a jurat cu credință tare, făcînd jurămînt foarte mare că va fi una cu milostivul nostru domn, în bine, ca și în rău". Jurămîntul a fost depus în fața solilor lui Matei Basarab la Poartă. Cînd a aflat vestea, domnul Țării Românești s-a bucurat și a aprobat înțelegerea. „După bunul obicei al domnilor din cele două țări de a-și trimite daruri", Matei Basarab a trimis prin solii săi noului domn al Moldovei un cal turcesc cu șa de argint și un paloș argintat. Vasile Lupu a făcut un nou jurămînt de prietenie, iar cei doi domni au schimbat între ei „scrisori de credință" [11].

Nu știm cît de sincere au fost aceste jurăminte din partea domnului Moldovei, care avea

[11] La 28 mai 1634 se găsea la București Neaniul vornicul, „solul ce au venit de la țara Moldovei" (DRH, B, vol. XXIV, nr. 282). Documentul nu ne mărturisește obiectul soliei, dar acesta nu putea fi decît *stabilirea unor bune relații între noul domn al Moldovei și vecinul său.*

„mare neprieteșug" cu Matei vodă încă de pe cînd era boier ; după opinia lui Miron Costin, „de îndată ce au stătut Vasile vodă la domnie, făcuse multe amestecături (împotriva lui Matei) la paşa pe aceia vreme de Silistra".

În anul 1635 — pe cînd la Poartă se afla un pretendent la domnia Moldovei care se intitula Neagu vodă Basarab (probabil fostul agă Neagu) — domnul Țării Românești a colaborat cu domnul Moldovei la combaterea pretențiilor acestui pretendent la domnie ; mai mult încă, plătind o sumă mare de bani, cei doi domni au reușit să obțină prinderea și uciderea lui Curt Celebi, un grec intrigant care trecuse de partea lui Leon vodă.

La 17 septembrie 1635, Gheorghe Rákóczi I recomanda solului său la Poartă să stăruie împreună cu polonii pentru schimbarea lui Vasile Lupu, care se dovedise a fi „într-o stare de mare îngîmfare". În 1635 și 1636 solii poloni cereau Porții otomane înlocuirea domnului Moldovei ; regele Poloniei amenința că este hotărît să intre cu oastea în Moldova dacă nu se dă ascultare cererii sale. La rîndul său, Vasile Lupu se oferea să se apere de poloni cu ajutorul lui Matei Basarab, ceea ce arată că la acea dată relațiile dintre cei doi domni erau bune. Regele Poloniei era supărat pe domnul Moldovei pentru că acesta contribuise la mazilirea lui Moise Movilă, predecesorul lui Lupu, fugit în Polonia. În plus, prin numirea ca domn a lui Vasile vodă, influența polonă în Moldova — unde regele Poloniei susținuse domnii din familia Movilă — era anulată.

După unele ştiri, încă din această vreme Lupu ar fi încercat să ocupe tronul lui Matei Basarab. La 21 aprilie 1636, principele scria solului său la Poartă, Balthazar Sebessi, să fie foarte atent şi să-l anunţe „ziua şi noaptea" despre intenţiile tătarilor, deoarece Matei Basarab îi scrisese în două rînduri „că voievodul din Moldova s-ar sili împotriva lui împreună cu tătarii", din care pricină era „în mare veghe". În aceeaşi vreme Matei Basarab solicita şi ajutorul împăratului Ferdinand al III-lea pentru menţinerea în scaun ; el cerea 3 000 de mușchetari şi se arăta gata să ridice la luptă popoarele de la sudul Dunării. Domnul a primit doar asigurări vagi de prietenie care erau menite să-l menţină „în bunele sale sentimente creştineşti".

*

Anul 1637 avea să aducă înăsprirea relaţiilor dintre Matei Basarab şi Vasile Lupu, care dorea să-l înlocuiască pe tronul Ţării Româneşti cu fiul său sau cu unul din fraţii lui [12].

După cum spunea N. Iorga, Vasile Lupu credea că avea, după tradiţie, dreptul de a imita pe Radu Mihnea sau pe Alexandru Iliaş, punînd în Ţara Românească pe fratele sau pe fiul său.

---

[12] La 12 decembrie 1637 agentul Veneţiei la Poartă aflase că Vasile Lupu „offeriva qui alla Porta grossi donativi per far un suo figliuolo Vaivoda della Valacchia per scacciarne il Prencipe, et unir guelle due Provincie sotto il comando della sua Casa". (Hurmuzaki, IV/2, p. 495 şi VIII, p. 466).

După opinia lui Miron Costin, *Opere*, p. 113, Vasile Lupu obţinuse firman de domnie pentru fiul său „prin mijlocirea lui cîzlar-aga şi paşii de Silistra".

(Se știe că, între 1623-1626, cînd fiul său tînăr, Alexandru Coconul, domnea în Țara Românească, Radu Mihnea se intitula „domn al Moldovei și Țării Românești", iar în 1632 Alexandru Iliaș, domnul Moldovei, încercase să-l imite, obținînd firman de domnie în Țara Românească pentru fiul său Radu). Vasile Lupu urmărea astfel *„revenirea la sistemul unirii prin aceeași dinastie a domniilor românești", într-o perioadă în care conștiința unității de neam era foarte dezvoltată la români.*

Fără îndoială că Vasile Lupu — care nu era român de origine, dar trăise toată viața între români — avea și el conștiința clară că românii alcătuiesc un singur popor (o și mărturisește, de altfel, cînd vorbește despre românii din Transilvania). El aflase acest lucru de la cărturarii moldoveni ai vremii, mitropolitul Varlaam și marele vornic Grigore Ureche, ambii colaboratori apropiați ai domnului, care au susținut în operele lor ideea unității de neam a românilor. Încercările sale de a făuri o uniune dinastică între Moldova și Țara Românească — încercări încurajate și sprijinite de Poartă, care dorea înlocuirea lui Matei Basarab de pe tron și slăbirea celor două țări surori, prin conflictele dintre ele — nu aveau în vedere atît năzuințele firești spre unitate ale românilor, cît mai ales realizarea planurilor sale. O uniune dinastică ar fi însemnat aducerea pe tronul Țării Românești a unei rude a lui Vasile Lupu, fapt care ar fi agravat dependența Munteniei de Poarta otomană.

Spre deosebire de Vasile Lupu, Matei Basarab nu urmărea asemenea scopuri. Animat de un puternic sentiment dinastic, considerînd că strămoşii săi Basarabi i-au lăsat moştenire Ţara Românească, el nu a urmărit să ocupe tronul Moldovei pentru sine, deşi ştia prea bine că moldovenii sînt fraţi cu muntenii. De aceea, chiar atunci cînd a ajuns la concluzia că singura soluţie era să scape de Vasile Lupu şi să-l alunge de pe tron, el nu a intenţionat să-i ia locul ci a sprijinit la tronul Moldovei fie pe unul din membrii familiei Movilă, fie pe Gheorghe Ştefan, marele logofăt al Moldovei.

Ştiind că este alesul ţării, el se considera îndreptăţit să-şi apere tronul de atacurile lui Vasile Lupu, atacuri săvîrşite cu sprijinul direct al Porţii ; lupta împotriva lui Vasile Lupu era pentru domnul Ţării Româneşti şi o înfruntare cu forţele otomane care-i doreau căderea. (Lupta din 1639 s-a desfăşurat, de altfel, împotriva Porţii, care-l mazilise pe domnul Ţării Româneşti în favoarea lui Vasile Lupu, aşa cum vom arăta mai departe).

Pentru a-şi realiza planul, în aprilie 1637, domnul Moldovei a intervenit la Poartă, arătînd că Gheorghe Rákóczi ar fi încercat să-l atragă de partea sa împotriva sultanului şi că Matei Basarab era gata să-l ajute pe Rákóczi. În iunie se ştia la curtea imperială despre pericolul ce ameninţa pe domnul Ţării Româneşti din partea Porţii, împotriva căreia Matei ceruse ajutorul împăratului.

Vasile Lupu a intrat în legătură cu Mehmed (Mahomed) paşa de Silistra, care, în iulie, a

chemat pe cei doi domni în tabără pentru o nouă expediție împotriva tătarilor. Vasile Lupu s-a prezentat repede, instalîndu-și corturile la Izmail, lîngă tabăra otomană. Matei Basarab a înaintat și el, prudent, pînă la lacul Ialpugului [13]; cînd a aflat însă ce unelteau pașa cu Vasile Lupu împotriva sa, a trimis daruri pașei și s-a întors la Tîrgoviște, unde a rămas în tabăra oastei sale [14].

Cronicarii turci afirmă categoric că *„Matei, voievodul Țării Românești, dînd dovezi de nesupunere, s-a dat firman pentru prinderea și uciderea sa.* Mehmed pașa ..., cînd l-a invitat pe (Matei Basarab — să-l ucidă — N.S.), acesta a auzit de la populație despre unele uneltiri ..., s-a întors și a plecat în vilaietul său".

Reprezentanții diplomatici la Poartă știau că dregătorii turci își ascundeau adevăratele scopuri față de Matei, care se hotărîse să se opună cu arma *(Il principe de Walachia, tenuto qui per ribello et unito con il principe die Transilvania, si hà messo in postura di voler mantenersi con la spada, în caso che lo volessero levar dal suo luogo).* De aceea, spunea la 17 octom-

---

[13] Într-un document din 11 iulie 1637 este evocată vremea „cînd a mers Matei Basarab voievod la oaste, cînd s-a dus pînă la Ialpuh și a venit pe la Buzău" (Arh. St. Buc., Doc. istorice, MCDXXXI/6.

[14] După Miron Costin, *Opere*, p. 111-112, Matei Basarab „au venit pînă la marginea țării sale și de acolea au pornit un serdar cu oști de la sine, iară el singur s-a făcut bolnav și s-au întors înapoi". Motivul retragerii sale prudente îl constituia teama de „amestecăturile" vecinului său din Moldova, care-l pîrîse la pașa de Silistra.

brie ambasadorul olandez la Poartă, „turcii caută să pună mîna cu dibăcie şi fără vărsare de sînge pe domnul muntean care e aici (la Poartă) foarte mult bănuit şi urît, pentru prea mare înţelegere cu principele Rákóczi, lucrînd pentru aceasta sub conducerea fostului mare vizir Mahomed paşa".

Înţeles cu Mahomed paşa — pe care-l cumpărase pentru a-şi realiza planul — Vasile Lupu „nu se îndreptă, ca un vecin cinstit, spre casa sa" — cum spune N. Iorga, ci se repezi asupra Ţării Româneşti, unde spera să nu i se opună nimeni.

Reprezentantul dogelui la Poartă afirma, la 12 decembrie 1637, că Mahomed paşa — trimis să liniştească pe Cantemir bei — văzînd că domnul Ţării Româneşti nu se prezintă la ordinul ce i se dăduse, a vrut să-l silească prin forţă să se supună : *„diede ordine al Prencipe di Moldavia d'incaminarsi dentro la Vallachia per constringer più espeditamente quel Prencipe ad ubidire"*. Sub pretextul că lipsa lui Matei de la apelul militar făcut de paşa de Silistra constituia un act de trădare, Vasile Lupu a fost însărcinat să alunge pe „rebel". Domnul Moldovei aştepta şi pregătise acest prilej pentru a putea ocupa scaunul lui Matei Basarab.

Expediţia a început la sfîrşitul lui octombrie, cînd Matei Basarab cerea grabnic ajutor în Transilvania. Vasile Lupu a încercat să cumpere căpeteniile oastei Ţării Româneşti, dar domnul a zădărnicit încercarea prin măsuri energice.

În noiembrie 1637 a avut loc pe rîul Rîmna (cel care a văzut adeseori pe malurile sale oştiri înfruntîndu-se) o scurtă luptă de avangardă între trupele lui Matei Basarab şi cele ale lui Vasile Lupu. După opinia lui Georg Kraus (care datează greşit luptele în 1636), „cinci zile în şir au avut loc, între cele două părţi, mari hărţuieli. În ziua a şasea însă, Matei vodă îl lovi pe Lupu pe neaşteptate, cu două ceasuri înainte de a se face ziuă. El ucise multă oaste, în cea mai mare parte tătari".

Mult mai multe ştiri aflăm de la unul din participanţii la campanie, generalul Ioan Kemény, trimis de G. Rákóczi I în ajutorul lui Matei Basarab „cu cîteva mii de călăreţi şi pedestraşi secui, precum şi cu tunurile necesare". În urma lui Kemény venea Mihai Toldalagy „cu o oaste mai mare". Vasile Lupu — care întrase „cale de patru zile" în Ţara Românească — şi-a oprit înaintarea cînd a auzit despre venirea oastei transilvănene şi s-a retras în Moldova, urmărit de trupele muntene şi transilvănene.

Ordinul iniţial dat lui Kemény de principe era să pună capăt tulburărilor pricinuite de Lupu şi să-l alunge din scaun ; după aceea însă Rákóczi s-a răzgîndit şi i-a cerut să-i împace pe cei doi domni ; dacă Matei dorea totuşi să-l urmărească pe Vasile Lupu, domnul Ţării Româneşti şi boierii săi trebuiau „să liniştească Poarta cu cheltuiala lor pentru această intervenţie armată", aceasta deoarece domnul Moldovei avusese încuviinţarea Porţii să-l atace pe Matei.

Cînd i-a vorbit de împăcare sau de plata cheltuielilor la Poartă, domnul i-a răspuns lui Kemény, „plin de demnitate, prin următoarele cuvinte vrednice de amintit : «Mai întîi de toate, dorința principelui nu trebuie să fie cunoscută de nimeni, nici chiar de vre unul dintre boieri, căci s-ar putea isca nemulțumiri, deoarece noi fiind aliați, cauza pentru care luptăm este comună și astfel se cuvine să purtăm împreună toate greutățile» ; cu toate acestea, el este gata să ia asupra sa și aceasta" (adică plata cheltuielilor la Poartă — N.S.).

În ceea ce privește împăcarea cu Vasile Lupu, Matei Basarab a replicat : «Unde va fi cinstea mea și a principelui ? Unde va fi faima și numele națiunii voastre, dacă noi începem a umbla după Lupu ? El [...] fuge dinaintea noastră, dar nu cere pace, și totuși noi să-l îmbiem cu pacea ? Pe lîngă aceasta, cred că el a avut pace din partea noastră, dar el a rupt pacea și a năvălit asupra noastră. Dacă trebuie să încheiem pace, atunci ar trebui s-o încheiem cu cineva în a cărui statornicie să ne putem încrede ; dar el, ori de cîte ori a încheiat pace cu noi, și-a călcat întotdeauna jurămîntul. N-are să-l țină nici de acum înainte ; de aceea mai bine să ne vedem de treaba noastră».

Relația lui Kemény — participant la expediție și admirator al lui Matei Basarab — ni se pare deosebit de importantă ; ea dovedește *atitudinea duplicitară a principelui Transilvaniei*, ca și *fermitatea domnului Țării Românești*, care avea motive să fie nemulțumit de aliatul său. În plus, ea este de natură să ne facă să înțelegem

mai bine poziţiile diferite pe care se găseau domnii celor două ţări române extracarpatice.

La 4 decembrie 1637, cînd lucrurile se liniştiseră, G. Rákóczi scria cancelarului imperial despre modul cum s-au desfăşurat evenimentele: voievodul Moldovei intrase cu toate trupele în Ţara Românească, arzînd şi producînd pagube în regiunea de margine a acesteia *(certum est Vayodam Moldauiae cum omnibus copys versus Valachjam profectum fujse, ex una parte incursum fecit in confinia Valachiae cum toto exercitu incinerando et damno inferendo).* În acelaşi timp, vizirul Mehmet (Mahomed) paşa se afla cu trupele sale pe malul Dunării, gata să intervină împotriva lui Matei Basarab. Principele a trimis în ajutorul lui Matei 10 000 de ostaşi, în faţa cărora Vasile Lupu a fugit. După ce au făcut joncţiunea cu trupele lui Matei Basarab, oştile transilvănene au pătruns împreună cu aliaţii lor în Moldova. Văzînd Mehmed paşa că Vasile Lupu nu va putea rezista trupelor aliate, a trimis ceauşi la Matei şi la trupele transilvănene, cerîndu-le să se retragă, garantîndu-le sub jurămînt că nu vor păţi nimic.

După ce s-a consultat cu boierii săi şi bazîndu-se pe promisiunea paşei, Matei Basarab şi-a retras trupele odată cu retragerea oştilor ardelene. Nici iarna foarte grea — despre care vorbeşte şi I. Kemény — nu era propice unei campanii de durată.

În scrisoarea principelui motivul retragerii din Moldova este deci presiunea turcească, nu purtarea sa neloială faţă de domnul Ţării Româneşti, despre care aminteşte I. Kemény.

După cum remarca N. Iorga, aflînd de succesul expediției din Moldova, „turcii de la Buda se grăbiră a lăsa în pace pe triumfătorul principe al Ardealului", deși acesta nu participase la expediție.

Reținem deci în concluzie că, *în toamna lui 1637, Vasile Lupu a făcut prima încercare de a izgoni pe Matei Basarab de pe tron, cu sprijinul Porții ; fără să se ajungă la o luptă propriu-zisă, domnul Moldovei a fost silit să se retragă din Țara Românească de trupele aliate muntene și transilvănene.*

Întrucît sultanul Murad al IV-lea se pregătea să plece într-o nouă expediție în Asia, el a dat porunci aspre să se păstreze liniștea în regiunea Dunării și „să nu se facă nici cea mai mică schimbare în aceste părți".

La 22 decembrie 1637, Matei Basarab primea la București pe un trimis al Porții care-l asigura că toate se petrecuseră fără știrea sultanului ce-i trimitea caftanul de întărire în domnie. Domnul Țării Românești s-a convins atunci că deviza sa urma să fie : *a plăti pe turci, dar „cu sabia în mînă".*

În 1638 domnul Țării Românești a continuat pregătirile militare pentru a putea contracara planurile Porții. După cum se spune într-o relație din Istanbul din 29 octombrie 1638, domnul Țării Românești „se arată foarte trufaș, ba chiar ca un rebel al acestei Porți și ia mulți ostași ardeleni în plata sa", explicînd prin capuchehaiaua sa „că aceasta s-a făcut pentru a-l apăra împotriva domnului Moldovei". Și, într-adevăr, Matei Basarab avea de ce se teme pentru că

Vasile Lupu nu renunțase la planul său de a ocupa tronul Țării Românești cu asentimentul Porții, în care scop a uneltit din nou la Istanbul.

Între timp, G. Rákóczi încercase, fără succes, să-i împace pe cei doi domni. Este interesant de reținut faptul că, în proiectul de tratat formulat de Matei Basarab și expus principelui la 17 septembrie 1638, se arăta că cei doi domni trebuiau să se considere *„ca niște frați din aceeași mamă"* și să se împotrivească împreună tuturor dușmanilor. În această lună la curtea lui G. Rákóczi se găseau „solii de frunte", trimise de cei doi domni pentru a discuta problema împăcării. Dorința lui Matei nu s-a putut realiza deoarece Vasile Lupu a ridicat unele pretenții bănești.

Văzînd că împăcarea nu reușește, la 23 octombrie 1638 principele a reînnoit vechiul tratat de prietenie cu Matei Basarab, iar peste trei zile a încheiat un pact de confederație (*pactum sive confederatio)* cu Vasile Lupu, pact întărit printr-un act solemn dat de mitropolitul și boierii Moldovei, care-l asigurau pe principe că vor păstra relații de prietenie și bună vecinătate. Rákóczi promitea să nu fie dușmanul lui Vasile Lupu, iar acesta să nu atace pe Matei Basarab fără știrea principelui ; *în tratat nu se spunea nici un cuvînt prietenesc față de aliatul de la sudul Carpaților, care-și îndeplinise totdeauna obligațiile asumate față de principe.*

Pentru a-l cîștiga pe G. Rákóczi de partea sa, Vasile Lupu îi oferea un „tribut" de 10 000 de florini pe an. În același timp — asigurat de bunăvoința principelui Transilvaniei — Vasile

Lupu a căutat să obțină formele necesare de la Poartă, consimțămîntul sultanului pentru a-l scoate de pe tron pe Matei Basarab.

*

Matei Basarab avea dreptate cînd spunea că Vasile Lupu nu este omul păcii; în 1639 el a încercat din nou să alunge de pe tron pe vecinul său de la sud de Milcov, uneltind iar la Poartă împotriva domnului Țării Românești.

Cumpărat de Vasile Lupu, Mahomed pașa a arătat sultanului că Matei Basarab este necredincios Porții, că are înțelegeri secrete cu principele Transilvaniei și cu regele Poloniei și că — în plus — este foarte urît de locuitori pentru purtarea sa tiranică. Soluția propusă era numirea lui Vasile Lupu ca domn al Țării Românești și ridicarea fiului acestuia pe tronul Moldovei.

Primind propunerea dregătorului său, *la 2 noiembrie 1639, sultanul l-a mazilit pe Matei Basarab și a dat ordine pașei de Silistra și hanului tătarilor să-l instaleze pe Vasile Lupu pe tronul Țării Românești.* Porunca adresată pașei de Silistra suna astfel : „Dacă fostul voievod (= Matei Basarab) va încerca să se răscoale și va fi nevoie de ajutor, să mergeți și să-i dați ajutor (lui Vasile Lupu) cu toată oștirea vilaietului vostru, cu spahii și ieniceri, cu veterani și cu kuloglani, cu adjemi-oglani și cu tunari și cu gebegii, precum și cu celelalte categorii de oști". Pașa de Silistra a transmis porunca muteselimului de Nicopole, dar acesta nu a mai avut cînd să intervină deoarece între timp Matei Basarab învinsese pe Vasile Lupu.

Am reprodus acest act oficial otoman pentru a dovedi *sprijinul politic și militar pe care Poarta l-a oferit lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab, pe care sultanul îl mazilise.* Porunca sultanului dovedește în mod clar că, la 1639 — ca și la 1637 — *Matei Basarab se înfrunta nu numai cu Vasile Lupu, dar și cu Poarta otomană care-l sprijinea pe domnul Moldovei și-i aproba planurile de înlocuire a „rebelului' domn al Țării Românești.*

Vasile Lupu plătise pentru firmanul de domnie al fiului său Ioan suma de 300 000 de taleri și se oferise să mărească tributul celor două țări cu alți 100 000 de taleri. Planurile de mărire ale domnului Moldovei costau țara sume mari de bani. Steagul de domnie a fost expediat cu un sangiac pentru Ștefăniță, fiul lui Vasile Lupu, la sfîrșitul lui octombrie 1639.

Prin asemenea mașinațiuni bănoase, Vasile Lupu a obținut de la Poartă un ordin adresat locuitorilor Țării Românești prin care li se cerea acestora să se supună noului domn numit de sultan : „Eu, sultanul Murad, padișahul al-i-Osman, vă poruncesc vouă, vlădicului, vornicului, logofătului, paharnicului și celorlalți boieri și clase că iată am dat voievodatul lui Lupul ; de aceea primiți-l între voi ca să domnească peste voi, aceasta este voia mea ; iar dacă veți sta împotrivă și porunca mea nu va fi împlinită, nu vă voi lăsa nepedepsiți". Mai departe sultanul amenință cu asprime : „Eu sînt acela care răstorn cu capul în jos Bagdadul, eu sînt acela care este milostiv, dar pe care vreau îl șterg de pe pămînt; iată hanul tătarilor stă gata și privește ca un

şoim ca să plece acolo unde poruncesc eu şi vă pustiesc pe voi de pe pămînturile voastre şi voi aşeza turci să locuiască pe ele şi în bisericile voastre hogi ; deci ceea ce poruncesc eu să îndepliniţi".

Situaţia era, fără îndoială, gravă ; locuitorii nu au avut probabil cînd să cunoască conţinutul firmanului deoarece la scurtă vreme se va da lupta cu Vasile Lupu.

Sigur de izbîndă, domnul Moldovei a plecat din nou cu oastea împotriva vecinului său, pentru a-i ocupa tronul încredinţat de sultan.

Pentru a-şi apăra domnul, boierii Ţării Româneşti au înaintat un memoriu la Poartă în care-şi arătau mulţumirea pentru domnia lui Matei Basarab care asigurase ridicarea bunei stări a ţării — fapt dovedit şi de mărirea tributului faţă de Poartă ; dacă sultanul dorea, totuşi, să pună alt domn, ei erau gata să primească pe oricine în afară de Vasile Lupu, care — prin politica sa — adusese pe moldoveni la atîta mizerie încît mulţi fugiseră din ţară ; pentru a nu avea aceeaşi soartă. boierii rugau pe sultan să nu-şi dea aprobarea la numirea lui Vasile Lupu ca domn al Ţării Româneşti.

În cererea de ajutor adresată lui G. Rákóczi, Matei Basarab arăta că era hotărît să termine odată cu Vasile Lupu „căci nici eu. nici ţara mea nu ne putem odihni din pricina lui : (lupta) va fi pe viaţă sau pe moarte, dar e mai bine să se întîmple odată. decît ca în fiecare zi să plîngă şi să se vaiete săracii, băjenindu-se cu carele ; ... mai bine să se isprăvească odată decît să stăm de

strajă, încălecați ziua și noaptea". Domnul cerea numai 2 000 de oșteni în ajutor, ca să vadă și vitejii săi că nu este părăsit de principe.

Ca și în 1637, principele Transilvaniei a avut o atitudine duplicitară față de domnul Țării Românești care i-a cerut ajutorul pe care era dator să i-l acorde în virtutea obligațiilor asumate prin tratatul de alianță.

După cum spune I. Kemény — care cunoștea bine situația — principele „primise poruncă aspră de la Poartă să nu îndrăznească să se amestece în această treabă", aceasta deoarece Matei Basarab fusese mazilit. În fața acestei situații — deși unii nobili erau pentru sprijinirea lui Matei — principele s-a prefăcut că-l ajută : „a trimis trupele în Țara Bîrsei, ca și cînd ar fi trupe de ajutor" (dar cu ordinul să rămînă pe loc !) [15] și în același timp a expediat o importantă solie la Matei pentru a-l asigura că va fi ajutat neapărat. „Pe de altă parte însă, principele trimitea pe Acațiu Barcsai la Lupu, ca să-l asigure că nu-l va ajuta pe Matei" [16].

Această fățărnicie l-a scîrbit și pe I. Kemény — apropiat al lui Rákóczi — care a cerut voie să plece la Făgăraș pentru a nu fi părtaș la aceste treburi necinstite.

---

[15] Informație confirmată și de un document contemporan (Hurmuzaki, XV/2, p. 1 058).

[16] Faptul că principele nu l-a ajutat pe aliatul său aflat în primejdie este recunoscut și de consilierul lui Rákóczi, Bisterfeld, care scria că victoria lui Matei a fost obținută „neanmois sans notre aide" („Történelmi Tár", 1889, p. 707-708).

Rămas singur în fața noii agresiuni, Matei a organizat cît a putut de bine apărarea țării, fără să țină seama de ordinul de mazilire.

Între timp, la 22 noiembrie 1639, Vasile Lupu ajunsese cu trupele la Focșani, unde se intitula *„domn al Moldovei și al Țării Românești"*. Titlul nu era la acea dată fără acoperire deoarece sultanul numise în Moldova pe Ștefăniță, iar pe tronul lui Matei Basarab pe Vasile Lupu ; după cum spunea agentul venețian la Poartă, Vasile Lupu unea prin persoana sa cele două voievodate.

Pentru a nu lăsa nici o îndoială asupra planurilor sale, Vasile Lupu își confecționase și un sigiliu cu stema unită a Moldovei și Țării Românești.

După cum se știe, în secolul al XVII-lea, pilda lui Mihai Viteazul — domnul care unise pentru prima oară sub sceptrul său cele trei Țări Române surori, *„reconstituind cadrul politic unitar al poporului român, corespunzător unității sale reale"*, după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost urmată și de alți domnitori și principi, care știau că locuitorii celor trei țări sînt de același neam.

Se cunosc astfel eforturile lui Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei, care dorea să ajungă „rege al Daciei" *(Bethlenium urgere in Porta, ut Moldaviam et Valachiam sibi concedant, ita rex Daciae declaretur)*. Înainte de Vasile Lupu, la 1624, Radu Mihnea se intitulase și el domn al Moldovei (unde domnea efectiv) și al Țării Românești (unde domnea fiul său Alexandru Coconul).

Vasile Lupu nu săvîrșea deci un gest singular sau neobișnuit, cînd se intitula domn al celor două Țări Române extracarpatice, locuite de același popor. Numai că nu trebuie să uităm că el urmărea să izgonească de pe tron pe un domn considerat „rebel" de Poartă, cu sprijinul acesteia și în folosul acesteia, care și-ar fi întărit dominația asupra celor două țări dacă ele ar fi intrat sub stăpînirea familiei lui Vasile Lupu.

Așa cum am mai spus, domnul Moldovei — care avea el însuși conștiința unității de neam a românilor — nu urmărea să asigure independența celor două țări unindu-le sub sceptrul său — așa cum făcuse Mihai Viteazul [17] — ci înlocuirea unui domn care asigurase autonomia țării sale și limitase imixtiunea otomană. Vasile Lupu acționa deci ca o unealtă a Porții otomane, care-l ajuta împotriva lui Matei Basarab, considerat indezirabil și pe care Poarta îl mazilise.

Vasile Lupu credea că expediția în Țara Românească va fi o simplă plimbare și că nu va întîmpina rezistență ; avea în această privință asigurări de la turci *(sotto la certezze di nessuna oppositione).*

---

[17] Unii istorici din trecut l-au lăudat pe Vasile Lupu pentru tendințele sale care vizau unirea Moldovei cu Țara Românească. De pildă, G. Missail declara pe la 1866 : „nu ne putem abține de a nu venera memoria domnului Vasile Lupu, punîndu-l în șirul celor mai mari domni ai românilor, precum vom pune pe toți acei ce vor lucra și se vor sacrifica pentru sacra idee care numai singură ne poate scăpa : unirea" *(Epoca lui Vasile Lupu și Matheiu Basarab,* p. 487).

Fără să țină seama de ce spuneau „șerpii veninoși" de la Poartă, de amenințările lor, Matei Basarab a luat măsuri de organizare a rezistenței ; „pieno di gloria" — cum spunea un raport contemporan venețian — domnul Țării Românești dispunea de un efectiv de circa 40 000 de oșteni.

Imbrohorul venit cu oștile moldovene a anunțat la Poartă că nu poate duce la îndeplinire porunca de mazilire a lui Matei Vodă și de instalare a lui Vasile Lupu deoarece domnul mazilit se opune cu armele. Cînd sultanul a auzit că Matei Basarab „nu a primit mazilirea, a hotărît să facă pregătiri pentru numirea de serdari și pentru trimiterea de oști în vederea pedepsirii lui". Silahdar paşa l-a liniștit însă pe sultan, spunîndu-i : „De cîțiva ani încoace, oastea islamică, fiind ocupată cu lupte pe uscat și pe mare, n-a mai avut zile de odihnă. De aceea să fie pedepsiți cei care au prezentat în fața împărăției voastre astfel de tulburări și să-i mențineți (pe voievozi) la posturile lor, mai ales că au făcut arz pentru ascultare și supunere". În felul acesta silahdarul „l-a aruncat în foc pe sărmanul Mehmed paşa", cel care aprobase expediția lui Vasile Lupu.

Vasile Lupu a înaintat fără să întîmpine rezistență pînă la apa Prahovei, la un sat numit Ojogeni (sau Nenișori, cum va spune Matei Basarab). Aici a făcut sfat asupra modului cum urma să se desfășoare lupta, ținînd seama de „trecătorile apelor și locuri închise de păduri de pe toate părțile și de bîhnișuri", care nu erau favorabile luptei pentru trupele sale.

Vasile Lupu știa că Matei în astfel de locuri „poftește să dea război, fiind oștile mai tare fiecare la locul său și la strîmtori, împotriva oștilor celor streine hie cînd cei de loc sînt mai tari". Era formulat astfel unul din principiile de bază ale strategiei tradiționale românești.

Ținînd seama că astfel de locuri erau favorabile lui Matei Basarab, care le alesese, Vasile Lupu a încercat să-l atragă peste Prahova, într-o regiune de cîmp. Crezînd că lupta va întîrzia, „au purces toate oștile lui Vasile vodă în jacuri în podgorii, pe supt munți".

Auzind că trupele lui Lupu s-au „rășchirat", Matei Basarab a hotărît să-și treacă repede oastea peste Prahova, „direpț în preajma Ojogenilor, unde era Vasilie vodă cu corturi". Ca să ușureze trecerea oastei, fiecare călăreț a luat „după sine" cîte un pedestraș, astfel încît rîul a fost trecut repede. Într-o ordine desăvîrșită, oastea „tocmită" a lui Matei a înaintat spre tabăra lui Vasile Lupu.

Întrucît oastea sa era răspîndită, Vasile Lupu nu a putut organiza apărarea, astfel încît oștenii săi „mai mult de gătire la fugă îndată au stătut, nu de război. Și așa spîrcuită oastea și fără nice o tocmală, au plecat și Vasilie vodă fuga și toată oastea cîtă nu era dusă în pradă, lăsînd și corturile și pușcile (= tunurile) și pedestrimea toată pre mîna lui Matei vodă". A fost deci o victorie ușoară, obținută printr-un atac rapid, dat prin surprindere asupra unei oștiri intrate în derută. *Pentru a doua oară Vasile Lupu a fost învins și silit să fugă din Țara Românească.*

Factorul principal care a contribuit la asigurarea victoriei de la Nenișori (Ojogeni) îl constituie faptul că *oastea și țara a fost alături de domnul lor*. O spune Gheorghe Rákóczi într-o scrisoare din 24 decembrie 1639 : *„Postquam etenim Volffgangus (Valachica lingua Lupus dictus) Moldaviae vaidova Illustrissimum Transalpinae vaivodam Matthaeum scilicet Bazaraba armis aggredi molitus fuisset, ipse Transalpinensis levatis universis provinciae suae gentibus militaribus die 3. Decembris Lupulium Marte aggressus himis profligavit omnesque exercitus illius copias dissipavit"*.

După victorie, Matei Basarab a anunțat pe prietenul său de la Poartă, Deli Husein capudan-pașa (comandantul flotei) că l-a învins pe Vasile Lupu, care de-abia a scăpat cu doi oameni la Brăila.

În același timp, după cum spune Miron Costin, Matei Basarab a alcătuit un arzuhal, „adecă răvaș de jalobă", pe care l-a trimis sultanului printr-un om de încredere, căruia i-a cerut să-l înmîneze numai lui Murad al IV-lea. Solul i-a relatat sultanului : „să știe împărăția de mare vărsare de sînge și pradă ce s-au făcut în Țara Munteniască de Vasilie vodă, care au venit cu oști asupra lui Matei vodă". Plîngerea trimisă sultanului arăta că domnul Moldovei „să laudă ... că are isprăvi de la veziriul să hie domn și în Țara Munteniască și în Țara Moldovei ... De care jalobă foc s-a făcut împăratul soltan Murat pre veziriul, înțelegîndu că de la veziriul să coboară acele amestecături". Silahdar pașa, avînd dușmănie

pe vizir, a „înoit“ mînia sultanului care „au chemat pre vezirul şi, după mustrare că strică ţările fără ştirea lui, l-au omorît. Şi aşe au eşit veziriului aceluie zarvele între domni“.

Cu cîţiva ani în urmă a fost descoperită scrisoarea despre care vorbea Miron Costin şi care aflase despre ea „de la boieri bătrîni de sfat pre acele vremi“. În această scrisoare, Matei Vodă arăta că Lupu, „mînat de pofta voievodatului Ţării Româneşti“, şi-a adunat oastea şi a intrat în ţara sa. Cînd au aflat că vin oştile, locuitorii „şi-au părăsit proprietăţile şi proviziile şi şi-au trimis copiii şi nevestele, fără să ţină seama de zăpadă şi de iarnă, în ascunzişuri şi în munţii de piatră spre a-i mîntui“. Ostaşii lui Lupu şi tătarii care-i însoţeau [18] au jefuit tîrgurile şi satele aflate în cale, punîndu-l pe domn în situaţia de a nu-şi mai putea plăti haraciul care „a fost făcut de trei ori mai mare decît înainte“. „numai să nu intre printre noi un voievod străin şi să trăim cu bine şi în linişte“.

Domnul arată mai departe că „la satul numit Nenişori de pe marginea rîului Ialomiţa“, l-a învins pe Vasile Lupu care, „lăsîndu-şi lucrurile şi bagajele, a rupt-o la fugă“. El cerea sultanului „să preîntîmpine ticăloşia cuibărită înlăuntrul lui Lupu, precum şi gîndurile sale

[18] Participarea tătarilor la campania din 1639 este dovedită de un document din 10 dec. 1639, prin care doi locuitori din regiunea Buzău îşi vînd ocina deoarece li robiseră tătarii cînd „au bătut Matiu voievod pri Vasilie vodă“ (Arh. St. Buc., Doc. istorice, CXVI/112).

necurate față de sărăcime" și să nu-i mai dea ambițiosului domn „îngăduința ca să distrugă țările padișahale". Domnul își exprima speranța (prefăcută) că sultanul și vizirul nu-și dăduseră îngăduința pentru expediția lui Lupu.

Scrisoarea domnului era însoțită de una a boierilor și a „sărmanilor supuși și cetățeni din Țara Românească", în care — după ce-și mărturiseau fidelitatea față de Poartă — arătau, ca și domnul lor, suferințele îndurate din pricina lui Vasile Lupu, „împins de pofta voievodatului Țării Românești". Ei cereau protecția sultanului, asigurîndu-l că nu-și vor părăsi patria unde vor lucra „fără nici o șovăire sau îngrijorare".

Scrisorile și-au atins scopul, în primul rînd datorită faptului că dezordinea provocată de Vasile Lupu împiedica pe Matei Basarab să strîngă haraciul (acțiunea domnului Moldovei avusese loc „cînd se începuse strîngerea haraciului").

După o altă informație, sultanul, mînios, a trimis imediat să sigileze casa marelui vizir și comorile acestuia. Chemîndu-l la palat, sultanul i-a spus : „Tu m-ai asigurat că domnul Țării Românești va lăsa de bună voie scaunul său celui moldovean și că acesta se va așeza în capitala Țării Românești fără război și vărsare de sînge, iar acum tu ai dat act de învoire acestui ghiaur (= Vasile Lupu) să ridice război împotriva muntenilor și o mulțime de supuși săraci ai mei au pierit. Oare ești tu al doilea împărat că îți îngădui atît de multe ?". După

acest aspru rechizitoriu, sultanul a poruncit ca marele vizir să fie sugrumat.

Solul polon Romaskiewicz — aflat la Stanbul în acea vreme — a aflat detalii despre motivele uciderii vizirului : „lăcomindu-se prea mult, luase de la domnul Țării Românești 150 000 de taleri și apoi, de asemenea, de la cel al Moldovei iarăși 100 000 de taleri, ca să-i dea voie să meargă în Țara Românească, cu învoirea că — de se va așeza în capitala Țării Românești — să mai dea (Lupu) altă sută de mii. Și așa, din lăcomie, (vizirul) și-a pierdut capul".

După alte știri, pentru a-l convinge pe sultan de necesitatea mazilirii lui Matei Basarab, vizirul îi prezentase acestuia niște arzuri false, susținînd că vin din partea locuitorilor Țării Românești care cereau ca domn pe fiul lui Vasile Lupu. *Uciderea vizirului reprezenta o mare izbîndă pentru Matei Basarab și o recunoaștere a justeței cauzei sale.*

Vasile Lupu, fiind învins, capudan-pașa — prietenul lui Matei Basarab — a cerut sultanului să-l prindă pe domnul Moldovei la Brăila, în care scop au fost trimiși zece capugii împărătești. Agenții moldoveni la Poartă au reușit însă să-l prevină pe domn de primejdie, iar acesta a fugit din Brăila. După o relație contemporană „calul lui (V. Lupu) stătea dincolo de ziduri și el, urcîndu-se pe casă, a sărit în curte și, sărind peste întărituri, a căzut pe cal, numai cu dolmanul și în papuci și a fugit cu un singur însoțitor, sosind la Galați în două nopți. Acolo a găsit încălțăminte de la un țăran

și cai pentru trăsură. După două zile a sosit la Iași și însoțitorul lui, de asemenea, a alergat după dînsul cu doi cai".

În acest mod s-a terminat cea de a doua expediție a lui Vasile Lupu în Țara Românească. *Împotriva voinței Porții otomane, care-l mazilise și-i dăduse tronul lui Vasile Lupu, domnul Țării Românești reușise să-și păstreze scaunul și să-și întărească poziția față de Poartă.*

Cumpărat de domn, pașa de Silistra a scris la Poartă că Matei vodă dispune de o oaste atît de puternică încît nici el însuși împreună cu oștile lui Vasile Lupu nu l-ar putea învinge. Darurile bogate și un nou memoriu din partea locuitorilor l-au convins pe sultan că trebuie să recunoască situația existentă și să aprobe cele întîmplate. *La 24 martie 1640, Matei Basarab — cel mazilit cu cîteva luni mai devreme — primea la Tîrgoviște pe ceaușul sultanului care-i aducea caftanul și sceptrul, întărindu-l în stăpînirea țării !*

La 10 mai 1640 solii domnului Țării Românești expuneau lui G. Rákóczi condițiile de înnoire a tratatului de alianță, printre care, în primul rînd, ajutor împotriva domnului Moldovei. După cum mărturiseau solii, în toamna trecută (1639), cînd Lupu năvălise în țară, locuitorii au fost foarte afectați de faptul că principele nu le trimisese ajutorul făgăduit pe care l-au așteptat cu înfrigurare „zi de zi". Temîndu-se că domnul Moldovei va veni „cu primejdie mai mare împotriva lor", solii rugau pe principe să fie alături de ei la vreme, „ca

să nu fim despărțiți unii de alți ca în toamna trecută".

După cum spune I. Kemény, principele „a lucrat cu viclenie, deoarece în actul dat de dieta țării nu era vorba de nici o excepție (a dușmanilor), pe cînd în acela dat în numele său se făcea excepție pentru turci și tătari".

Cu toate acestea — temîndu-se în continuare de planurile lui Vasile Lupu — Matei Basarab va păstra bune relații cu G. Rákóczi. Agentul venețian la Poartă putea să afirme — pe baza știrilor sigure pe care le avea — : *„tra il Ragozzi et il Mattei Prencipe di Valachia passa gran confidenza et si intendono bene insieme"* sau că Matei *„si trova ben armato et ben s'intende con la Transilvania"*. După cum remarca cu spiritul său pătrunzător N. Iorga, *G. Rákóczi se întorsese din nou spre cel care se dovedise mai puternic.*

*

Nici după înfrîngerea din 1639, otomanii nu și-au părăsit planurile de a-l scoate pe Matei Basarab din domnie. Într-un raport din 1640 către împăratul Ferdinand al III-lea se spunea că sultanul era hotărît să-l facă pe Vasile Lupu domn peste cele trei țări române *(tres Provincias istas christianas, Transilvaniam, Moldaviam ac Transalpinam, sibi suisque dari postulavit).*

Mai tîrziu, la 20 martie 1641, Sava logofătul relata lui Gheorghe Rákóczi că aflase de la Poartă despre noile planuri ale lui Vasile Lupu, care urmărea să-și dea fiica de soție fiului lui

Alexandru Iliaş, pe care să-l aducă apoi domn în Ţara Românească, după care să treacă şi în Transilvania. Cei doi domni promiteau 100 000 de galbeni plocoane „în toate părţile". Sava îşi exprima temerea că dacă turcii ar pune mîna „pe cele două Ţări Româneşti", ar ocupa apoi şi Transilvania şi le-ar preface pe toate trei în paşalîcuri. Pentru a împiedica asemenea planuri, era necesar „să întocmim mai multe oşti în taină, în afară de oastea ţării", deci o temeinică pregătire militară, de apărare [19].

Gîndurile lui Lupu erau cunoscute şi medicului său Scogardi, care — la 13 septembrie 1642 — îi comunica rezidentului imperial la Poartă că domnul Moldovei îşi pusese mari speranţe că trupele otomane care se întorceau din expediţia împotriva Azovului îl vor ataca pe Matei Basarab şi-l vor alunga de pe tron.

La 14 ianuarie 1643, Vasile Lupu a reînnoit propunerea sa marelui vizir, cerîndu-i să dea domnia Ţării Româneşti fratelui său Gavril sau ginerelui său I. Radzywill, el urmînd să treacă în Transilvania [20], unde populaţia — în majoritate românească — se va ridica împotriva magnaţilor maghiari.

---

[19] Probabil în legătură cu aceste planuri trebuie pusă intervenţia făcută, la 30 aprilie 1641, de împăratul Ferdinand al III-lea pe lîngă regele Poloniei Vladislav al IV-lea să medieze pacea între Matei Basarab şi Vasile Lupu (Hurmuzaki, IV/1, p. 660).

[20] Temeri de acest fel erau exprimate de nobilul Barkózy ca şi de arhiepiscopul de Strigoniu în vara lui 1642 : Vasile Lupu urmărea să supună Ţara Românească, după care aspira la Transilvania *(şi Vala-*

Scrisoarea — ajunsă în mîna lui G. Rákóczi — arată în mod clar că *Vasile Lupu, ca și Matei Basarab, avea conștiința unității de neam a românilor;* pe cei din Transilvania domnul urmărea să-i folosească în interesul său, pentru a-i ușura drumul spre tronul princiar.

În această vreme Vasile Lupu avea mare trecere la Poartă, căreia îi făcuse un imens serviciu determinînd pe țarul Moscovei să nu ajute pe cazaci pentru a înlesni astfel ocuparea Azovului de către turci, ceea ce se petrecuse în vara anului 1642. Ca răsplată fusese confirmat domn pe viață.

Se înțelege că, *în fața unor asemenea planuri și amenințări, Matei Basarab trebuia să ia măsuri de apărare.* În decembrie 1641, rezidentul imperial la Poartă aflase din mediile diploma-

---

chiam Transalpinam sibi subycere potuerit, verendum esse ne et ad Principatum Transylvaniae aspiret) (Hurmuzaki, IV/1, p. 662).

Știri asemănătoare comunica, la 3 octombrie 1642, și prepozitul catolic de Nicopole : turcii aveau de gînd să-l atace pe Matei Basarab prin Vasile Lupu, iar trupele otomane să intre în Transilvania și să devasteze țara.

La 1 noiembrie 1643, Sigismund Prepostváry scria împăratului austriac că nu va fi atacat de G. Rákóczi deoarece acesta era reținut de planurile ambițioase ale lui V. Lupu : „Voievodul Moldovei, cu o foarte mare oștire (adăugîndu-se și ajutorul tătarilor), are de gînd să gonească din scaunul său pe domnul Țării Românești și, dacă poate să-l biruie, acel voievod al Moldovei plănuiește numai *(omne propositum id haberet),* să se îndrepte, el și oastea sa, împotriva principelui Transilvaniei" (N. Iorga, *Recherches dans les archives royales de la Haye,* Buc., 1936, p. 6-7).

tice de la Istanbul că Matei Basarab avea mare încredere în puterea sa militară și că era hotărît să reziste otomanilor, dacă aceștia l-ar fi atacat; domnul știa că în cazul în care aceștia ar fi vrut să pornească împotriva lui, nu puteau strînge mai mult de 20 000 de oameni din Rumelia și din Dobrogea, efective cărora domnul le-ar fi putut face față cu armata sa. Pe de altă parte, *se spune că Poarta nu vroia să provoace pe Matei Basarab deoarece acesta putea să devină un al doilea Mihai Viteazul, care dăduse turcilor atît de mult de lucru.*

La Poartă se știa că Matei Basarab dispunea de trupe numeroase (circa 25 000 oșteni) și bine pregătite : *„è cosa certa che il Prencipe Mattei è ben proveduto di militie havendo tra fanteria e cavaleria circa vinti cinque mille persone, tutta bona gente"*. Boierimea țării era — la rîndul său — hotărîtă să-l urmeze pe domn pînă la moartea acestuia. Ținînd seama de această situație, vizirul recunoștea el însuși că nu-i putea face nimic lui Matei Basarab.

Deși încheiase tratate de prietenie cu Matei Basarab, Gheorghe Rákóczi I avea în continuare o atitudine duplicitară față de acesta. La 20 septembrie 1643, trimițînd o solie la domnul Moldovei, îl ruga să mai amîne „mergerea asupra lui Matei vodă", asigurîndu-l că acesta, fiind om bătrîn, „azi, mîine, ajunge la sfîrșitul vieții", și că, după moartea lui, principele îl va susține pe Vasile Lupu să-i ocupe tronul. *Moartea aliatului său, nu renunțarea la planurile lui Vasile Lupu, ar fi simplificat deci lucrurile pentru principele Transilvaniei !*

Aflat la Iași, la 4 octombrie 1643, Acațiu Barcsai comunica lui G. Rákóczi condițiile în care Vasile Lupu ar fi fost dispus să se împace cu Matei Basarab : domnul Țării Românești să-i plătească 15 000 de taleri, să-i acorde despăgubiri pentru pagubele suferite, să alunge pe moldovenii stabiliți în Țara Românească și să-și ceară iertare de la domnul Moldovei prin soli cinstiți. După cum remarca solul, Lupu stabilise asemenea condiții cu scopul ca Matei să fie pus în situația de a nu le primi, neavînd interesul să se împace cu vecinul său.

Peste cîtva timp, la 2 decembrie 1643 — după ce cunoscuse bine intențiile lui Vasile Lupu, care amenința din nou că la primăvară „va merge împotriva lui Matei“ — Acațiu Barcsai scria principelui : „dacă aș fi Matei voievod, pînă să mă alunge Lupul, l-aș alunga eu pe dînsul și aș stăpîni cele două țări cît le-aș putea stăpîni și, dacă aș vedea că nu se poate, aș trece în Polonia“. Lui Barcsai i se părea ușor de realizat acest plan deoarece vizirul îi era binevoitor lui Matei vodă și cu bani mulți ar fi putut liniști Poarta. În plus, toată țara era alături de domn, ceea ce i-ar fi mărit șansele de reușită.

Matei Basarab nu nutrea astfel de planuri, ci dorea să se împace cu vecinul său. La 28 ianuarie 1644, același Acațiu Barcsai — aflat din nou la Iași — scria principelui că domnul Țării Românești ceruse lui Vasile Lupu „să trimită pe episcopul țării și boierii de frunte la Focșani“, unde îi va trimite și el pe ai săi *„să se împace și să facă legămînt tare“*. Nu știm

dacă reprezentanții celor două țări s-au întîlnit în felul propus, dar pașii spre împăcare erau făcuți.

Domnul Țării Românești l-a ajutat din nou pe G. Rákóczi I în martie 1644, cînd a trimis în sprijinul principelui 1 000 de curteni, sub conducerea căpitanului Constantin, care au luptat în condițiile grele ale iernii împotriva trupelor imperiale. Campania a durat cîteva luni, dînd prilej oștilor române să-și dovedească priceperea în luptă. De pildă, cînd Homonnay — „care avea o oaste aleasă" — se pregătea să atace cetatea Jezenö, „înainte ca ostașii lui Homonnay să se așeze bine pentru noapte, curtenii i-au atacat pe neașteptate la 16 iulie și i-au pus pe fugă ; 200 de oameni au fost uciși și mulți polonezi prinși... Cu acest prilej, curtenii s-au îmbogățit foarte mult".

Politica lui Rákóczi, ostilă Imperiului habsburgic, nu era pe placul lui Matei Basarab, care înțelesese să ducă față de austrieci o politică de cruciadă ca aceea a lui Mihai Viteazul [21] ; aceasta ar fi fost, după N. Iorga, motivul principal al îndepărtării domnului Țării Românești de aliatul său din Transilvania.

În ceea ce-l privește pe Vasile Lupu, acesta pierduse creditul la Poartă după ce și-a măritat una din fiice cu magnatul polon Ianus

---

[21] În propunerile înaintate împăratului Ferdinand al III-lea în august 1643, Matei Basarab se arăta hotărît mai bine să moară decît să uneltească ceva cu turcii împotriva creștinătății *(Se prius mori statuisse, quam aliquid in detrimentum Christianitatis cum Turcis agat)* (Hurmuzaki, IV/1, p. 676).

Radzywill, astfel încît și el era interesat într-o apropiere de Matei Basarab. În plus, cei doi domni trebuiau să țină seama de tendințele expansioniste ale lui G. Rákóczi, care — dacă ar fi reușit să-și extindă stăpînirea în Ungaria, în dauna Imperiului austriac — și-ar fi mărit pretențiile față de Țările Române extracarpatice. Acestea au fost motivele care i-au determinat pe Matei Basarab și Vasile Lupu să se împace.

*

Anul 1644 avea să aducă împăcarea temporară dintre domnii Țărilor Române extracarpatice. Punîndu-și întrebarea de unde a venit apropierea dintre domnii celor două țări, N. Iorga spunea : *„de la țara însăși, acesta trebuie să fie răspunsul".*

Nu este desigur o simplă întîmplare că împăcarea a fost realizată prin intermediul a doi cărturari de frunte ai celor două țări : mitropolitul Varlaam al Moldovei și logofătul Udrișteș Năsturel ; cei doi și-au manifestat cu claritate, fiecare în felul propriu, conștiința unității de neam a românilor, conștiință care trebuia să primeze față de neînțelegerile dintre conducătorii lor politici.

Cu un an înainte de împăcarea dintre cei doi domni, în 1643, Varlaam tipărea *Cartea românească de învățătură,* care se adresa la „toată semenția românească", fiind considerată un „dar făcut limbii românești", vorbită de tot poporul român. *Cu asemenea idei, Varlaam putea*

să medieze ușor împăcarea celor doi domni ai Țărilor Române.

Inițiativa pare să fi aparținut lui Vasile Lupu, care l-a trimis, în noiembrie 1644, pe Varlaam „cu treabe domnești" la Tîrgoviște. Cei doi învățați se cunoșteau mai de mult și colaboraseră în folosul neamului întreg. Se știe că răspunsul lui Varlaam la *Catehismul calvinesc* — în predoslovia căruia mitropolitul susține *ideea unității de neam bazată pe unitatea de credință* — a fost tipărit în Țara Românească, unde textul a fost puțin modificat. Aceasta constituie o dovadă certă că *reprezentanții bisericii și culturii din Țările Române extracarpatice luptau împreună pentru menținerea unității poporului român din cele trei țări românești.*

Ca și Varlaam, învățatul Udriște Năsturel susținea în lucrările sale ideea unității poporului român, asociind *„neamul românesc"* cu noțiunea de *„limbă românească"*, știind prea bine că tot neamul vorbește aceeași limbă. De pildă, în prefața la *Evanghelia învățătoare* din 1642, logofătul muntean mărturisea că a făcut traducerea „pe limba rumânească" pentru a ajuta „neamul nostru" care locuia în Țările Române surori.

Avînd convingerea că fac parte din același neam, celor doi învățați nu le-a fost greu să alcătuiască „actul de frăție", al cărui text nu ni s-a păstrat însă. Datarea tratatului de pace se poate face după relația misionarului Bandini, care spunea la 10 decembrie 1644 că pacea se încheiase de curînd.

Ca semn al împăcării lor, fiecare din cei doi voievozi a construit în țara celuilalt cîte o biserică : Matei Basarab a ctitorit în Vrancea lăcașul de la Soveja (numit și Dobromira = pace bună !), [22] iar Vasile Lupu a ridicat la Tîrgoviște eleganta biserică Stelea. În pisania de la Soveja Matei Basarab arăta că zidise biserica „cu bunăvoia și cu aplecarea spre vrerea noastră a prea-iubitului nostru frate, domnul Moldovei, Io Vasilie voievod". La rîndul său, acesta afirma că ridicase Stelea „în zilele fratelui nostru, Io Matei Basarab voievod". [23]

În anul 1645 — după ce domnii „să împăcase între sine" — Matei Basarab a trimis o solie de boieri și pe mitropolitul Ștefan la Iași, la nunta fiicei lui Vasile Lupu cu ducele Ianus Radzywill.

Împăcarea dintre cei doi domni l-a supărat pe principele Transilvaniei, care i-a imputat lui Matei Basarab că a făcut pace fără consimțămîntul său. În convorbirea pe care a avut-o cu solul lui Rákóczi, la 29 noiembrie 1644, Matei a arătat că nu l-a putut anunța pe principe deoarece acesta era departe, pe teatrul de război cu austriecii ; domnul și-a exprimat mirarea că principele s-a supărat cînd știe că el l-a îndem-

---

[22] Pentru corespondența dintre cele două nume vezi documentul din 2 august 1646, unde se spune mănăstirea Soveja „ce se chiamă Dobromira" (Arh. St. Buc., m-rea Soveja, X/8).

[23] Cînd a văzut mănăstirea Stelea, la scurtă vreme după ridicarea acesteia, Paul de Alep arăta că Vasile vodă o construise „cînd încheiase un tratat de prietenie" cu Matei Basarab *(Călători străini*, VI, p. 107).

nat de atîtea ori să se împace cu Vasile Lupu și că s-a străduit mult pentru aceasta.

Împăcarea dintre domnii români l-a afectat deci pe principele Transilvaniei și a dus la îndepărtarea vechiului său prieten și aliat din Țara Românească.

La 4 februarie 1645 rezidentul imperial la Poartă comunica împăratului că avusese o întrevedere secretă cu trimișii lui Matei Basarab care cereau înlocuirea lui Gheorghe Rákóczi pe motiv că acesta a fost „un cap înfierbîntat și un vecin rău și neastîmpărat [24], dar mai ales pentru popoarele și țările din vecinătatea sa a ajuns de nesuferit". De aceea și nu pentru că ar fi rîvnit la Transilvania — pe care o considera mai prejos decît Țara Românească — Matei stăruia ca Rákóczi să fie scos din conducerea principatului, lucru ce era ușor de realizat în împrejurările de atunci.

Supărarea cu Gheorghe Rákóczi nu a ținut mult, pentru că — oricît de lacom și trufaș era acesta — era vecinul cel mai apropiat al dom-

---

[24] Pentru a înțelege modul cum privea Gheorghe Rákóczi relațiile sale cu Matei Basarab, vom arăta că, în 1647, cînd ducele Radzywill s-a prezentat la principe pentru a-l solicita să participe la cruciada plănuită contra turcilor, el a cerut să nu se încheie nici o înțelegere directă cu domnul, deoarece acesta îi este subordonat, iar regele Poloniei să nu aibă pretenții asupra Țării Românești al cărui suzeran este Rákóczi (*Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, X, p. 89, 442-451, 455 ; I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 248). *Principele se considera deci suzeranul lui Matei Basarab, fără consimțămîntul acestuia, care nu-i recunoștea suzeranitatea.*

nilor din țările extracarpatice și, în plus, domnea peste o populație în mare parte românească. În aprilie 1646, slugerul Gheorghe Ștefan — viitorul domn al Moldovei — discuta în Transilvania ideea unei campanii împotriva sultanului, la care ar fi participat 30 000 de moldoveni și 20 000 de munteni ; regele Poloniei ar fi venit și el și astfel ar fi atacat Imperiul otoman îmbătrînit. În același timp, la 22 aprilie 1647, reînnoiește pactul de bună vecinătate cu principele Transilvaniei și domnul Țării Românești.

Cînd, în același an 1647, s-a ajuns la o tensiune între Rákóczi și Poartă pentru mărirea tributului, Matei l-a îndemnat pe principe la rezistență, spunîndu-i să nu se teamă de otomani, căci, dacă vine sultanul, domnul — deși om bătrîn — era gata să ia comanda oștirii și să meargă înainte „cu barba lui cea albă".

În aceeași vreme, marele vizir urmărea să-l schimbe și pe Vasile Lupu ; în ianuarie 1647 bailul venețian afirma că vizirul spusese : „dacă ar putea să scoată pe voievod de acolo, ar fi o cucerire care face cît patru Candii". Aceasta l-a determinat pe Vasile Lupu să se apropie de Gheorghe Rákóczi I și foarte probabil — cum crede N. Iorga — să fi jurat din nou pe pactul de „frăție" cu Matei Basarab.

*

Împăcat cu vecinul său din Moldova, asigurat de alianța principelui Transilvaniei, *Matei Basarab se putea ocupa acum de planul său mai vechi de luptă antiotomană,* plan pe care-l sus-

ţineau şi popoarele de la sudul Dunării — dornice să scape de sub dominaţia otomană — şi pe care-l vor încuraja un timp şi unele puteri străine ca Polonia sau Veneţia. (După cum am mai menţionat, Imperiul habsburgic, fiind angajat cu toate forţele în Războiul de 30 de ani, nu putea participa la o coaliţie antiotomană).

Aşa cum am arătat mai sus, una din dorinţele cele mai mari ale lui Matei Basarab a fost aceea de a contribui la eliberarea popoarelor din sudul Dunării de sub stăpînirea otomană. *În această direcţie el mergea pe urmele unor mari înaintaşi ca Mihai Viteazul, în lupta căruia popoarele de la sudul Dunării îşi puseseră mari speranţe de eliberare.* Precum se ştie, numeroase mărturii contemporane glorioasei domnii a viteazului arată că : „sîrbii, bulgarii şi dalmaţienii aşteaptă pe voievodul Munteniei peste Dunăre" ; „creştinii din Bulgaria şi de aiurea de dincolo de Dunăre îl aşteaptă cu cereri mari şi-l îndeamnă zilnic" ; vistierul Stavrinos, la rîndu-i, spunea : „sîrbii şi bulgarii ţineau cu Mihai şi aşteptau cu nerăbdare să-l vadă trecînd la dînşii să se închine lui", iar mitropolitul Dionisie Rally îl asigura pe domn că „toată creştinătatea de acolo este aplecată către măria ta". Mihai Viteazul el însuşi declara că sîrbii şi bulgarii „îl aşteaptă cu dor mare" ca să-i izbăvească de stăpînirea străină.

În Matei Basarab — considerat de otomani drept un al doilea Mihai Viteazul — popoarele balcanice (îndeosebi bulgarii) şi-au pus speranţe asemănătoare, ceea ce dovedeşte *rolul conducă-*

tor important pe care-l îndeplinea domnul Țării Românești în sud-estul Europei.

Dintr-o scrisoare a ambasadorului venețian la Poartă, din 11 iunie 1650, rezultă că planul unei ridicări generale împotriva otomanilor era mai vechi ; bulgarii trimiseseră mai multe solii la regele Vladislav al IV-lea al Poloniei, ultima în 1646, arătînd că sînt gata să se ridice la luptă și să se unească cu principii din Moldova și Valahia, „che conspiravano nella medesima resolutione".

În anul 1647, Pietro Diodato Baksič, arhiepiscopul catolic al Bulgariei, care comanda pe cei ce urmau să se ridice la luptă, a vizitat pe Matei Basarab care a promis că va pune la dispoziție 20 000 de soldați ce vor ridica apoi la luptă un număr imens de creștini din Bulgaria și din țările vecine.

În același an — la sugestia lui Matei Basarab — o solie bulgară a mers la regele Poloniei Vladislav al IV-lea, despre care se spunea că are „o mare bogăție și un suflet de luptător", pentru a-i cere ajutorul. Matei Basarab era interesat ca regele Poloniei să participe la expediție și din pricină că se temea de intențiile lui Vasile Lupu.

Din documentele cercetate de istoricul bulgar Ivan Duicev rezultă că se făcuse planul ca luptele să înceapă la sud de Dunăre, în teritoriile bulgărești, organizîndu-se în același timp și o răscoală a bulgarilor ; simultan urmau să declanșeze lupta polonii și venețienii.

În numele regelui Poloniei s-a adresat un mesaj lui Matei Basarab prin care i se făcea

cunoscut că a fost desemnat principalul conducător al întregului răsărit (*generalissimo di tutto l'Oriente*) [25], ceea ce constituia dovada certă a importanței rolului politic și militar jucat de Țara Românească [26].

După mărturiile solului Petăr Parcevici, solii au adus scrisori lui Matei Basarab și i-au comunicat cele spuse de rege, iar domnul Țării Românești i-a trimis fără întîrziere în Bulgaria ca să anunțe conducătorilor mișcării de eliberare hotărîrile luate. *(Venuti noi dal gran Matthia con le lettere di sua Maestà ..., ci spiedi*

---

[25] Vorbind despre planurile de cruciadă ale lui Vladislav, susținut de papalitate, de Veneția și de Imperiul habsburgic, Miron Costin afirma că puterile creștine l-au ales pe regele Poloniei „la toată creștinitatea gheneral, adecă purtătoriu de oaste împotriva turcului" *(Opere*, p. 125-126).

[26] În același timp exista și un plan grecesc care-l dorea pe Vasile Lupu împărat. Se spunea anume că patriarhul Partenie al Constantinopolului ar fi declarat că „toți mitropoliții s-au înțeles ca să adune trupe în clipa cînd flota turcească va ieși împotriva veneților în Marea Albă și să-l proclame împărat" pe Lupu (Hurmuzaki, *Documente*, IV/2, p. 585 ; E. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 144). Calificîndu-l de „sprijin unic, unică glorie și bucurie a neamului grecesc, lipsit de împărat și de gloria cea mai bună", Atanasie Patellaros considera că „el (Lupu) e împărat pentru noi" (Hurmuzaki, *Documente*, XIII, p. 24, 446).

Pentru importanța deosebită ce se acorda domnilor Țărilor Române amintim faptul că prima tipăritură bulgară, *Abagarul*, a fost editată la Roma de episcopul de Nicopole, Filip Stanislavovici, la 1641, „sub domnia craiului nostru Ibrahim (= sultanul) sub Matei, voievodul Munteniei, și sub Lupu cel pașnic din țara Bogdan, poreclit Vasile voievod" („Revista istorică", 1933, p. 96).

subito in Bulgaria per darne parte del tutto alli capi della fatione). Cînd solia bulgară a trecut pe la Matei, l-a găsit „întinerit de bucurie" la vestea că s-ar putea organiza o coaliție împotriva turcilor.

În Țara Românească exista în această vreme un puternic spirit de cruciadă, de dorință de luptă antiotomană. Nu este o întîmplare că, pe turnul pe care l-a zidit pe la 1645 Matei Basarab la ctitoria străbunului său Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș, el a pus să fie încastrate alături două steme : stema lui Vlad Dracul, reprezentînd emblema ordinului Dragonul, instituit de Sigismund de Luxemburg și reprezentînd un dragon „creștin" învingînd un leu cu cap de șarpe, și stema lui Neagoe Basarab, strămoșul și modelul lui Matei, în care apare un unicorn împungînd în piept un balaur. În aceeași vreme, cumnatul domnului, Udrișteș Năsturel, își afișează stema familiei sale pe casele nou construite din Herăști : un leu care lovește cu crucea un șarpe agresiv. Cele trei steme, realizate la date diferite (1439, 1517 și 1647) arată cît de puternică era ideea de cruciadă în anul în care se purtau discuțiile amintite mai sus.

Știrea trimisă din Țara Românească a produs o mare bucurie și mari speranțe în Bulgaria, unde poporul credea că se apropie ziua eliberării. Cuprins el însuși de un mare entuziasm, Parcevici a început să susțină că otomanii sînt atît de înspăimîntați încît se temeau ei înșiși că a sosit sfîrșitul dominației lor.

Din nefericire, această stare de spirit nu și-a găsit concretizarea căci regele Poloniei — în

care se puseseră mari speranțe — a încetat din viață la 20 martie 1648 [27].

Matei Basarab a păstrat legături cu Parcevici, ca și cu Baksič. La 18 decembrie 1649, din Tîrgoviște, acesta scria conducătorilor Veneției despre planurile de cruciadă, arătînd că, în 1647 — ținînd seama de „dorința creștinilor și de unirea cu principele Țării Românești, Matei, care avea la dispoziția sa o armată bine pregătită" — regele Poloniei luase asupra sa misiunea „de a alunga cu totul pe turci din Orient".

Mai tîrziu, la 7 iulie 1650, în cuvîntarea ținută la Veneția, solia bulgară arăta că Matei Basarab fusese chemat în ajutor drept „căpetenie principală", cu intenția de a-l alege „principe al Orientului" (prencipe di l'Oriente), dacă planurile de răscoală împotriva otomanilor s-ar fi realizat.

După cum arăta cunoscutul istoric bulgar Ivan Duicev, „la Varșovia și Viena nu existau intenții serioase pentru începerea unui război împotriva Imperiului otoman și cu atît mai puțin pentru cauza eliberării popoarelor subjugate. Mulțumindu-se cu promisiuni duioase, ambele capitale europene considerau că războiul Veneției împotriva Turciei ar putea fi folosit pentru un astfel de scop și de aceea Parcevici a fost sfătuit să se îndrepte într-acolo".

---

[27] După opinia lui Miron Costin — bun cunoscător al situației din Polonia — Vladislav nu ar fi putut face nimic deoarece întîmpina rezistența nobilimii care l-a amenințat „în gura mare" că, dacă trece hotarul, „or ridica alt crai" *(Opere*, p. 126).

Istoricul bulgar a recunoscut *„importanța participării conducătorilor moldoveni și munteni din secolul al XVII-lea la viața culturală și politică a popoarelor balcanice în general și în special a poporului bulgar, ca și rolul lor în mișcările de eliberare ale bulgarilor"*. După cum arată același istoric, *Matei Basarab era singurul conducător politic care dorea să ajute pe bulgari să se elibereze de sub stăpînirea otomană.*

Dorința lui Matei Basarab de a lupta contra otomanilor rezultă și din proiectul de cruciadă al lui Angelo Petrica de Sonnino, vicar patriarhal ; acesta redă o convorbire avută cu domnul Țării Românești în care Matei vodă își exprima regretul că principii creștini ai Europei nu au nici un fel de milă pentru atîția creștini aflați sub tirania otomană ; împreună cu Vasile Lupu, Matei Basarab se arăta gata să se ridice împotriva turcilor dacă ar fi fost ajutați de principii creștini. Iată textul : „e detto principe più volte mi diceva come puol essere che li principi christiani qualche volte non habbiano compassione de tanti christiani che sono sotto la tirania del Turco e non li venga pensiero di vendicar tante ingiurie che questi Turchi fanno a Christo Redentore. Questo è certo che detti principi sono sempre pronti a ribellarsi al Turco, se fossero a ciò animati et aiutati concordemente da principi chistiani". Cei doi principi ai Țării Românești și Moldovei „a primo suono di tromba può armare 25 mila soldati e, perche sono le dette provincie lontane da Costantinopoli, solo per lo spatio di 15 giornate, possono con gran danno del Turco prender l'armi contro l'istesso". *Este*

vorba deci de o dorință reală de luptă, nu numai de planuri utopice. Din nefericire, lipsit de sprijin din partea celorlalte puteri interesate (în primul rînd Imperiul habsburgic, Polonia și Veneția), Matei Basarab nu și-a putut realiza dorința.

Am insistat asupra acestor planuri pentru a scoate în relief *importanța deosebită de care se bucurau Țara Românească și domnul său în sud-estul Europei, unde popoarele aservite de otomani le priveau ca pe principala forță politică și militară de la care le putea veni salvarea.*

*

Anul 1648 avea să readucă pe tapet neînțelegerile dintre Vasile Lupu și Matei Basarab. După moartea regelui Poloniei, Gheorghe Rákóczi I a încercat să ocupe tronul rămas vacant; în octombrie 1648, Vasile Lupu se oferea să ajute la realizarea planului de mărire al principelui [28], pe care Matei Basarab nu-l aproba. Dar, la 10 octombrie 1648, Gheorghe Rákóczi I moare.

Pentru a-și asigura sprijinul noului principe Gheorghe Rákóczi al II-lea, Matei Basarab a

---

[28] După informații contemporane, Vasile Lupu asigura lui G. Rákóczi trecerea liberă a oștilor sale prin Moldova, de unde putea recruta lefegii care doreau să meargă de bună voie, un împrumut de 10 000 de galbeni și sprijin la Poartă. Legătura urma să fie întărită și prin căsătoria Ruxandrei, frumoasa fiică a domnului, cu tînărul principe Sigismund Rákóczi care era cam „bețiv și îngust la minte", dar căsătoria nu se va realiza. („Történelmi Tár", 1887, p. 432-433)

reînnoit, la 18 februarie 1650, pactul de alianță mai vechi încheiat cu tatăl principelui ; în noua sa formă, pactul nu schimba nimic din situația de pînă atunci.

În ianuarie 1650 a avut loc un nou moment greu în relațiile lui Matei Basarab cu Poarta : domnul a fost chemat de marele vizir să se închine sultanului. Măsura urmărea să stoarcă cît mai mulți bani de la domn, sub amenințarea înlocuirii. Rezidentul imperial la Poartă susținea că Matei Basarab era hotărît să se apere la nevoie cu armele, fiind în cea mai bună înțelegere cu Rákóczi ; în afară de aceasta — după cum spusese un curier din Transilvania care trecuse prin Țara Românească — locuitorii și armata țării juraseră domnului că-l vor sprijini pînă la moarte, ceea ce dovedea că Matei se putea bizui pe poporul său.

Pentru a nu stîrni însă pe sultan, Matei Basarab a răspuns că este prea bătrîn și anevoios la drum ca să poată merge la Poartă la vîrsta sa înaintată ; că sultanul i-a acordat domnia și că el s-a arătat vrednic de încrederea arătată, îndeplinindu-și totdeauna îndatoririle asumate. Dacă Poarta vrea totuși să-l înlăture de pe tron, să-i trimită înlocuitorul, numai acesta să nu fie din familia lui Vasile Lupu pentru că atunci își declină răspunderea pentru ceea ce ar putea să urmeze. În același timp, domnul s-a străduit să cîștige bunăvoința marelui vizir prin daruri bogate.

În toamnă, după ce tătarii pîrjoliseră Moldova, au amenințat că vor face același lucru și în Țara Românească dacă domnul nu le dădea

o mare sumă de bani ; Matei a luat măsurile necesare, pregătindu-şi oastea şi săpînd şanţuri de apărare. La cererea sa, Becteş-aga îi răspunde că e liber să bată pe tătari dacă aceştia îl vor ataca ; drept recompensă, sultanul se arăta gata să confirme domnia Ţării Româneşti celui pe care domnul l-ar fi numit ca succesor al său.

Cumplita pradă la care tătarii au supus Moldova l-a convins pe Vasile Lupu că turcii nu-i sînt de nici un ajutor pentru a se apăra de tătari. În decembrie 1650 solul Veneţiei la Poartă relata că, întrucît nu primea asistenţă de la Poartă contra tătarilor, Vasile Lupu *„tenta di far una lega con li principi di Transilvania, e Valacco par liberarsi tutti quanti del tributo che pagano alla Porta"*. *Cît de eficace ar fi fost această ligă a celor trei Ţări Române, dacă ea s-ar fi realizat ! Vasile Lupu a înţeles prea tîrziu acest lucru.*

Nesigur din partea turcilor şi tătarilor, la 25 aprilie 1651, Matei Basarab a încheiat o nouă învoială cu Gheorghe Rákóczi II, în care se prevedea în chip expres că principele îl va ajuta pe domn în cazul cînd otomanii ar călca *„convenţiile pe care domnul şi ţara sa le au cu Poarta otomană"* [29]. Era o recunoaştere a faptului că Ţara Românească se bucura de o largă

[29] *„Sive ex Turcis qui, ab eorum insatiabili rapacitate compulsi, aliquando tentarent pacta quae ipse princeps et regnum ipsius cum Porta Ottomanica habent, conculcare et perfringere et regni locum occupare"* (*Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, XI, p. 134 ; *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, XXIII, p. 61-62).

autonomie pe baza înțelegerilor cu Poarta. Domnul promitea în schimb ajutor împotriva turcilor și tătarilor, ajutor pe care nu a avut prilejul să-l acorde. O impozantă solie munteană, numărînd peste 100 de persoane, l-a vizitat pe principe în septembrie 1651.

Relațiile domnului Țării Românești cu tătarii au continuat să fie încordate și în 1652. După un raport al rezidentului imperial la Poartă, din august 1652, fratele hanului tătar ar fi trimes la Matei pe un agă al său ca să-i spună că — dacă vrea să nu pățească ca domnul Moldovei, a cărui țară fusese pustiită de tătari — să-i plătească urgent 80 000 de taleri. Matei vodă a cerut solilor tătari să aștepte cîteva zile, timp în care a anunțat Poarta despre pretențiile hanului, precizînd că țara sa nu poate plăti mai mult de un tribut ; dacă trebuie să dea tătarilor suma cerută, nu mai poate achita Porții tributul datorat. Poarta i-a răspuns să nu dea nimic tătarilor, după care domnul și-a desfășurat întreaga oștire în linie de luptă pînă la hotarele Moldovei ca să o vadă solii tătarilor, cărora le-a dat următorul răspuns : dacă hanul tătarilor ar fi în același fel cu sultanul, i s-ar plăti suma cerută dar altfel nu i se dă nimic. Dacă vrea neapărat să obțină cu forța ce dorește, nu are de cît să vină ; îl așteaptă 50 000 de călăreți sub comanda domnului lor [30]. Se dovedea

[30] La 27 iulie 1652, Matei Basarab anunța pe I. Kemény că — deși era vremea pentru lucrul cîmpului — „oștile noastre sînt toate ridicate și în tabără" ; dacă le-ar fi lăsat la vatră, vrăjmașii săi l-ar fi atacat (A. Veress, *Documente*, X, p. 249).

încă o dată *importanța forței armate a Țării Românești pentru apărarea libertății țării.*

Dacă Matei a reușit să respingă cu demnitate pretențiile hanului tătarilor, nu același lucru putea face cu acelea ale domnului Moldovei care uneltea în continuare împotriva sa cu sprijinul Porții, unde plătea mari sume de bani. După cum informa rezidentul imperial la Poartă, la 12 decembrie 1652, domnul Moldovei își sprijinea pretențiile la tronul lui Matei vodă pe mari sume de bani, iar dușmănia dintre cei doi domni izbucnea ca niște flăcări vii. Toată lumea cunoștea pregătirile de război ale celor doi rivali ; Matei își ținea oastea gata de război, contînd și pe sprijinul lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, în timp ce despre Lupu se spunea că — bazîndu-se pe ajutorul cazacilor și tătarilor — dorea nu numai Țara Românească, dar și Transilvania [31].

*

Anul 1653 avea să aducă desnodămîntul final al conflictului dintre Matei Basarab și Vasile Lupu, conflict terminat cu victoria domnului Țării Românești și înfrîngerea voievodului Moldovei, care-și va pierde tronul și va fi silit

[31] Vezi scrisoarea din 23 august 1652, unde se spune că Vasile Lupu urmărea să ocupe pentru sine Țara Românească și să lase Moldova lui Timuș Hmelnițki (Hurmuzaki, V/1, p. 9). Intențiile lui Vasile Lupu erau cunoscute și lui G. Rákóczi al II-lea care îl pîra la Poartă că are pofte regale și că dorește toate cele trei principate pentru sine (E. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 173-174 ; vezi și I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 319-320).

de proprii săi supuși să-și părăsească țara. În acest conflict a fost antrenat și principele Transilvaniei ; de această dată, Gheorghe Rákóczi al II-lea a adus o contribuție de seamă la alungarea lui Vasile Lupu, care-i amenința și tronul său.

După cum spunea N. Iorga, există o informație foarte bogată despre luptele din 1653, „dar negocierile și mai ales cele de la început, care pregătiră ciocnirile oștilor, acelea nu se desfac bine din întunericul în care au fost cu intenție cufundate".

După G. Kraus, nemulțumirea lui Vasile Lupu împotriva lui G. Rákóczi al II-lea fusese cauzată de refuzul lui Sigismund, fratele principelui, de a lua de soție pe fiica domnului Moldovei. După căsătoria acesteia cu Timuș Hmelnițki, fiul hatmanului cazacilor, și bazîndu-se pe ajutorul acestora, domnul „a căutat să se răzbune ... și să spele această necinste. Ca urmare, Lupu vodă a uneltit cu împăratul roman Ferdinand al III-lea, cu palatinul Francisc Wesselényi și cu vizirul din Buda împotriva lui Rákóczi și a lui Matei vodă".

Planurile lui Vasile Lupu erau mai ambițioase ca niciodată : el urmărea să ajungă principe al Transilvaniei, să lase Moldova ginerelui său Timuș, iar în Țara Românească să pună domn pe unul din frații săi.

Trimițînd „mari daruri și plocoane" împăratului, palatinului Ungariei și pașei de Buda și bazîndu-se pe sprijinul lor, Vasile Lupu făcuse planul „să-i atace cu ajutorul cazacilor, la o anumită dată, pe principele Rákóczi și pe Matei

vodă, izgonindu-i pe amîndoi din țările lor". Pașa de Buda — lacom de bani — a deconspirat însă aceste planuri trimițînd scrisoarea lui Rákóczi și lui Matei Basarab, „cu nădejdea că va dobîndi și de la ei daruri și plocoane". Cei doi principi și „prieteni buni" i-au trimis, într-adevăr, pașei „daruri și peșcheșuri însemnate", rugîndu-l să împiedice realizarea uneltirilor lui Vasile Lupu, ceea ce pașa a promis. El a anunțat însă pe domnul Moldovei că principele Transilvaniei și domnul Țării Românești „au prins de veste de vicleniile și uneltirile lor", ceea ce l-a făcut pe Lupu mai circumspect.

După ce a primit asigurări de la Ferdinand al III-lea că-i va trimite ajutor, domnul Moldovei a prins mai mult curaj ; a trimis lui Rákóczi scrisoarea primită de la pașa din Buda, ca și scrisoarea principelui și a lui Matei către pașă, pe care acesta le dăduse lui Lupu, și a acuzat pe principele Transilvaniei de necredință.

Ca să dovedească vinovăția lui Lupu, G. Rákóczi al II-lea, la rîndu-i, i-a trimis scrisorile pe care domnul Moldovei le expediase pașei din Buda și pe care acesta le dăduse principelui. Văzînd scrisorile, Lupu „rămase uluit și înspăimîntat" și trimise la principe pe marele său logofăt Gheorghe Ștefan „ca să potolească lucrurile".

În felul acesta, cum spune G. Kraus, domnul Moldovei „dădu oile în paza lupului", pentru că principele Transilvaniei — în înțelegere cu Matei Basarab — l-a ales chiar pe Gheorghe Ștefan ca înlocuitor al lui Vasile Lupu, urmă-

rind să se răzbune astfel pe domn pentru necredința sa.

După unele știri, Gheorghe Ștefan — fiind „foarte apropiat" de Vasile Lupu și cunoscîndu-i tainele — l-ar fi anunțat atît pe G. Rákóczi al II-lea cît și pe Matei Basarab de intențiile stăpînului său ; pe primul că Lupu ceruse turcilor să numească pe fratele său principe al Transilvaniei, iar pe cel de-al doilea că domnul Moldovei ceruse la Poartă să-l „răstoarne" pe Matei „pentru a lua scaunul Țării Românești pentru fiul său, voievodul Ștefăniță".

Asemenea ambițioase planuri, care amenințau atît tronul lui Rákóczi cît și pe cel al lui Matei Basarab, i-au determinat pe cei doi principi să se unească pentru a putea face față primejdiei ce-i amenința deopotrivă. Fără îndoială că pornirea lor împotriva incomodului vecin de la estul Carpaților a fost alimentată și de intrigile lui Gheorghe Ștefan.

Într-o serie de scrisori ale sale către diverși conducători din Polonia, principele își va justifica acțiunea împotriva lui Vasile Lupu prin modul nedemn în care domnul Moldovei l-a tratat pe el și pe Matei Basarab *(interim controversiae Nobis intervenere cum Basilio Vajvoda, qui Nos et Principem Valachiae Matthaeum modis indignissime tractans).* Acțiunea militară din Moldova urmărea să scape țara de tirania lui Vasile Lupu. În aceste scrisori Matei este numit : *„Confoederatus Noster Illustrissimus Dominus Vajvoda Transalpinae Valachiae".*

Înțelegerea dintre G. Rákóczi al II-lea și Matei Basarab împotriva lui Vasile Lupu este amintită și de cronicarul Țării Românești care știe că cei doi s-au sfătuit „ca să ridice pe Vasilie vodă din scaun și să pue alt domn".

După ce Gheorghe Ștefan a acceptat să intre în conjurația ce urmărea să alunge pe Vasile Lupu din țară, cei doi principi „au gătit în taină oștile și le-au trimis în Moldova".

Rákóczi a trimis cîteva mii de oameni sub comanda lui I. Kemény, care cunoștea bine Moldova, cu porunca să atace pe neașteptate pe Vasile Lupu. „Pentru ca acesta să nu-și dea seama și să nu bănuiască ceva, principele îi trimise lui Lupu vodă în dar, prin Ioan Boros, care cunoștea și el urzeala, două butoaie cu vin unguresc, pentru ca Boros — care-l cunoștea pe Lupu foarte bine — să bea cu el acest vin bun unguresc și să-l țină pe loc pînă ce Ioan Kemény va sosi din munți cu oastea sa". Planul era foarte bine alcătuit și el urmărea să asigure atacarea lui Vasile Lupu prin surprindere.

Gheorghe Ștefan se înțelesese cu Constantin Ciogolea spătarul și cu Ștefan serdarul — comandanții armatei moldovene — să participe împreună cu oștile lor la conspirație, să-l prindă pe neașteptate pe Lupu și să-l ucidă [32].

[32] După unele informații, Vasile Lupu urma să fie prins sau ucis în duminica Floriilor, la ieșirea din biserică (E. Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, III, p. 229). Exact în aceeași zi Gheorghe Ștefan intra în Iași, dar Vasile Lupu a scăpat!

Ni s-a păstrat scrisoarea-legămînt a lui Gheorghe Ștefan și a serdarului Ștefan dată lui G. Rákóczi în

Între timp, „pînă a nu veni oștile", Gheorghe Ștefan trăia clipe de mare tensiune. Într-o zi, stînd în spătăria cea mare cu toiagul de dregător la gură, Toma și Iordache Cantacuzino „în chip de batjocură îi ziseră : »logofeate, ce ții toiagul la gură, pare-ți că zici în fluier ?«. La care logofătul a răspuns, plin de spirit : »așa este, că zic în fluier să-mi coboare caprele de la munte«. (Gheorghe Ștefan avea în vedere oștile ce înaintau în țară, fără știrea domnului, pentru a-l pune pe el pe tron).

Știind de înaintarea oștilor transilvănene spre capitala țării și urmărind să iasă înaintea lor, Gheorghe Ștefan a cerut permisiunea lui Vasile Lupu să plece la moșia sa Bogdana, sub pretext „că-i ieste giupîneasa spre moarte". Văzîndu-l cu „fața scornită de mare mîhniciune" [33],

---

care aceștia promiteau sub jurămînt că, dacă „măria sa craiul" va lua „de deasupra" lor pe Vasile vodă, cînd vor porni oștile „unul dintre noi vom merge cu oștile măriei sale, iar celălalt dintre noi vom fi împotriva lui vodă, ca nice să poată a strînge oști, nice el să poată scăpa". Cît privește averea fabuloasă a lui Vasile Lupu, cei doi promit „vom nevoi cu toată puterea noastră ca să meargă în mîinile măriei sale" (N. Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 29).

[33] Cronicarul Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 105, afirmă că Gheorghe Ștefan a plecat din Iași după ce i-a venit vestea lui Vasile Lupu că oștile muntene și transilvănene au intrat în țară ; atunci logofătul „începu a să șterge la ochi cu năframa", spunînd domnului că-i moare soția și că trebuie să plece să o îngroape. Este vorba deci de o stratagemă pusă la cale cu destulă pricepere ; ea vădește însă din partea lui Vasile Lupu o surprinzătoare lipsă de prevedere.

Pentru datarea acțiunii lui Gheorghe Ștefan dispu-

Vasile Lupu i-a dat drumul să plece, spunîndu-i „să afle lucrul pre voia sa"!, cu alte cuvinte, urîndu-i succes în întreprinderea sa. După cum spune Miron Costin, „neștiutoriu gîndul omului spre ce menește!"

După plecarea logofătului, spătarul Ciogolea l-a anunțat pe Vasile Lupu de uneltirile acestuia, dar încercarea domnului de a-l prinde pe Gheorghe Ștefan a dat greș; trupele trimise după el au fost întîmpinate la Bacău de străjile oștilor lui I. Kemény.

În același timp, oștile trimise de Matei Basarab, sub comanda lui Diicu Buicescu [34], înaintau și ele în sudul Moldovei, pentru a face joncțiunea cu I. Kemény.

În fața acestei situații grave, Vasile Lupu „să mira încotro va năzui? La turci se temea de pîra țării și de lunicoasă hirea turcilor și cu

---

nem de o însemnare contemporană, unde scrie că s-a făcut „cînd s-a ridicat Ștefan vodă asupra lui Vasile vodă din țara sa. Și au venit într-ajutor lui Ștefan vodă mulțime de unguri (= transilvăneni) și a alungat Ștefan vodă pe Vasile vodă pîn în Țara Leșească, pînă la Camenița. În anul 7161 (1653), în luna martie, ziua 25, s-a ridicat, ca să se știe" („Arhiva românească", 1940, p. 112-113). Înseamnă deci că acțiunea trupelor aliate a început la data amintită, iar peste cîteva zile Gheorghe Ștefan era deja domn la Iași Spectaculoasă răsturnare de situații!

[34] După opinia lui Paul de Alep, Matei vodă l-ar fi trimis pe nepotul său Diicu Buicescu cu ostile în Moldova „în taină, fără știrea boierilor săi, căci dacă aceștia ar fi știut, i-ar fi ucis pe amîndoi și nu i-ar fi lăsat să atragă asupra lor o nenorocire veșnică" (*Călători străini*, VI, p. 133) Aceasta dovedește că *expediția în Moldova nu era aprobată de boierimea munteană.*

grijă. La cazaci iarăși să feriia, să nu-și mai strice numele de la turci. Iară a sta împotriva oștilor ce-i veniia asupră, nu era cum, neavînd nici oaste gata și țara (fiind) toată cu ură și gata la lucrul nou ; că Orheiul, ce era capete, era tot de-a lui Ștefan logofătul"[35]. Cea mai bună soluție a fost „să năzuiască la cetatea Hotinului" și, în același timp, să anunțe pe Bogdan Hmelnițki de cele întîmplate și să-i ceară ajutor grabnic împotriva dușmanilor aflați în țară.

•

Între timp, la 3 aprilie 1653, Gheorghe Ștefan își făcea intrarea în capitala pustie, însoțit de o parte din oastea aliată, în vreme ce fostul domn — surprins de lovitura pregătită de fostul său logofăt — fugea spre Hotin pentru a scăpa de urmăritori.

După ce oștile aliate au „cuprins scaunul țării", locuitorii „înglotindu-să, au mărs la Chimini Ianăș, strigînd : »Să ne hie domn Ștefan Gheorghie logofătul«. La care generalul transilvănean a răspuns »pre voie să le hie, precum poftesc«. După aceia „boierii, armata și tot

[35] Vezi și M. Guboglu, *Crestomație turcă*, Buc., 1978, p. 633, unde se reproduce știrea dintr-o cronică osmană, după care domnul Moldovei și-a făcut următoarea socoteală : »Oastea Țării Românești este o armată mare și între boierii țării mele au intrat zîzănii și nu este de putință să te războiești, bizuindu-te pe o oaste cu păreri deosebite«. Din această pricină, el și-a ridicat toată avuția și visteria" și a plecat la Hotin. Aflînd de fuga rivalului său, Matei Basarab s-ar fi întristat pentru că nu l-a putut prinde.

poporul au îngenunchiat înaintea lui și i s-au supus, pentru că era din neamul lor".

După opinia lui Miron Costin, Diicu Buicescu spătarul, comandantul oștirii muntene, „să ispitiia" și el cu nădejdea „să fie el la domnie", dar a rămas doar cu speranța.

Pentru a liniști Poarta, Matei Basarab a trimis o scrisoare de explicație la Istanbul, în care spunea : „Voievodul Moldovei era răzvrătit și tulburător atît față de voi, cît și față de noi. Fiind aliat cu neamul leșesc, care încă se află în dușmănie cu hanul, el a fugit la leah, ca urmare a trădării sale. De aceea am numit în locul lui pe un supus bun și credincios". (Matei Basarab acuza de trădare pe Vasile Lupu deoarece — în conformitate cu tratatul turco-polon din 1640 — polonii nu aveau voie să primească pe domnii Țărilor Române care s-ar fi refugiat acolo). Totodată, Matei Basarab cerea confirmarea alegerii ca domn a lui Gheorghe Ștefan ; pentru aranjarea lucrurilor, el a trimis la Poartă 20 000 de florini.

După ce Gheorghe Ștefan „ a schimbat logofeția lui cu domnia altuia" — cum spune N. Iorga — s-a sfătuit cu cei doi comandanți de oaste să continue urmărirea domnului fugar, iar Kemény a cerut polonilor să nu îngăduie trecerea lui Vasile Lupu la temuta sa rudă din Ucraina, hatmanul Hmelnițki.

Pentru a nu cădea în mîna urmăritorilor, Vasile Lupu s-a folosit de un vicleșug : a trimis carele și tunurile pe drumul cunoscut, „pentru ca dușmanul, cînd le va ajunge, să piardă timp cu prădarea lor, iar el să scape" ; în același

timp, „Lupu cu banii și averea sa, cu soția și copiii, totul pus pe cai, au mers cam la jumătate de milă alături de drum. Dacă ar fi mers pe drumul obișnuit, el n-ar fi putut scăpa". *Astfel străbătu cu mare teamă țara ce i se arăta dușmană domnului detronat atît de repede.*

După părerea lui G. Kraus, alegerea ca domn a lui Gheorghe Ștefan s-ar fi făcut de abia după întoarcerea trupelor lui Kemény din urmărirea lui Lupu și a însoțitorilor săi. Întrucît Paul de Alep precizează că trupele ce-l aduceau pe Gheorghe Ștefan au ajuns în capitala Moldovei la 3 aprilie, vom da crezare lui Miron Costin care afirmă că alegerea s-a făcut după ce trupele au ajuns la Iași, în timp ce Vasile Lupu fugea spre Hotin. Același lucru îl spune și autorul *Letopisețului Contacuzinesc,* după care, în duminica Floriilor, „sosiră oștile la Iași și rădicară domn pre acel boiarin moldovean".

Aflat la Hotin, la 16 aprilie 1653, Vasile Lupu scria voievodului Podoliei : „am fost atacat pe neașteptate de unii din boierii mei trădători", recunoscînd astfel că fusese izgonit din țară în primul rînd de o mișcare a celor nemulțumiți de politica sa, mai ales de faptul că se înconjurase de boieri greci [36].

[36] Mare parte din dregătorii lui Vasile Lupu erau greci sau rude cu domnul : frații săi, Gheorghe și Gavriil Coci, au fost primul mare paharnic, cel de-a doilea hatman ; nepotul său de frate, Alexandru Coci, mare paharnic ; vărul său, Iorga, mare postelnic ; Dumitrașco Iarali, căsătorit cu o vară a domnului, a fost mare jitnicer și mare clucer ; Iordache Canta-

După cum spune Paul de Alep, boierii din Moldova s-au ridicat împotriva domnului lor „datorită urei clocotitoare pe care o nutreau împotriva lui Vasile, a boierilor lui și mai ales împotriva neamului grecesc" ; rezidentul imperial la Poartă susținea, la rîndu-i, că „boierii din Moldova, care de mulți ani sufereau asupriri nedrepte, s-au ridicat împotriva lui Vasile (Lupu) pe care-l urau".

Și alte mărturii ale vremii — studiate de C. Cihodaru — vorbesc de o ridicare a locuitorilor Moldovei împotriva domnului lor. De pildă, un cronicar turc aflase că „poporul s-a răsculat atunci în Moldova împreună cu boierii", iar un contemporan a însemnat pe un manuscris că mișcarea s-a extins „în toată țara". De aceea, pe bună dreptate putea spune, pe la 1901, I. Tanoviceanu : „domnia lui Vasile vodă era putredă, cu toate că pe din afară părea strălucită ; și era putredă pentru că nu se întemeia pe țară, adică pe boierii, negustorii și țăranii moldoveni, ci pe un pumn de străini, venetici ca și dînsul, care, la vreme de nevoie, nu-i puteau folosi nimic. *„Țara întreagă se temea de domn, dar nimeni nu-l iubea, fiindcă străi-*

---

cuzino mare vistier, fratele său, Toma, mare sluger, mare stolnic și mare vornic, Necula Catargi mare vistier, Stamate Hadîmbul mare postelnic etc. au fost greci. După cum arăta I. Tanoviceanu, *în ultimul divan al lui Vasile Lupu erau șapte greci și trei români !* Și aceasta era o deosebire între regimul lui Vasile Lupu — înconjurat mai ales de dregători de origine greacă sau sud-dunăreană — și acela al lui Matei Basarab, la care marea majoritate a dregătorilor erau boieri pămînteni.

nul străin rămăsese în inima sa". Succesul relativ ușor al acțiunii comune munteano-transilvănene în Moldova a fost deci înlesnit de ridicarea boierilor și a țării împotriva lui Vasile Lupu, care a fost izgonit de proprii săi supuși. Acest fapt este recunoscut și de autorii vol. III din *Istoria României*, unde se arată că răsturnarea lui Vasile Lupu a fost provocată de o mare mișcare internă, pe de o parte a boierilor pământeni, nemulțumiți de clientela grecească a domnului și de atitudinea sa de monarh autoritar, iar pe de alta, a țăranilor, care se ridicau împotriva nemiloasei exploatări feudale.

Spre deosoebire de Vasile Lupu, părăsit de supușii săi și silit să fugă din țară la 1653, Matei Basarab va avea, în împrejurări asemănătoare, sprijinul întregii țări care-l va ajuta să respingă încercarea lui Vasile Lupu și a cazacilor de a-l alunga de pe tron. Atitudinea diferită a moldovenilor și muntenilor față de domnii lor este rezultatul firesc al politicii diferite a celor doi voievozi.

Nu vom insista asupra evenimentelor petrecute la Hotin, unde Vasile Lupu era gata să fie prins, evenimente povestite pe larg de Miron Costin, pe atunci tînăr logofăt, rămas în slujba domnului alungat de pe tron cu „nedirepte mijloace", după părerea sa [37].

---

[37] Întrucît Gheorghe Ștefan fusese dregător de încredere al lui Vasile Lupu și — beneficiind de această încredere — îi uzurpase tronul, cronicarii vremii, „legaliști" și apărători ai monarhiei legiuite, îl aseamănă pe boierul devenit domn „cu Iuda care au vîndut pre domnu-său" (*Istoria Țării Românești*, p. 109).

De la Hotin — unde nu se simțea în siguranță — Vasile Lupu a trecut la Camenița, iar boierii săi și slujitorii „cu puscile s-au întors spre Iași, la domn tînăr". Primit de starostele de Camenița „cu mare făgăduință și cu căldură", Vasile Lupu declara plin de speranță că va cuprinde Țara Românească și „crăia de peste munte" (= Transilvania) și le va supune împreună cu Moldova regelui Poloniei. *Se profila astfel o alianță moldo-cazacă, sprijinită de poloni, ce urmărea să destrame alianța militară a celor trei Țări Române realizată prin ridicarea în scaunul Moldovei a lui Gheorghe Ștefan cu sprijinul Transilvaniei și Țării Românești.*

Ni s-a păstrat scrisoarea de mulțumire dată de Gheorghe Ștefan lui I. Kemény, după instalarea sa pe tron, în care se spune că domnul cu boierii, „cu viteajii și cu toate rîndurile" țării mărturiseau că „prea-luminatul craiul Ardealului ..., nu într-alt chip, ce pre pofta noastră și împotriva celui de țară supărător, cu numele voevod, iară cu făptura vrăjmaș (= Vasile Lupu), ca să se mîntuiască pre noi, lăcuitorii țării, cu dumnealui Matei vodă depreună, slobozitu-ș-au măria sa cîtăva samă de oști, carii *într-această țară nu ca niște vrăjmași, ce tocma ca oamenii noștri de țară, frumos și pre încet s-au purtat și iarăși cînd au fost voia noastră den țară au eșit*".

La Camenița, unde aștepta ajutorul solicitat al cazacilor, Vasile Lupu a primit vestea că ginerele său, Timuș Hmelnițki, a trecut Nistrul pe la Soroca în fruntea unei oștiri de 8 000 de cazaci (după G. Kraus, ar fi fost 16 000).

De data aceasta, situația se schimba în favoarea lui Vasile Lupu. Noul domn, părăsit de majoritatea trupelor ce-l aduseseră pe tron [38], a încercat să organizeze rezistența împotriva oștilor cazace ce înaintau vijelios spre Iași, dar a fost învins la Popricani și silit să se retragă spre Țara Românească, la aliatul său Matei Basarab, „avînd nădejde de ajutor" de la acesta. După cum spune N. Iorga, adînc cunoscător al epocii, Gheorghe Ștefan nu era un războinic ; „în lupte-i plăcea să stea la o parte, gata pentru triumf, ca și pentru fugă", aceasta spre deosebire de Vasile Lupu, prezent mereu în luptă pentru a muta steagurile unde era nevoie și a-și îmbărbăta ostașii.

La 28 aprilie 1653, Vasile Lupu își făcea reintrarea în capitala părăsită la începutul aceleiași luni ; locuitorii i s-au supus, de teama cazacilor care comiteau mari excese.

După informațiile date de unii observatori ai evenimentelor, Vasile Lupu se bucura în continuare de sprijinul marelui vizir care l-a reconfirmat în domnie după revenirea în Moldova. În același timp, s-au trimis porunci hanului să-l ajute pe domnul revenit pe tron, iar G. Rákóczi al II-lea și Matei Basarab au fost

---

[38] După opinia lui Miron Costin, *Opere*, p. 145, trupele muntene conduse de Diicu Buicescu s-au retras din porunca lui Matei Basarab pe motivul „să nu sune de tot lucrul că au intrat cu oștile lui în raiaua împăratului", adică de teama turcilor. Alături de Gheorghe Ștefan rămăsese doar o parte din oastea lui I. Kemény, și anume călărimea.

amenințați cu dizgrația sultanului dacă mai întreprind ceva împotriva lui Vasile Lupu.

Ca răspuns la aceste porunci, principele a arătat prin reprezentantul său la Poartă că, susținînd în continuare pe Vasile Lupu, vizirul își va înstrăina cele trei Țări Române. El avertiza Poarta că Matei Basarab ține de mult sub arme 40 000 de oameni, că a chemat recent tot al treilea bărbat sub steagurile sale și că și-a înșirat trupele pe malul Dunării pentru a respinge o eventuală agresiune otomană.

Pentru a-l compromite pe domnul Moldovei la Poartă, Gheorghe Rákóczi al II-lea a trimis un memoriu în care acuza pe Lupu de legături cu imperialii, cazacii și polonii, cu care urmărea apoi să atace pe turci, așa cum făcuse cu ani în urmă Mihai Viteazul. Principele arăta că acțiunea comună împotriva domnului Moldovei urmărea să-l împiedice să scoată țara de sub supremația Porții.

*

Ajuns la Iași, Vasile Lupu a început de îndată pregătirile împotriva lui Matei Basarab, deși „o samă de boieri" îl sfătuiau să renunțe la aceste planuri, să se „așeze iară cu paza treburilor la împărăție" și să se „întărească" cu slujitori, astfel încît nimeni să nu mai îndrăznească să-l mai atace.

Încrezător în puterea oștilor căzăcești și în bunăvoința marelui vizir, Vasile Lupu ținea cu tot dinadinsul „să-și răscumpere strîmbătatea despre Matei vodă întîi și mai spre urmă și

despre Racoți", datorită cărora fusese silit să fugă cu mare rușine din țară. Pînă la urmă, „au biruit sfatul să meargă numai asupra lui Matei vodă".

Nicolae Iorga avea perfectă dreptate cînd spunea : „dacă Vasile Lupu ar fi făcut ceea ce stătea în nevoia timpului, dacă, mulțumit cu înlăturarea celui care-i furase tronul, ar fi urmat vechea lui politică dibace de negocieri în toate părțile, el putea să rămîie, domnind, ca vecinul său Matei, pînă la adînci bătrînețe și pînă la sfîrșitul zilelor sale".

Domnul Moldovei a făcut „mare gătire (de oaste), dînd știre țării să încalece tot omul, iertînd pre toți de toate vinile, de ar hi și greșit cineva împotriva domniei", după cum spune Miron Costin. Cu toate măsurile speciale, care vizau ridicarea la luptă a „oastei celei mari" de pe vremuri, Vasile Lupu nu a reușit să strîngă „pînă la marginile țării" decît 8 000 de oameni, „toată oastea de țară". *Să reținem deci că majoritatea efectivelor care au intrat în Țara Românească erau alcătuite din trupele lui Hmelniţki.* De aceea, în documentele prin care răsplătea oștenii ce se distinseseră în bătălie, Matei Basarab va afirma el însuși că răsplata era acordată pentru slujbă dreaptă și credincioasă *„în lupta cu cazacii la Finta"* (moldovenii nu sînt amintiți !).

Pornind din Iași împreună cu trupele sale și cu cele ale lui Timuș — care nu vedea cu ochi buni campania din Țara Românească — Vasile Lupu s-a oprit la Bîrlad, unde violentul său ginere a făcut „căutare" oștilor cazace „și le-au

împărțit de la Vasilie vodă lefe și căpeteniilor și oștenilor, tuturora" (cazacii erau deci mercenarii domnului).

Trupele conduse de Vasile Lupu și Timuș Hmelnițki au reușit să înfrîngă destul de repede rezistența oștirii trimise de Matei Basarab să le întîmpine în regiunea de hotar, după care și-au continuat marșul spre capitala țării, Tîrgoviște, de unde urmăreau să alunge pe bătrînul domn al țării.

Matei Basarab a dat dovadă de mult calm și de un spirit organizatoric deosebit, pregătind cu pricepere rezistența. După cum spune Miron Costin, Matei vodă, „luînd veste și de răsipa oștilor sale la margine și că vine asupra lui întins Vasilie vodă cu Timuș, nemică cu aceia sminteală a oștilor dentîi nu s-au spăimîntat, ce, strîngîndu-și oastea de țară și lefecii ce avea, au purces și el den Tîrgoviște și și-au ales loc foarte bun de dînsul, la o poiană între Ialomiță, apă curgătoare, și un pîrîu foarte tinos și de trecătoare rău, la un sat anume Hinta (Finta). Și acolea au stătut cu mare inimă, [...] așteptînd pre Vasilie vodă". Pentru a nu rămîne singur în fața inamicului, Matei Basarab a cerut ajutor grabnic aliatului său G. Rákóczi al II-lea, cu sprijinul căruia întreprinsese expediția din Moldova împotriva lui Vasile Lupu. După cum spune cronica țării, Matei vodă „decă prinsă de veste (că vine Lupu), îndată trimesă pre Badea post. Bălăceanul la Racoți craiul ca să-i dea o samă de oști ajutoriu, iar Racoți prinsă bucuros și să

făgădui că va veni el cu capul lui, cu oşti, ca să nu scape acel vrăjmaş".

Ni s-a păstrat, de asemenea, scrisoarea adresată de Matei Basarab lui I. Kemény la 14/24 mai 1653, în care — după ce-l informează despre înaintarea cazacilor şi a armatei lui Vasile Lupu pînă la Buzău — îi cere să vină „cît mai de grabă" în ajutor, să treacă Teleajenul şi să-şi unească trupele cu el la Şoplea (unde îl aşteptase şi în 1637).

Ţinînd seama de poruncile Porţii de a nu se amesteca în luptele dintre cei doi domni, dar temîndu-se că — după Ţara Românească — cazacii vor ataca Transilvania, G. Rákóczi al II-lea şi-a concentrat oastea în Ţara Bîrsei, de unde urmărea desfăşurarea evenimentelor.

După opinia lui G. Kraus, G. Rákóczi al II-lea ar fi trimis în ajutorul lui Matei un număr de 5 000 de mesei şi secui. Cînd aceştia treceau spre Ţara Românească, „trei mişei de boieri trădători", care ştiau despre venirea ajutorului din Transilvania, s-au prezentat la comandantul oştirii, Ştefan Petki, şi i-au comunicat că sînt trimişi de Matei Basarab să-i ceară să se retragă deoarece domnul dorea „să-şi păstreze acest ajutor pentru o nevoie mai mare". Boierii trădători ar fi aşezat în două locuri primejdioase din munţi cete înarmate, cu porunca de a-l împiedica cu forţa pe Petki să intre în ţară dacă acesta nu se retrăgea.

Întors la Feldioara, în tabăra lui Rákóczi, Petki i-a raportat cele petrecute în Ţara Românească ; mirat de cele auzite, principele l-a

anunțat pe Matei Basarab — care aștepta cu nerăbdare ajutorul promis — despre cele întîmplate. „În urma unei cercetări, boierii au fost descoperiți și Matei a poruncit uciderea lor neîntîrziată, plătindu-le trădarea".

Informațiile date de Georg Kraus — neconfirmate de alte izvoare — sînt greu de crezut; este posibil ca Georg Kraus — știind că principele nu avea interesul să-l ajute pe domnul Țării Românești — să fi încercat să-l scuze pe Rákóczi că ar fi fost împiedicat de boierii trădători să-l ajute pe Matei.

După cum observa de curînd C. Rezachevici, este greu de crezut că boierii trădători să fi dispus de un număr atît de mare de oameni care să poată împiedica trecerea peste munți a 5 000 de oșteni transilvăneni fără ca Matei Basarab să știe despre existența acestor trupe aflate la dispoziția boierilor trădători.

*

După ciocnirile de la hotar, trupele trimise de Matei Basarab în ajutor s-au întîlnit cu „fruntea oștii lui Vasilie vodă" la rîul Teleajen. Văzînd superioritatea numerică a acesteia, călărețiii munteni au protejat retragerea pedestrimii peste rîu, după care s-au retras și ei, neputînd împiedica trecerea Teleajenului de către trupele moldo-cazace.

Vasile Lupu și Timuș Hmelnițki, crezînd că dincolo de Teleajen se găseau oștile lui Matei Basarab, au trecut rîul prin trei locuri, înain-

tînd mai departe. După trecerea Teleajenului, au avut loc o serie de ciocniri între cazaci și seimenii lui Matei Basarab care au rezistat bine asaltului cazacilor.

Văzînd că seimenii au rezistat cu vitejie asaltului de temut al cazacilor, Matei Basarab a prins curaj „luînd mare inemă și nădejde". După cum spune N. Iorga, în inima bătrînului domn „se deșteptase iubirea pentru războaie a tinerețelor lui îndepărtate, cînd Mihai vodă făcea minuni pe acest pămînt românesc".

A doua zi — deși oastea era trudită de drum și de luptă — Timuș a dat ordin de înaintare, fără măcar să cerceteze situația trupelor muntene. „Mult au stătut Vasilie vodă, sfătuindu-l să rămîie (pe loc) acea dzi, să răsufle oastea, să se strîngă bine toată și să se cerce locurile și pe alt loc, nu pe acolea, pre unde anume alesesă Matei vodă să-i hie îndemînă a sta împotrivă. Ce cui să dzicea aceste sau cu cine să sfătuie ? Cu un om în hirea hierălor".

În asemenea stare de spirit înainta Vasile Lupu spre tabăra bine organizată a lui Matei Basarab.

*

Lupta s-a dat în ziua de 17/27 mai 1653 la Finta, în apropiere de Tîrgoviște. Oastea Țării Românești era formată din circa 30 000 de oșteni : curteni, seimeni, slujitori și slugi boierești ; ea avea de înfruntat o oaste inferioară din punct de vedere numeric, circa 24 000 de

oșteni, în majoritate cazaci și mercenari germani [39].

Tabăra lui Matei era așezată între apa Ialomiței și un pîrîu mocirlos, greu de trecut. Oștile sale erau așezate în următoarea ordine de bătaie : „den-a-direapta au pus curtea, ce să dzice la dînșii roșii și altă oaste de țară și au pus o samă de pedestrime, siimeni. Iară el singur (= Matei Basarab) au stătut în mijloc cu livinții și cu dărăbanții și cu o samă dă săimeni, cu pușci (= tunuri) tocmite pentre pedestrime. Iară în-a-stînga, ce să prinde împotriva căzacilor, au pus leșii, lefegii și ungurii" [40].

În fața acestei puternice armate ce-și apăra țara, ședea oastea lui Vasile Lupu, inferioară din punct de vedere numeric, așteptînd sosirea cazacilor care se aflau în urmă la o distanță de cîteva ceasuri.

După cîteva ceasuri de așteptare, în care timp Vasile Lupu a trimis „rînd după rînd" să grăbească pe cazaci, iar moralul trupelor sale a scăzut în mod evident, Timuș Hmelnițki a refuzat să atace odată cu oștenii lui Vasile

---

[39] Efectivele celor două armate sînt redate diferit de izvoare ; potrivit știrilor furnizate de rezidentul imperial la Poartă, Matei dispunea de 40 000 de oșteni, în timp ce Lupu avea 37 000.

[40] Același rezident imperial la Poartă — în general bine informat — arată într-un raport că aripa stîngă o comanda Diicu Buicescu, cea dreaptă Gheorghe Ștefan, centrul era ocupat de călărești ; în spate se afla oastea de rezervă condusă de Matei (E. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 226).

Lupu, lăsîndu-i să pornească lupta singuri; aceasta a înlesnit mult victoria lui Matei care putea înfrînge mai ușor cele două armate separat.

Atacul impetuos al călăreților și mercenarilor din oastea lui Vasile Lupu a silit oastea de curteni sau roșii din aripa dreaptă să bată în retragere. Matei a restabilit imediat ordinea, trecînd în locul roșilor pe seimeni cu arme de foc și cerînd oștenilor săi „să stea la războiu, să nu dea mijlocul" (adică centrul frontului de luptă). „Deci așa, pentru cuvintele lui cele dulci și bune, foarte să îmbărbătară și da războiu tare, bătîndu-se în pușci și în tunuri, în săgeți, în sabie, față cu față". A fost deci o luptă aspră, în care s-au folosit toate armele.

În faza a doua a luptei a avut loc atacul pedestrimei căzăcești împotriva centrului armatei muntene. Deși rănit la picior de un glonte, Matei a continuat să lupte, exemplul său de vitejie fiind unul din factorii victoriei (problemă la care vom reveni).

Spre seară, cînd soarta luptei nu fusese încă decisă, victoria oastei muntene a fost ușurată de o ploaie puternică (considerată, de cronicari drept o adevărată minune cerească), care a udat praful de pușcă al cazacilor ce nu și-au mai putut utiliza puștile.

În faza finală a luptei, muntenii și-au descărcat toate puștile și tunurile în oastea inamică, intrată în panică, după care „toată tabăra" lui Matei „să năpusti și intrară pren mijlocul lor făr-de nici o frică, tăindu-i foarte rău" cu săbiile.

Au rămas pe cîmpul de luptă 16 tunuri și circa 4 000 de oameni. „Vasile vodă cu Timuș și cu puțini călări de-abia au scăpat numai cu trupul, trecînd la Moldova pre la Galați".

După luptă, Matei Basarab „strîns-au trupurile căzute în război ... de au făcut o movilă mare", în care „înfipt-au și o cruce mare" (Este vorba de crucea comemorativă a luptei, pe care se săpa o inscripție ce povestea lupta, după obiceiul vremii).

Învingătorul a răsplătit cu generozitate pe oștenii săi, cărora le-a dat toate prăzile capturate în luptă, printre care și cei 1 000 de galbeni aflați în trăsura lui Timuș Hmelnițki; blana de samur și hainele scumpe ale lui Vasile Lupu — capturate și ele — au fost prețuite de domn iar prețul lor împărțit oștenilor.

După opinia rezidentului imperial la Poartă, învingătorul ar fi găsit în bagajele lui Vasile Lupu scrisoarea trimisă de marele vizir domnului Moldovei prin care-l autoriza să-l scoată din scaun pe „trădătorul" Matei Basarab. Domnul a trimis această scrisoare muftiului, arătîndu-i totdeodată ce pagube mari cauzase țării sale expediția lui Vasile Lupu. Marele vizir a negat însă orice amestec în această afacere, temîndu-se de consecințe (nu uitase probabil cele întîmplate în 1639 !).

*

Analizînd cauzele victoriei obținute de Matei la Finta — victorie care i-a asigurat pe mai departe domnia și care a avut ca urmare pierderea tronului de către Vasile Lupu — vom

spune că *principala cauză a fost vitejia armatei muntene, care* — urmînd exemplul domnului său — a luptat cu bărbăție.

Victoria lui Matei a fost ușurată și de greșelile săvîrșite de Timuș Hmelnițki care nu a atacat cu tabăra legată — cum atacau de obicei cazacii — ci a rupt tabăra în trei părți, ușurînd și în acest mod victoria muntenilor. O altă greșeală a lui Timuș a fost aceea că a intrat în luptă cu oastea obosită. De aceea, pe drept cuvînt, Miron Costin considera că: *„toată izbînda aceasta a lui Matei vodă de la Hinta ... ieste den nebuniia lui Timuș întîi și den bărbățiia și a lui Matei vodă al doilea, însă den nebuniia lui Timuș cu cîtva mai mult"*. „Ce toată pricina au fost izbînzii aceia nebuniia lui Timuș, care nice voroviia cu nime, nici întreba de polcovnicii săi sau de cineva".

Un factor care a contribuit în mod deosebit la obținerea victoriei a fost *vitejia lui Matei Basarab,* prezent tot timpul în centrul bătăliei, organizînd trupele și conducîndu-le la izbîndă. *Toți martorii contemporani ai evenimentelor recunosc vitejia domnului Țării Românești.* Iată ce spune G. Kraus: „Deși Matei vodă era un bărbat de 65 de ani, a dat dovadă de multă vitejie și fiecare i-a arătat cinstea cuvenită. Spre marea mirare a tuturor, el era pretutindeni, cînd în fruntea, cînd în spatele oștirii, iar sub el au fost împușcați trei cai. Deși fusese lovit la genunchiul stîng, a luptat mai departe vitejește, iar după ce a izbîndit, s-a întors la scaunul său și a cerut să i se lege rănile".

Miron Costin, la rîndu-i, consideră vitejia lui

Matei ca fiind al doilea factor care a hotărît victoria ; el „îmbla pe denaintea oștilor sale, îmbărbătînd în frunte" ; de aceea cronicarul îl aseamănă pe Matei „cu mari oșteni ai lumii", un omagiu binemeritat pe care cronicarul moldovean îl face învingătorului oștirii în rîndurile căreia se afla el însuși [41].

Vitejia dovedită de Matei Basarab a impresionat și mediile diplomatice de la Istanbul. Rezidentul imperial informa curtea din Viena că domnul Țării Românești se luptase cu un curaj de leu și săvîrșise minuni de vitejie ; deși rănit la picior de un glonte în toiul furtunos al luptei și cu calul ucis sub el, domnul încalecă repede alt cal și, fără să țină seama de durerile pricinuite de rană, cu un curaj neînfrînt, știind că pilda lui va fi urmată de oștenii săi, se aruncă din nou în vîrtejul luptei cu sabia în mînă și îmbărbătează oștenii, promițîndu-le că victoria va fi a lor.

*

După luptă, Matei Basarab a trimis memorii sultanului, marelui vizir, muftiului și altor demnitari ai Porții, în care își exprima speranța că sînt mulțumiți că el a reușit să biruie și să umilească pe un trădător al sultanului, care se do-

[41] Vitejia dovedită de Matei Basarab în bătălia de la Finta era lăudată la scurtă vreme după luptă într-o poezie populară scrisă în limba maghiară, de un poet ocazional din Transilvania, care spune că domnul a cîștigat bătălia datorită curajului său ; în timpul luptei, Matei vodă se afla tot timpul în fruntea oamenilor săi, îmbărbătîndu-i și învățîndu-i cum să se bată (A. Veress, *Cîntece istorice*, p. 29).

vedise foarte încăpățînat în planurile sale ; nemulțumit de cele două înfrîngeri suferite pe teritoriul Țării Românești, Lupu a căutat-o și pe a treia, de această dată sub scutul cazacilor.

Reprezentanții Porții — constatînd din nou că Matei Basarab se dovedise mai puternic decît Vasile Lupu — i-au adresat o scrisoare de mulțumire pentru modul cum își apărase țara, îndemnîndu-l să continue cu aceeași hotărîre opera sa. (Același lucru ar fi făcut și cu Vasile Lupu dacă ar fi învins !).

Rezidentul imperial la Istanbul — care ne dă aceste știri — înțelegea foarte bine politica Porții care urmărea ca cei doi domni să se slăbească unul pe altul; *ducînd o politică fățarnică, Poarta trata cu amabilitate pe amîndoi voievozii, care dispuneau de oștiri puternice, dar în secret îi asmuțea unul asupra altuia pentru ca, luptîndu-se între ei, să se istovească, înlesnind astfel sultanului supunerea țărilor lor.*

Cînd reprezentanții Porții s-au lămurit cu privire la puterea deosebită a armatei lui Matei Basarab și la trăinicia alianței sale cu principele Transilvaniei au renunțat să-l mai sprijine pe Vasile Lupu cel învins. Oastea munteană (circa 500 de oameni) și cea transilvăneană (circa 1 000 de călărești) au pătruns din nou în Moldova, unde au instalat a doua oară ca domn pe Gheorghe Ștefan [42].

---

[42] Descrierea acțiunii aliate în Moldova la Miron Costin, *Opere*, p. 155 și urm. și în scrisoarea lui G. Rákóczi al II-lea din 19 iulie 1653 (Hurmuzaki, V/1, p. 19-20). Vezi și N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 223-226.

Pentru a justifica acțiunea de alungare a lui Vasile Lupu din Moldova, la 13 iunie 1653, G. Rákóczi al II-lea a trimis un memoriu la Poartă în care dezvăluia planurile fostului domn de a făuri o uniune personală din cele trei Țări Române [43] cu sprijinul cazacilor și al marelui vizir; „este clar ca lumina zilei — se spunea în scrisoarea principelui — că marele vizir i-a dat lui Lupu împuternicirea de a năvăli cu ajutor cătăcesc în Muntenia"; principele ruga Poarta „să dea ocrotire pentru persoana și țara sa și îndeosebi să dea îndrumările cuvenite pașalei de la Buda și celei de la Silistra, căci *„cele trei țări, Transilvania, Moldova și Muntenia, nu vor mai suferi cu nici un preț pe Lupu ca domn și vecin"*.

Asigurînd Poarta de fidelitatea sa, G. Rákóczi al II-lea avertiza pe dregătorii otomani de primejdia cătăcească: „Setea de cucerire a hatmanului cătăcesc amenință înainte de toate Moldova, apoi Muntenia și în cele din urmă Transilvania cu pierderea independenței și contopirea în cătăcism. Dacă Lupu nu va fi înlătu-

---

[43] Această intenție a lui Vasile Lupu era destul de cunoscută în Transilvania; de pildă, preotul I. Körös-pataki — autorul unui *Cîntec despre Lupul-vodă, cînd în îngîmfarea sa mergînd asupra lui Matei vodă din Muntenia, Dumnezeu l-a pedepsit minunat și l-a adus la mare rușine prin Matei vodă și principele Transilvaniei* — susține că Vasile Lupu, „căruia nici numele nu-i e cinstit, ci plin de mișelie ca și el", dorea să ocupe Țara Românească și apoi Transilvania, dar a pățit precum cîinele lui Esop, care, dînd cu gura după umbra prăzii, a rămas cu burta goală (A. Veress, *op. cit.*, p. 25-26).

rat, Poarta va pierde în mod sigur cele trei țări". Argumentele au convins Poarta, iar la acțiunea de alungare a cazacilor din Moldova au participat și trupe polone (Polonia era în conflict cu hatmanul cazacilor).

La 29 iulie 1653 un capugilar — chehaiasi era trimis în Moldova pentru a cere țării să se supună noului domn, care era confirmat pe tron după ce alungase pe „trădătorul" Vasile Lupu. *Era o mare biruință a lui Matei Basarab care scăpase, în sfîrșit, de cel care-i crease atîtea griji în decursul domniei* și pe care-l învinuise de trei ori. Recunoscîndu-i puterea, la 14 august, Poarta îi trimitea lui Matei un nou firman de confirmare împreună cu sabia și caftanul de onoare. Domnul nu se va mai bucura mult de biruința sa ; alte necazuri îl așteptau după victoria de la Finta.

Capitolul IV

SFÎRȘITUL DOMNIEI LUI MATEI BASARAB

Sfîrșitul domniei voievodului Țării Românești a fost întunecat de o serie de tulburări izbucnite în cadrul armatei sale, tulburări care au amărît mult pe bătrînul domn.

Cronicile interne prezintă prima ridicare ca urmînd la scurtă vreme după bătălia de la Finta, care a avut loc la 17 mai 1653 (stil vechi). Iată cum povestește această răscoală *Letopisețul Cantacuzinesc* (favorabil domnului) : „Iar Matei vodă, fiind rănit de războiul căzăcesc, zăcea în patul lui și nu putea să se răpaose și să-și caute leacul ranei sale de necazul slujitorilor lui, mai vîrtos dorobanții și seimenii și alte cete". Cronicarul arată mai departe cum i-a strîns Matei Basarab pe dorobanți și pe seimeni sub steagurile sale și cum le-a asigurat toate cele necesare traiului. Aceștia însă „să îndrăciră de se-nebunire și începură a nu-l băgară în seamă nici cît, ci-și bătea joc de dînsul și în toate zilele zbiera în curtea lui".

Răsculații au scos tunurile afară în cîmp, au intrat în curtea domnească și au cerut să li se

plătească banii pe care li-i promisese domnul cu ocazia victoriei de la Finta, amenințînd că astfel și-i vor lua singuri din vistierie.

În expunerea cronicarului, apare drept cauză nemijlocită a răzvrătirii oștirii muntene neplata lefurilor după lupta de la Finta. În fața bătăliei hotărîtoare, Matei Basarab promisese că va da slujitorilor leafa pe două luni dacă aceștia vor lupta cu vitejie și vor obține victoria. După bătălie, la îndemnul unor mari boieri, se pare că domnul nu și-a mai îndeplinit promisiunea făcută, ceea ce a provocat nemulțumiri în rîndurile dorobanților și seimenilor, care avuseseră un rol decisiv în obținerea victoriei.

Aceste împrejurări sînt descrise pe larg și într-o scrisoare a principelui Gheorghe Rákóczi din 21 iunie 1653, în care se spune : „după lupta și biruința lui Matei vodă ..., s-a întîmplat ceva zarvă din pricina ostașilor de acolo împotriva unor slujbași din preajma voievodului și armășești, anume împotriva marelui cămăraș" (vistier ?). După cum relatează principele, ostașii răsculați i-au învinuit de trădare atît pe marele armaș, cît și pe marele vistier (de aici a luat probabil vestea Georg Kraus despre trădarea celor doi mari dregători !). Nemulțumirea răsculaților ar fi fost provocată întîi de toate — ca și în cronică — de faptul că nu li se plătise solda pe două luni, făgăduită de domn înainte de bătălia de la Finta ca răsplată pentru biruință.

Într-o formă asemănătoare aflase și rezidentul imperial la Istanbul cauzele și desfășurarea răscoalei izbucnite la Tîrgoviște. Primul dintre

boierii sacrificați ar fi fost marele armaș, plătitor al oștirii ; acesta a refuzat cu vorbe aspre să plătească pedestrimii leafa pe trei luni, pedepsind pe cei trimiși la el să-i ceară plata, ceea ce a provocat o puternică agitație ; acuzînd pe pedestrași (dorobanți și seimeni) de răzvrătire, armașul a încercat să-i supună cu ajutorul ostașilor călări (curtenilor), dar aceștia au făcut cauză comună cu ceilalți ostași, au intrat în palatul domnesc, au luat pe cei doi boieri (vistierul și armașul) și i-au ucis.

Rezultă deci că *nemulțumirea oștenilor pentru neplata soldelor a fost motivul principal al răscoalei*. Paul de Alep — care l-a văzut pe bătrînul domn în ultima parte a vieții sale — afirmă că acesta „se făcuse peste măsură de zgîrcit". Astfel stînd lucrurile, este posibil ca domnul — îndemnat de unii boieri — să fi încercat să nu-și mai îndeplinească făgăduiala făcută oștenilor în momente grele (Menționăm că două lefuri pentru întregul efectiv al oastei muntene ar fi însemnat peste 100 000 de taleri !).

Din relatările păstrate rezultă că răsculații s-ar fi ridicat atît împotriva domnului, cît și a unora din marii săi dregători.

Radu Popescu afirmă chiar că oștenii răsculați „striga pen curtea domnească ca să le dea lefi, că ei au bătut războiul cu Vasile Vodă și zicea lui Matei vodă să se ducă să se călugărească, că nu le mai trebuie să le fie domn, bătrîn fiind și bolnav". Era, fără îndoială, o insultă gravă la adresa domnului care zăcea pe patul de suferință.

În această atmosferă de teamă și teroare, care domnea la curtea lui Matei Basarab, oștenii răsculați și-au revărsat mînia pe doi dregători, vistierul Ghinea Țucala și armașul Radu Vărzaru, pe care i-au acuzat „că ei nu lasă pe Matei vodă să le dea lefile". Cei doi boieri s-au refugiat în palatul domnului, care „nu i-ar fi predat bucuros pentru pedeapsă nelegiuită, dar neputînd altfel, nu le-a putut sta împotrivă, zăcînd bolnav în pat din pricina rănii", după cum arată principele Transilvaniei în scrisoarea amintită, bazată pe informații primite din Țara Românească.

Oștenii răsculați au intrat în palatul domnesc, i-au luat pe cei doi dregători și „i-au dus afară din tîrg, unde era toți strînși ; acolo i-au sfărîmat cu săbiile" — spune cronicarul. Uciderea celor doi boieri s-ar fi făcut „în mijlocul poporului", adunat să asiste la pedepsirea lor.

După cum arată autorul *Letopisețului Cantacuzinesc* — care caută să absolve pe Matei Basarab de „numele rău" ce-i ieșise din pricina exploatării fiscale — Ghinea Țucala se purta „ca un lup, trimițînd în toate părțile de prădă și pre mari și pre mici, fără nici o dreptate și făr-de nici o milă". Cît privește pe Radu Vărzaru armașul, acesta „era om îndrăcit și făr-de rușine și iubitor a vărsa sîngele oamenilor" ; el „își arăta veninul asupra săracilor", cu care se purta „ca un șarpe mînios".

Indiferent de cauzele uciderii lor — trădarea sau abuzurile, sau amîndouă împreună — trebuie să subliniem faptul că cei doi dregători nu au fost uciși fără motiv de slujitorii răsculați ;

asasinarea lor în mijlocul poporului dovedește că acesta a fost de acord cu uciderea celor doi dregători abuzivi [1].

După suprimarea lor, răsculații au început să atace și casele altor mari boieri, sfetnici apropiați ai domnului. Unul dintre aceștia a fost Socol Cornățeanu mare clucer, un boier „foarte puternic și bogat, cum nu se găsea altul în Țara Românească", după cum spunea Georg Kraus. Socol a fost ucis de oștenii răsculați în casa lui, pe motiv că și el ar fi fost un trădător, ca și ceilalți doi. Oștenii invocau ca dovadă a trădării boierului ucis faptul că oștile inamice îi cruțaseră satele, în timp ce toate celelalte așezări din jurul lor fuseseră jefuite, ceea ce arăta că boierul fusese înțeles cu Vasile Lupu.

Răsculații au atacat apoi „casele lor, le-au prădat foarte rău", încît „să îngrozise toți boiarii de frica lor", după cum scria Radu Popescu.

Domnul și boierii săi priveau neputincioși la această mișcare de o rară violență, deoarece nu dispuneau de alte forțe care să înăbușe răscoala oștenilor răzvrătiți. Cronicarul Radu Popescu notează că bătrînul domn, „acestea văzînd și fiind bolnav, nu putea să facă alt, numai îi blestăma (că neputincioșii au acest obicei de bleastemă)".

Neputînd să lase desfășurarea evenimentelor la voia întîmplării, amenințat el însuși de

[1] De aceea ni se pare neîntemeiată opinia lui N. Iorga, *Răscoala seimenilor împotriva lui Matei Basarab*, p. 23, după care cei doi dregători ar fi fost uciși din dorința lui Constantin Șerban.

slujitorii răsculați pe care nu-i putea liniști. bătrînul domn s-a gîndit să ceară ajutorul lui Gheorghe Rákóczi al II-lea pentru potolirea răscoalei.

Faptul ne este relatat de un document transilvănean din 22 iunie 1653, în care — după ce se povestește pe scurt cele petrecute în Țara Românească — se spune : „în joia trecută au fost în solie la domnul nostru (= Gheorghe Rákóczi) trei boieri ai voievodului Matei din Muntenia. Dacă au zăbovit trei ceasuri, nu mai mult ; domnul nostru i-a trimis foarte zorit înapoi, nici n-au dormit acolo în Feldioara (unde se afla tabăra principelui — N.S.), s-au întors cu foarte mare grabă".

Principele a răspuns prompt la cererea domnului amenințat de proprii săi oșteni. El a trimis în Țara Românească o oaste de „cîteva mii de oameni" care a potolit răscoala. Auzind că se apropie oastea transilvăneană, răsculații, „adunîndu-se după obiceiul lor în biserică și jurînd pe evanghelie, s-au legat din nou în credință față de voievod".

Răscoala din primăvara anului 1653 a avut un larg ecou în țară ; după cum preciza domnul într-un document din 23 iunie 1653, în care evocă împrejurările prin care trecuse, *„fiind țeara toată întărîtată* și toți slujitorii (porniți) asupra Ghinei vistieru, luatu-l-au tocma den casa domnii mele și l-au scos la cîmpu la toate glotile (gloatele) și l-au ucis".

La mișcare au aderat și unii boieri, ba chiar și mitropolitul țării, Ștefan, a cărui destituire a fost cerută mai tîrziu de domn patriarhului de

Constantinopol pe motivul că „s-a dovedit că a fost în legătură cu răsculații" și că „a fost dovedit că a țesut uneltiri și împotriva domnului țării" ; după opinia lui Matei Basarab, mitropolitul se făcuse „părtaș cu cei ce au stricat orînduiala și s-au ridicat împotriva domniei".

Faptul că urmașul lui Matei Basarab, Constantin Șerban l-a absolvit pe mitropolitul Ștefan și l-a repus în scaun poate constitui o dovadă că și el a fost amestecat în mișcarea din primăvara anului 1653.

Potolirea mișcării a fost doar vremelnică, pentru că în toamnă ea a izbucnit din nou. Cronicile țării povestesc pe larg noile umilințe la care a fost supus domnul țării de oștenii săi : „după ce s-au vindecat Matei vodă Basarab la picior, ești-au în preumblare către Argeș și, învîrtejindu-se (înapoindu-se) de acolo, iar dorobanții și seimenii i-au închis porțile (de la Tîrgoviște — N.S.) și i-au ieșit înainte, la șanțul cel mare, cu toate tunurile, oprind pe domnul lor ca să nu mai intre în cetate, zicînd că de acum înainte nu le mai trebuie să le mai fie lor domn, ci, sau să iasă din țară, sau să se călugărească". Domnul a fost lăsat să intre în capitala țării numai cu prețul promisiunii că va da bani „din dăstul" oștenilor răsculați.

După intrarea domnului în cetatea de scaun, slujitorii „nu să mai așăzară", „ci ca niște lupi flămînzi, și ziua și noaptea zbiera și umbla pre la casele boierilor, ca niște calici de-i pedepsea... Nimenilea nu le putea sta împotrivă".

Răscoala a continuat toată iarna ; după cum spune Radu Popescu „cu necazuri ca acestea

(cauzate de răscoală — N.S.) Matei Basarab a petrecut toată iarna".

În fața acestei situații grave — fără precedent în istoria Țării Românești — Matei Basarab a adunat „pre toți credincioșii lui boiari și slugi" și le-a spus că el condamnă cu asprime răscoala. După cele scrise de cronicar, domnul era supărat mai ales pe dorobanții care s-au unit cu „seimenii străini" împotriva sa.

Cuvintele puse de cronicar pe seama bătrînului domn sunau ca o adevărată proorocire : „De acum înainte, dragii miei, să știți cu adevărat că, pentru faptele lor, vor să vie mari răutăți asupra acestei sărace de țară și va să cază la mare nevoie ; și vor să pătimească și cei buni pentru cei răi". (După opinia lui P. P. Panaitescu, cuvintele profetice ale lui Matei Basarab ar fi fost puse pe seama domnului de către cronicar după ce răscoala fusese înăbușită).

Mai departe domnul Țării Românești își manifesta neliniștea în legătură cu „turburarea" pe care răsculații o aduceau asupra sa și a țării și își exprima intenția că — dacă va avea zile — va aduce „în primăvară 30 000 de tătari și pre craiu (= Gheorghe Rákóczi al II-lea) cu ungurii să-i lovească fără veste de toate părțile și să se puie supt sabie toți cei mai mari, să piiară ca niște tîlhari".

Matei Basarab nu a mai avut cînd să-și realizeze intențiile deoarece, la 9 aprilie 1654, a închis ochii pentru totdeauna, chinuit nu numai de amărăciunea pricinuită de răscoala slujitorilor săi, dar și de durerile cumplite provocate de

rana de la Finta pe care un medic polon — plătit de boieri — i-a otrăvit-o.

Împrejurările sînt povestite pe larg de Georg Kraus care arată că Rákóczi i-a trimis lui Matei un bărbier vestit care i-a scos glonțul, a curățat rana și l-a lăsat pe bătrînul domn într-o stare bună. Boierii trădători l-au cumpărat pe bărbierul polon în grija căruia fusese lăsat Matei Basarab ; bărbierul criminal i-a pus domnului o oblojeală otrăvitoare care i-a pricinuit mari dureri și i-a umflat trupul. Domnul fiind în pericol de moarte, boierii credincioși au cerut lui Rákóczi un nou bărbier care a reușit să-l salveze pe bătrînul bolnav. Cînd a aflat de crima pusă la cale de boierii trădători, domnul a poruncit să fie întemnițați 11 boieri, din care unii au fost uciși, iar altora li s-au confiscat averile. Documentele și cronicile interne nu amintesc însă despre acest complot, nici despre măsurile de pedepsire a trădătorilor.

După opinia unui cronicar contemporan, Matei a murit „stînd în jilțul său domnesc, la locul ce-i plăcea de obicei, sub cerul senin", la începutul primăverii, senină ca și cugetul lui, cum spunea N. Iorga.

Domnul a fost înmormîntat cu toată pompa cuvenită la biserica domnească din Tîrgoviște, deși dorința sa fusese să fie dus la Arnota, ctitoria lui din nordul Olteniei [2].

---

[2] Soarta tristă a osemintelor fostului domn ne este povestită de un document din 5 august 1661, unde se spune că Matei Basarab făcuse mănăstirea Arnota „den temelia ei, făgăduind cum să-i zacă oasele acolo, fiind o mănăstire în laturi și departe de răutăți, către

Matei Basarab a murit fără să-și asigure succesiunea la tron, deși această problemă l-a preocupat în mod deosebit. Neavînd urmași direcți și fiind legat de amintirea lui Mihai Viteazul, Matei Basarab a căutat să aducă pe tronul țării pe nepotul marelui domn, numit tot Mihai, fiul lui Nicolae Pătrașcu, care se afla pribeag în Imperiul habsburgic. O solie a domnului cerea împăratului în 1639 să-l aibă în vedere pe Mihai, „căci numitul voievod, neavînd copii, nu are pe nimeni rudă mai apropiată de cît dînsul, care îi ține loc de fiu și succesor, lăsîndu-l drept dovadă de fidelitate la curtea majestății sale, în serviciul și sub ocrotirea măriei sale. Iar pe acesta (pe Mihai), *nu numai voievodul singur, ci toată țara îl dorește, ca pe fiul patriei*". În august 1643 Matei vodă a cerut din nou împăratului de la Viena să-l trimită în țară pe tînărul Mihai, pentru ca poporul și boierii să se obișnuiască cu el. După ce și-a consultat consilierii, împăratul a refuzat să împlinească cererea pentru a nu provoca pe turci.

După eșuarea acestui plan, Matei l-a dorit ca moștenitor pe Mateiaș, nepotul soției sale.

---

munte. După aceia s-au întîmplat lui Matei voevod moarte la scaun, la Tîrgoviște, și l-au îngropat în tinda bisericii domnești. Iar apoi, fiind multe răutăți și robii aici în țară de limbi păgîne, i-au scos oasele afară și au stătut cătăva vreme acolo în besearecă. Iar dacă stătu Mihnea (al III-lea — N.S.) a fi domnu țării în urma lui Constantin (Șerban) vodă, fiindu-i oasele tot dezgropate, le-au trimis cu cinste tocma acolo la această mănăstire Aronta, precum au fost poftit pînă era în viață". (D. Cristescu, *Mănăstirea Aronta* p. 133).

care a murit însă tînăr, după ce Matei îl înfiase [3], iar apoi pe Istratie Leurdeanu, fiul lui Stroe Leurdeanu, care era rudă cu domnul şi, în plus, se căsătorise cu domniţa Ilinca, fiica lui Nicolae Pătraşcu voievod (fiul lui Mihai Viteazul), şi a doamnei Ancuţa, fiica lui Radu Şerban. Istratie a fost însă victima uneltirilor boierilor din preajma domnului, fiind silit să fugă din ţară.

În ultimii ani de domnie, Matei Basarab ar fi dorit ca succesor al său pe Diicu Buicescu, ruda sa dinspre mamă şi marele său spătar, cu care Constantin Şerban nu a întreţinut relaţii prea bune. După moartea lui Matei, adunarea compusă din boieri, reprezentanţi ai clerului şi ai oştirii au ales ca domn pe Constantin Şerban, urmaşul nedorit al lui Matei Basarab.

---

[3] Amănunte despre aceasta aflăm dintr-un document din 18 sept. 1653, în care Matei Basarab declara că soţia sa, Elina, „luat-au pre un nepot de frate al ei, fecior al lu Udreşte Năsturel logofăt ..., mitutel, rămas sărac (= orfan) de mumă-sa ..., numai de două săptămîni şi l-au botezat, puîndu-i numele nostru, Mateiu, şi l-au crescut fecior (al) ei în casa noastră, pînă au fost de 17 ai, purtîndu-i grijă de toate ..., ca o mumă a fecior". Tînărul Matei, ajuns al doilea postelnic al domnului, a murit însă la Ţarigrad („Studia bibliologica", 1969, p. 842).

Capitolul V

CULTURA ȘI ARTA ÎN VREMEA DOMNIEI LUI MATEI BASARAB

Epoca lui Matei Basarab prezintă o mare importanță în istoria poporului nostru pentru însemnatele sale realizări în domeniul culturii și artei care cunosc acum o deosebită înflorire.

Refacerea economică a țării, ca rezultat al lungii perioade de liniște, a asigurat o bază materială solidă pentru desfășurarea unei vaste opere culturale ce poate fi comparată doar cu aceea realizată de Ștefan cel Mare (1457-1504), Neagoe Basarab (1512-1521) — al cărui continuator s-a considerat Matei Basarab, nepotul lui Neagoe — sau Constantin Brîncoveanu (1688-1714), rudă și el cu fostul agă Matei din Brîncoveni.

Deși Matei Basarab nu a fost el însuși un cărturar, așa cum a fost străbunul său Neagoe Basarab, a știut să atragă la curtea domnească pe cei mai învățați oameni ai epocii sale, care, sub oblăduirea și cu sprijinul înțeleptului domn, au început să răspîndească cultura și în limba națională.

Personalitățile care au dat impuls vieții culturale a Țării Românești de la mijlocul secolului al XVII-lea erau animate de preocupări în parte diferite.

Una din figurile centrale ale vieții culturale a Țării Românești din această epocă a fost *învățatul Udriște Năsturel,* cumnatul domnului, conducătorul cancelariei acestuia și editorul unora din cărțile tipărite în această epocă. Bun cunoscător al limbii slavone, a cultivat această limbă din motive religioase, considerînd-o o limbă „sfîntă", bazată pe tradiția bisericii ; el a încercat chiar să creeze o limbă slavonă literară, retorică, pretențioasă și artificială, limbă ce se adresa unei elite de intelectuali. Se înțelege că Udriște nu urmărea introducerea limbii slavone ca limbă vorbită de popor, ci doar utilizarea ei ca limbă de cultură. El știa prea bine că limba vorbită de poporul nostru este de origine latină și că toți locuitorii celor trei Țări Române vorbeau aceeași limbă ; în prefața la *Evanghelia învățătoare din 1642,* învățatul logofăt mărturisea că a făcut traducerea „pe limbă românească" pentru a ajuta „neamul nostru" care vorbea această limbă.

Udriște a încercat să promoveze *un umanism românesc în limba slavonă,* deoarece credea că această limbă — considerată „sfîntă" — putea să vehiculeze, ca și latina, valorile antichității clasice. Așa cum au arătat cercetările recente, „cînd este vorba de educația poporului, Năsturel are încredere în limba română, pe care o folosește cu talentul său literar". Cunoscător al limbilor latină și slavonă, Udriște a

promovat un umanism cărturăresc, în timp ce clericii vremii, proveniți din mediul țărănesc, vor milita pentru dezvoltarea culturii în limba poporului.

Dată fiind necesitatea legitimă a societății vremii aceleia de carte și cultură în limba română, încercarea lui Udrișteă Năsturel era sortită eșecului ; el ilustrează ultima etapă de strălucire a culturii în limba slovonă într-o epocă în care cultura în limba română făcea pași hotărîtori.

Pe lîngă faptul că a condus cancelaria cumnatului său (care a eliberat în această epocă aproape 1 300 de hrisoave ce ni s-au păstrat), Udrișteă Năsturel a coordonat în bună parte intensa activitate tipografică din această vreme, alcătuind și prefețe la unele opere tipărite.

În același timp — din porunca cumnatului său — Udrișteă Năsturel a cercetat toate mănăstirile din Țara Românească pentru a afla cărțile vechi care trebuiau copiate ca să nu se piardă.

În timp ce Udrișteă Năsturel și alți cărturari, ca episcopul Ignatie de Rîmnic (bulgar de origine), militau pentru o unitate ortodoxă în limbă slavonă în sud-estul Europei *mitropoliții Teofil și Ștefan* — iubitori de carte românească — făceau să apară cărți de cult în limba poporului. După opinia lui N. Iorga, urmînd pildă lucrărilor mitropolitului Simion Ștefan din Transilvania, „mitropolitul Ștefan începe să facă a se simți dorințele și aplecările sale (favorabile introducerii limbii române ca limbă de cult — n.a.), în dauna modei slavone de la

curte, sprijinite și reprezentate de cumnatul însuși al măriei sale“ [1].

Este interesant să arătăm aici că în prefața cărții despre *Botez și mir,* tipărită în limba română la 1651, mitropolitul Ștefan recunoștea că preoții nu cunoșteau limba slavonă, din care pricină erau acuzați că „nu știu sluji tainele sfintei biserici“ ; ținînd seama de această situație, mitropolitul s-a hotărît, după cum mărturisește el însuși : „să ieu imputarea batjocurilor de asupra acestei țărișoare“ și să tipărească „nu cum au fost pînă acum slavonește tipicurile . . . , ce tot românește, toate pre rînd“. Știind că inițiativa se va isca opoziția unor tradiționaliști, mitropolitul avertiza : „de am mai dres rînduialele și le-am propus românește . . . nu să cade vouă . . . să vă împoncișați și să vă scîrbiți împotriva păstorului vostru“.

Pe cînd curentul slavon slujea mai mult unor interese generale ale bisericii, folosirea pe scară tot mai largă a limbii române în locul celei slavone răspundea nevoilor culturale ale societății românești.

După opinia lui N. Iorga, domnia lui Matei Basarab poate fi împărțită din acest punct de vedere în două epoci : prima pînă la 1641, cînd

[1] Meritele celor doi ierarhi au fost subliniate recent de Virgil Cândea, care arăta că opera lor „contribue cu o temeritate care nu trebuie subestimată la introducerea limbii române în cărțile de cult, dar în același timp, cu hotărîre, la inițierea unei literaturi etice. Acum se reia programul coresian al scrierilor educative, care va rămîne preocuparea centrală a culturii românești timp de două secole“ *(Raționea dominantă,* Cluj-Napoca, 1979, p. 68).

domină curentul slavon, şi a doua, după această dată, cînd mitropolitul Teofil impune cultivarea limbii româneşti „în sensul însuşi al domniei lui Matei“ [2]. Astfel, „tot mai larg se deschidea, în paguba vechii ortodoxii cu canoane şi ierarhie elină, poarta prin care noul curent românesc pătrundea şi în clădirea pe veci a bisericii, în tot cuprinsul românimii“. „Acuma, între limba românească şi cultura bisericească şi biserica însăşi se făcuse o legătură pe care nimic n-o mai putea sfărîma“.

Dar tipărirea cărţilor bisericeşti în limba română nu a însemnat încă introducerea oficială a limbii române ca limbă de cult în locul slavonei [3]. „Va trebui să vină umanismul româ-

---

[2] Vezi şi *Structura culturală în oraşele Ţării Româneşti la mijlocul secolului al XVII-lea* („Glasul bisericii“, 1977, nr. 5, p. 16), unde se spune: „Istovirea literelor slavone şi triumful limbii româneşti în tipărituri către sfîrşitul domniei lui Matei Basarab nu se leagă de Reformă sau de vreo altă influenţă *din afară*, ci de acest spirit solidar cu permanenţele româneşti care ajunge să învingă rezistenţa tiparelor de politică culturală slavonizantă a voievodului“.

[3] După cum arăta recent Virgil Cândea, „*biserica română este singura dintre bisericile creştine din Europa care, deşi aparţinea unei severe tradiţii, a părăsit vechea »limbă sfîntă«, înlocuind-o cu limba vie a poporului.* Faptul se explică prin poziţia specială a românilor care, latini de origine şi de limbă, au fost obligaţi secole de-a rîndul să asculte serviciul divin într-o limbă străină“. Acelaşi învăţat a remarcat şi faptul că, în timp ce Matei Basarab dorea menţinerea slavonei ca limbă de cult, conform tradiţiei, el nu neglijează necesitatea comunicării între români prin scris şi tipar în limba lor proprie, dar în afara cultului (*Raţiunea dominantă*, p. 46-47).

nesc, la sfîrșitul veacului, cu ideia că limba română, fiind continuatoarea celei latine, este nu numai limba gloatelor, ci un instrument de civilizație, superior prin originile sale celei slavone, și acesta este cel mai mare merit al vechilor noștri umaniști. Cîtă vreme limba slavonă bisericească a fost considerată sfîntă, mai bogată ca mijloc de exprimare, nu a putut fi complet înlăturată din pozițiile ei de rezistență, în special în biserică". *Epoca lui Matei Basarab reprezintă însă o etapă importantă în acest proces de mai lungă durată.*

În sfîrșit, un al treilea curent era promovat de *Pantelimon Ligarides,* grec din Chios, umanist, erudit și teolog, chemat de Vasile Lupu, dar rămas la Tîrgoviște pentru a fi preceptorul fiilor postelnicului Constantin Cantacuzino și a încă zece fii de boieri. La cursurile sale, ținute în limbile greacă și latină și unde se învățau gramatica, retorica și logica, se vor forma o serie de intelectuali care vor promova o adevărată renaștere către sfîrșitul secolului al XVII-lea. Ligarides nu va influența însă decît în mică măsură atmosfera culturală a epocii lui Matei Basarab.

*

Acestea fiind curentele și tendințele principale ce se manifestă în epoca lui Matei Basarab, ne rămîne să spunem cîteva cuvinte despre *principalele sale realizări în acest domeniu,* realizări care vor influența într-o anumită măsură și pe cele de ordin artistic.

Cea mai de seamă realizare culturală este, fără îndoială, aceea din domeniul tiparului. Cu sprijinul mitropolitului Kievului, de origine română, Petru Movilă, Matei Basarab a adus în Țara Românească două tipografii ; una a așezat-o în mănăstirea Cîmpulung, unde a dat la lumină patru cărți (ultima o *Psaltire* în limba slavonă în 1650). Cea de a doua, instalată la început la mănăstirea Govora și pusă sub supravegherea egumenului Meletie Macedoneanul, a fost mutată la mănăstirea Dealu, iar de acolo la Tîrgoviște, în 1646, cînd se tipărește un *Slujebnic* slavon, apoi din nou la Dealu, în 1647, pentru ca în 1649 să se stabilească la Tîrgoviște, ultima tipăritură fiind *Tîrnosania* slavo-română din 1652. S-au tipărit în total 21 de titluri de cărți religioase.

Este interesant de reținut că în prefața primei cărți tipărite la Cîmpulung în 1635, *Molitfenicul* slavonesc, prefață alcătuită din porunca lui Matei Basarab, se spune că domnul și-a dat seama de „împuținarea cărților sfinte ... din pricina deselor năvăliri și împresurări ale diferitelor popoare" și că alte cărți nu se vor putea realiza „decît numai prin tipografie, adică tiparniță". Căutînd o asemenea instalație necesară, s-a prezentat Meletie Macedoneanul, „venit din țările rusești", cu care domnul s-a sfătuit ; soluția găsită în comun a fost aducerea tiparului de la Kiev, de la Petru Movilă, care a trimis „tiparniță întreagă, desăvîrșită, cu litere de cinci feluri, de asemenea și tipograf iscusit împreună cu ea, anume Timotei și cu alții", cărora — spune domnul — „și loc hotă-

rît pentru aceasta le-am arătat orașul numit Cîmpulung și le-am poruncit acolo a vieţui și a se hrăni, a se îmbrăca și a se folosi de darea orașului și în alte cheltuieli de meșteșug a o întrebuința. Deci, după săvîrșirea instrumentelor de lemn, trebuincioase meșteșugului, am poruncit ca prin voire și sfat obștesc, mai întîi să se scoată la lumină această carte ce este Trebnic sau Molitvoslov numit, fiind cea mai de trebuință cercetării bisericești". *Este vorba deci de o politică culturală dirijată de domn și de sfatul său domnesc, care urmărea în primul rînd înzestrarea lăcașurilor religioase cu cărțile de cult necesare.*

Tipăriturile realizate în timpul domniei lui Matei Basarab, care se adresau nu numai românilor din țara pe care o conducea, ci și celor de același neam cu ei din Moldova și Transilvania, ca și creștinilor ortodocși de la sudul Dunării, au fost făcute — așa cum am arătat — majoritatea în limba slavonă, limbă ce trebuia să unească pe ortodocși în lupta lor comună, sau separată, împotriva mahomedanismului, protestantismului sau calvinismului.

Marea majoritate a cărților tipărite au fost cărți de cult; la trei dintre acestea *(Pogribania preoților, 1650, Mystirio* sau *Sacrament,* 1651 și *Tîrnosanie,* 1652), editate tot în limba slavonă, explicațiile practicii sînt în limba română pentru preoții care nu înțelegeau limba slavonă.

În afară de cărțile de cult, s-au mai tipărit în vremea domniei lui Matei Basarab și *primele legiuiri din Țara Românească: Pravila de la Govora,* 1640, legiuire de drept bisericesc,

tradusă din slavonă de Mihail Moxa sau Moxalie, autorul unui cronograf, precum și *Îndreptarea legii*, 1652, operă de proporții mari, cuprinzînd traduceri din *Nomocanonul* lui Manuil Malaxos, *Comentariul* lui Alexie Aristeu la *Sinopsa* lui Ștefan din Efes ș.a., precum și largi extrase din *Cartea românească de învățătură*, tipărită de Vasile Lupu la Iași, în 1646.

Așa cum s-a arătat, „această legiuire reprezintă încununarea constituirii dreptului scris în limba română și, în același timp, receptarea oficială a legilor și canoanelor bizantine ca norme legale ale statului Țării Românești. *Îndreptarea Legii* este prima operă juridică din Țara Românească cu un pronunțat caracter laic și *cea mai cuprinzătoare legiuire tipărită în limba română în tot cursul evului mediu.* Ea reflectă și izbînda limbii române în literatura juridică".

Prin tipărirea *Îndreptării legii*, Matei Basarab avea în vedere în primul rînd *consolidarea legislativă a statului și autorității domnești* — care avea nevoie de o legiuire represivă împotriva celor care atingeau și primejduiau ordinea socială a epocii — și numai în al doilea rînd promovarea culturii în limba română.

În sfîrșit, merită subliniat și faptul că reproducerea *Pravilei Moldovei* din 1646 în legiuirea munteană din 1652 *„dovedește identitatea regimului social-politic din ambele state feudale românești"*. Adoptarea legiuirii moldovene în Țara Românească prezintă o deosebită importanță și pentru faptul că dovedește *„deplina unitate a limbii române"*.

Se cuvine subliniat aci faptul că cele două legiuiri — *Pravila de la Govora* și *Îndreptarea legii,* îndeosebi ultima — au avut o largă circulație și în Transilvania, unde s-au păstrat numeroase exemplare. Ducînd o adevărată politică culturală, Matei Basarab a pus să se tipărească *Pravila de la Govora* într-o ediție specială pentru Transilvania, sub numele mitropolitului Ghenadie. Din *Îndreptarea legii* s-au descoperit în Transilvania cel puțin 35 de exemplare, din care 8 în Bihor, 7 în Banat, 7 în județul Arad, 6 în județul Sibiu etc.

Pe unul din aceste exemplare se păstrează următoarea însemnare deosebit de interesantă : „scriu eu, Udriște diac (din Țara Românească — N.S.), la tine, frate popa Teodor, cum aceasta să știi și să nu să uite cum că această carte o dau ție să o duci la frații den Ardeal, această carte pre limba rumânească". Udriște atrăgea atenția asupra faptului că *Pravila* cuprindea *„luminata știință ... de dereptate de la moși și strămoși"*. Este vorba aici, în chip evident, de un mesaj cultural cu o semnificație clară : un dar „pre limba rumânească", făcut „fraților" din Transilvania.

*

A doua realizare de seamă în domeniul culturii privește istoriografia ; pe baza unei atente analize a părților componente ale cronicii Țării Românești (așa-numitul *Letopiseț Cantacuzinesc),* s-a ajuns la concluzia că „alcătuirea primei istorii a Țării Românești se datorește curții domnești din vremea lui Matei Basarab, iar Can-

tacuzinii n-au făcut altceva decît să adauge la sfîrșitul ei cronica lor, fără a schimba mare lucru din textul letopisețului oficial precedent".

Asupra motivelor care l-au determinat pe Matei Basarab să întreprindă această operă de mare interes cultural-național s-a spus că la baza voinței domnului a stat dorința sa de a stabili o legătură între boierii Craioveşti (din stirpea cărora făcea el însuşi parte) şi familia domnitoare a Basarabilor, Matei din Brîncoveni fiind primul domn din sec. XVII care şi-a adăugat şi numele de Basarab.

Fără îndoială că argumentele aduse de marele istoric care a fost P. P. Panaitescu sînt convingătoare, dar ele nu sînt — ne-am îngădui să o spunem — suficiente ; autorul omite dorința lui Matei Basarab de a face o legătură trainică cu trecutul, trecut în care găsea atîtea exemple şi modele pentru a redresa prezentul țării. Dincolo deci de interesele sale, poate cam personale, stătea idealul său politic de care am vorbit în paginile precedente.

Legătura cu trecutul țării şi al familiei Basarabilor Matei a realizat-o pe diverse căi. In afară de istoriografie, el s-a preocupat de toate lăcaşurile vechi ale țării — îndeosebi de acelea ridicate de Neagoe Basarab şi de boierii Craioveşti — pe care le-a refăcut sau reparat, aşa cum vom arăta mai departe.

Este posibil ca — aşa cum Udriște Năsturel a fost pus de domn să caute prin mănăstiri toate cărțile vechi — Matei Basarab să fi trimis una sau mai multe persoane care să vadă toate ctitoriile țării şi să culeagă din inscripțiile şi do-

cumentele lor date istorice despre predecesorii domnului, date inserate apoi în cronica țării.

Cititorii se pot întreba pe drept cuvînt ce legătură există între politica culturală promovată de Matei Basarab și dezvoltarea artelor din această epocă. La aceasta se poate răspunde că „unul din principalele puncte ale amplului program de »politică a culturii« urmărit de domnie a fost înzestrarea instituțiilor religioase, nu numai cu averi și posesiuni menite să le asigure existența zilnică, ci și cu lăcașurile și obiectele de cult corespunzătoare... prestigiului de care se socotea că ele trebuie să se bucure în societatea vremii. În parte, așa se explică deosebita preocupare pentru artă a acestei perioade; astfel se justifică și de ce, într-o vreme în care în alte părți arta laică ajunsese să cunoască o mare dezvoltare, cea a Țării Românești se menține predominant religioasă și, în sfîrșit, tot astfel se explică și principalele caracteristici pe care ea le vădește în tot cursul domniei lui Matei Basarab. Într-adevăr, ca și întreaga cultură, activitatea artistică se bucura de sprijinul material al domniei, dar numai în măsura în care ea contribuia la realizarea programului politic de reorganizare a statului, potrivit cu modelul »vremurilor bune« de la începutul secolului precedent".

*

S-a spus — și pe bună dreptate — că *Matei Basarab a fost „cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru"*.

Mulțimea construcțiilor ridicate de domnul Țării Românești a fost remarcată și de contem-

poranii săi ; de pildă misionarul catolic Baksić, vizitînd ţara în această vreme, afirma că Matei Basarab „a ridicat multe mănăstiri şi a renovat multe biserici pe întinsul Ţării Româneşti". La rîndul său, un alt străin care a vizitat Ţara Românească în această vreme, diaconul Paul de Alep, constata şi el că Matei Basarab „a zidit multe biserici şi felurite mănăstiri, toate de piatră, boltite, din temelii desăvîrşit ; şi le-a făcut toate de cîte aveau nevoie, ca odoare sfinte, preţioase şi le-a făcut danii bogate. Şi a făcut multe milostenii la Ierusalim şi la felurite mănăstiri şi biserici din lume... A zidit (în) multe locuri".

Numărul mare al ctitoriilor ridicate de Matei Basarab nu a impresionat numai pe străini, ci şi pe autohtoni. Într-un document din 1661 se spunea astfel că „multe sfinte mănăstiri şi case dumnezăeşti au făcut (domnul) aici în ţară", constatare asemănătoare aceleia din cronica ţării, unde se afirmă că Matei „au făcut multe mănăstiri şi biserici" şi se înşiră 20 de asemenea lăcaşuri (din care unele nu sînt ale lui Matei), precum şi „cetatea" din Tîrgovişte. Celălalt cronicar muntean remarcă faptul că „pînă la acest domn, puţine zidiri au făcut domnii cei mai dă nainte ; iar Matei vodă au înfrumuseţat ţara cu de tot fealiul de zidiri : mănăstiri, biserici, case domneşti".

Iată evidenţa ctitoriilor lui Matei Basarab : m-rea Arnota-Vîlcea, ante 1638 ; m-rea Brebu-Prahova, 1640-1650 ; curtea şi biserica din Brîncoveni-Olt, 1634-1635 ; m-rea Brîncoveni-Olt, 1640 ; Curtea Veche din Bucureşti, refă-

cută după 1640 ; m-rea Plumbuita-București, ante 1647 ; m-rea Sf. Apostoli-București (greu de datat) ; clădirile și biserica episcopiei din Buzău, 1649 ; curțile domnești și biserica din Caracal, refăcute după 1640 ; m-rea Căldărușani, 1637-1638 ; m-rea Negru vodă din Cîmpulung, 1635-1636 ; biserica Sf. Dumitru-Craiova, 1651 ; m-rea Drăgănești-Teleorman, 1647 ; biserica domnească din Gherghița, 1641 ; baia din Giurgiu, 1640 ; schitul Lăculețe-Dîmbovița, 1645-1656 ; m-rea Măxineni-Brăila, 1637-1639 ; biserica domnească din Mănăstirea-Cornățelul, jud. Călărași, 1648 ; m-rea Negoești, jud. Călărași, 1648-1649 ; m-rea Pinu-Buzău, 1647 ; biserica domnească din Pitești (terminată de Constantin Șerban) ; m-rea Plătărești, jud. Călărași, 1640 ; biserica domnească din Ploiești, circa 1637 ; biserica din Porcești-Sibiu, 1653 ; m-rea Sadova-Dolj, ante 1640 ; m-rea Slobozia-Ialomița, 1634 ; m-rea Soveja-Vrancea, 1645 ; m-rea Strehaia-Mehedinți, 1645 ; biserica Doamnei-Tîrgoviște, 1653 ; biserica Sf. Împărați-Tîrgoviște, 1650. *În total deci 30 de ctitorii, cele mai multe construcții noi.*

Separat de acestea, s-au executat diferite reparații și refaceri la : m-rea Curtea de Argeș, ante 1643 ; m-rea Govora-Vîlcea, unde s-a instalat o tipografie ; episcopia Rm. Vîlcea, schitul Slătioarele-Ocnele Mari (ante 1646) ; m-rea Tismana-Gorj (zidul de incintă) ; curtea domnească din Tîrgoviște, „cetatea" Tîrgoviștei și mitropolia din Tîrgoviște, *deci 8 lucrări. Total 38.*

Ampla operă constructivă a epocii lui Matei Basarab nu s-a rezumat deci numai la ridicarea unor monumente noi, laice sau religioase ; „mănăstirile acestea, eliberate (de închinarea la Locurile Sfinte), sînt, de la un capăt la altul al țării, îngrijite, împodobite și, unde este nevoie și reparate, pînă la refacere", după cum observă marele istoric Nicolae Iorga.

Aproape că nu este ctitorie veche care să nu fie reparată sau refăcută — după caz —, astfel încît putem spune că *întreaga țară apărea ca un șantier vast în care toate vechile monumente căpătau haină nouă.*

O grijă deosebită a acordat domnul ctitoriilor mai vechi ale neamului său, boierii Craioveşti şi Brîncoveni, care au fost fie refăcute, fie completate cu clădiri noi, fie reparate.

Urmărind să întărească prestigiul domniei, Matei Basarab a fost foarte atent cu clădirile ce prezentau un deosebit interes istoric, fie ele curțile domnești din București, Tîrgoviște și Caracal, fie marile mănăstiri ale țării, focare de cultură în acea epocă. Domnul „pretutindeni caută locurile istorice, urmele trecutului ce se cer împrospătate pentru mai marea glorie, dar și siguranță a lui, singurul avînd dreptul de a domni", afirmă pe bună dreptate același istoric.

După opinia aceluiași, grija lui Matei Basarab pentru monumente și preocupările sale de ctitor erau și un răspuns la strădaniile asemănătoare ale lui Vasile Lupu, contemporanul său din Moldova, țară care cunoaște și ea o epocă de mari și strălucite realizări constructive ; din acest motiv N. Iorga își intitulează cap. II din

partea dedicată „monarhiei românești" : *Întrecerea ctitorilor domnești.*

Mănăstirile cu ziduri groase și cu turnuri înalte și puternice ca cele de la Brebu, Cîmpulung, Strehaia, Sadova, Gura Motrului, Tismana, Măxineni, Slobozia etc. *erau menite nu numai nevoilor religioase, ci și unora militare, de apărare a părților mai amenințate ale țării lipsită de cetăți de primejdiile ce veneau din afara hotarelor.* „În toate acestea — spunea N. Iorga — nu era numai o manifestare de pietate. Prin astfel de clădiri țara ieșea întărită de cel care văzuse la Tismana ce adăpost se poate găsi între asemenea ziduri, așa cum Moldova era apărată prin cetățile lui Ștefan cel Mare".

Se știe că Țara Românească — aflată sub dominația otomană — pierduse cetățile de la Dunăre (Severinul, Turnu, Giurgiu) și nu avea voie de la Poartă să construiască cetăți de apărare din care să se poată opune trupelor otomane. Matei Basarab a găsit soluția de a eluda această dispoziție a Porții, construind mănăstiri fortificate, adevărate cetăți de refugiu și apărare. Așa se face că numeroase ctitorii ale epocii lui Matei Basarab au fost întărite cu ziduri înalte de circa 6-7 m și prevăzute cu turnuri de colț și cu metereze, care dovedeau în chip limpede rolul lor de puncte fortificate, de apărare a țării îndeosebi în părțile cele mai amenințate pe acea vreme : spre Dunăre (Slobozia, Căldărușani, Negoești, Sadova, Brîncoveni, Strehaia) sau spre Moldova (Brebu, Măxineni).

Rolul de apărare a țării pe care-l îndeplineau mănăstirile fortificate a fost recunoscut și de

contemporanii lui Matei Basarab. Vorbind despre mănăstirea Sadova, diaconul Paul de Alep mărturisea : „este zidită cu asemenea întărituri pentru că Dunărea se află în preajmă, la o oră și jumătate de drum". Cît privește mănăstirea Slobozia, care era „înconjurată cu ziduri mari de piatră, ca un castel", fortificarea ei se făcuse pe motivul să se afla „numai la o zi depărtare de Silistra".

Datorită întăriturilor pe care le aveau, unele din aceste mănăstiri apăreau în ochii străinilor care le vedeau ca niște adevărate cetăți de apărare. Vizitînd mănăstirea Strehaia la 1654, același Paul de Alep declara : „seamănă cu o cetate mare și are ziduri puternice de incintă, cu multe creneluri". Mai tîrziu, într-un raport din 1737, mănăstirea din Cîmpulung era considerată „posto di grandissima rivelanza, fabricato in forma di buon castello" și se aprecia că, cu zidurile ei înalte de circa 7 m, ar fi putut rezista cu succes unui asediu dat de către mii de oșteni. Cît privește mănăstirea Brîncoveni, vom nota impresia lui Baksić, care arăta la 1640 că Matei Basarab „a întărit-o ca pe o cetate și, deasupra porții, (a zidit) un turn puternic".

Unele din aceste mănăstiri aveau — ca și cetățile — șanțuri cu apă și erau prevăzute cu poduri pe scripeți ; este cazul mănăstirii Sadova, despre care se spunea la 1761 că avea un șanț „din vechime" care izola mănăstirea „în ostrov (= insulă), peste care șanț au fost și pod în scripeți, de-l ridica noaptea, fiind fost

ca o poartă de se apăra mănăstirea de multe întîmplări rele".

Dar nu numai ctitoriile lui Matei Basarab au fost fortificate, ci și acelea ale unor boieri ai săi. De pildă, mănăstirea Bradu-Buzău avea o incintă puternic fortificată, care era înconjurată și cu un val de pămînt ; mănăstirea Mărgineni-Prahova avea, de asemenea, ziduri atît de puternice încît, la 1717, trupele austriece au transformat-o în cetate de apărare.

În afară de ctitoriile ridicate în diverse orașe și sate din Țara Românească, urmînd exemplul străbunului său Neagoe Basarab, domnul a ctitorit numeroase alte lăcașuri religioase în afara hotarelor țării, fie la sud de Dunăre (bisericile din Vidin și Șvișțov) sau la Muntele Athos, fie în celelalte două țări surori, Moldova (mănăstirea Soveja sau Dobromira) și Transilvania (biserica din Porcești), întărind — și pe această cale — străvechile legături dintre Țările Române.

Matei vodă a fost un mare ctitor la Muntele Athos, poate mai mare ca modelul său Neagoe Basarab, problemă care ar merita mai multă atenție. După știința noastră, Matei a refăcut biserica mare a mănăstirii Xenofon, a refăcut biserica Sf. Mihai de la Marea Lavră (ctitoria lui Neagoe), unde domnul este pictat ca ctitor (1653), a refăcut katoliconul și pridvorul bisericii de la mănăstirea Dionisiu (1647), și ea ctitorie a lui Neagoe, și a renovat trapeza mănăstirii Hilandar (1645), deci patru lucrări mari.

Separat, cu fondurile domnului s-au repictat : biserica Sf. Mihai de la Marea Lavră, bi-

serica mănăstirii Simopetra (1640-1650), biserica și trapeza de la Xenofon, unde Matei este zugrăvit ca ctitor și s-a reparat pictura katoliconului de la Kutlunuz (1640).

Cu aprobarea domnului și cu fonduri rezultate din Țara Românească s-au mai refăcut chiliile de la mănăstirea Pantocrator (1637-1641) și s-a executat pictura paraclisului Maica Domnului de la Rusikon (1645). Este vorba deci de *10 lucrări importante* executate la mănăstirile Muntelui Athos.

Prezentarea ctitoriilor din vremea domniei lui Matei Basarab ar fi incompletă dacă nu am aminti și pe acelea ale boierilor Țării Românești, care — urmînd exemplul domnului — ridică circa 45 de frumoase mănăstiri și biserici în satele și orașele țării.

Este vorba de : schitul Apostolachi-Prahova, construit de Apostolachi comisul, 1645 ; m-rea Bradu-Buzău a familiei Cîndescu, 1640-1641 ; biserica Sf. Vineri din București, ctitorită de aga Niță, 1644-1645 ; biserica Colțea din București a lui Udrea Doicescu slugerul ; schitul Bunea-Vulcana — Dîmbovița, al lui Bunea Grădișteanu vistierul ; m-rea Butoiul-Dîmbovița a lui Spahiul șufarul, 1648-1649 ; biserica Negustori din Buzău a lui Badea Obredi negustorul, 1649 ; biserica din Călinești-Prahova, construită de un grup de boiernași, 1646 ; biserica din Ciovîrnișani-Mehedinți a lui Lupu Buliga mare agă ; biserica Sf. Troiță din Cîmpulung, ridicată de tîrgoveți ; biserica din Cîndești-Buzău a familiei Cîndescu, 1650-1651 ; biserica din Cocorăști-Prahova a familiei Cocorăscu, 1650 ; schi-

tul Crasna-Gorj al lui Dumitru Filişanu pitarul, **1636**; m-rea Creţeşti-Dolj, a lui Barbu Brădescu paharnicul; schitul Deleni-Olt al lui Drăguşin Deleanu paharnicul, 1644-1650; m-rea Dintr-un Lemn-Vîlcea a lui Preda Brîncoveanu vornicul, 1640 (atribuită de cronică lui Matei); schitul Dobrotinet-Olt; biserica din Dobreni, jud. Giurgiu, a lui Constantin serdarul, 1646; biserica din Filipeşti-Tîrg — Prahova, a familiei Cantacuzino, 1641-1642; biserica din Goleşti-Argeş a lui Stroe Leurdeanu mare vistier, 1646; m-rea Gura Motrului a lui Preda Brîncoveanu, 1653 (atribuită de cronică lui Matei Basarab); biserica din Herăşti — jud. Giurgiu, a familiei Năsturel-Herăscu şi a doamnei Elina, 1635; schitul Iordăchianu-Prahova a lui Iordache vornicul, 1641; schitul Jghiabul-Vîlcea, circa 1640; schitul Lipovul-Dolj al lui Dragomir mare vornic, ante 1652; biserica din Mălureni-Argeş a lui Mitrea şufarul, 1641; m-rea Mărgineni-Prahova, refăcută de C. Cantacuzino postelnicul; schitul Plăviceni-Teleorman al lui Dragomir vornicul, 1648; m-rea Polovragi-Gorj a lui Danciu Pîrîianu logofăt, ante 1648; m-rea Rîncăciov-Dîmboviţa, a lui Arsenie Şoimul căpitan, 1647-1648; schitul Robaia-Argeş a lui Sava şufarul, ante 1644; biserica din Sîmbureşti-Olt a lui Marco Danovici armaşul; m-rea Clocociov din Slatina-Olt, refăcută de Diicu Buicescu agă, 1645; biserica Sf. Treime-Slatina a lui Ghinea Ţucala (Brătăşanu) mare vistier, 1645; schitul Crivina-Şopîrliţa — Olt, a aceluiaşi Ghinea Ţucala mare vistier, 1651-1653; patru biserici în

Tîrgoviște: Buzinca, a lui D. Buzinca mare sluger, 1639; Stelea, reclădită de Vasile Lupu, domnul Moldovei, 1645 ; Tîrgului a lui Udrişte Năsturel logofătul, 1653 şi Vărzaru, clădită de Radu Vărzaru armaş la 1652-1653 (demolată) ; m-rea Topolnița-Mehedinți, refăcută de Lupu Buliga agă, 1646 ; schitul Vărzărești-Buzău, al lui Radu Vărzaru armaşul, c. 1645 ; m-rea Verbila-Prahova, refăcută de Pană Filipescu spătarul ; m-rea Vieroş-Argeş, refăcută de Stroe Leurdeanu mare vistier, 1645. La acestea lăcaşuri ortodoxe trebuie să adăugăm şi biserica catolică a Bărăției din București, clădită la 1633-1637 cu sprijinul lui Matei voievod.

Citind această listă de ctitori şi ctitorii, remarcăm că *aproape nu este familie mare boierească a țării care să nu fi înălțat un lăcaş sau mai multe*. Marele ctitor al vremii — alături de domn — este nepotul său, nababul Preda Brîncoveanu vornicul, cel mai bogat boier al vremii, ctitorul marilor mănăstiri Dintr-un Lemn şi Gura Motrului. Cîte două ctitorii, dar mai mici, au realizat şi alți boieri ca : Drăguşin Deleanu, Dragomir mare vornic, Lupu Buliga aga, Stroe Leurdeanu, Radu Vărzaru armaşul şi Ghinea Ţucala vistierul, ceea ce dovedeşte marile posibilități materiale de care dispuneau boierii acelei epoci.

Cu excepția bisericii din Buzău — construită de un negustor bogat — şi a celei din Călineşti, ctitoria unor boiernaşi, *toate celelalte ctitorii au fost realizate de boieri*. După cum spunea Matei Basarab într-un interesant document din 27 nov. 1640 ; „domnii şi mitropoliții,

episcopii, boiarii și fiecine de în puternicii lăcuitorii țării", numai aceștia puteau construi „case dumnezeești, sfinte mănăstiri așa pre în munți, pre în păduri, ca și pre în orașe".

În sfîrșit, nu trebuie să omitem din evidența noastră o serie de alte 7 ctitorii atribuite de tradiție sau de unii specialiști (pe o bază documentară nu prea sigură) lui Matei Basarab (schiturile Cîrnu și Corlatele) sau epocii sale (bisericile Șubești și Sf. Gheorghe din Cîmpulung, biserica din Dumitrești-Olt, mănăstirea Flămînda din Tg. de Floci-Ialomița și biserica Crețulescu din Tîrgoviște. Pentru a stabili vechimea acestor lăcașuri vor mai trebui făcute cercetări.

În afara acestor numeroase ctitorii religioase, mulți boieri își construiesc case noi, somptuoase și încăpătoare, așa cum fac boierii Cantacuzini, Udriște Năsturel, Stroe Leurdeanu și alții. Mulțimea caselor boierești noi a fost remarcată de Paul de Alep — un martor bine informat al epocii — care susținea că *toți boierii aveau case la moșiile lor.*

Desele și lungile pribegii ale boierilor din Țara Românească în Transilvania în secolul al XVI-lea și în primele decenii ale celui următor au influențat modul de viață al boierimii muntene care a căutat să adopte ca reședințe nobiliare tipuri similare celor întîlnite la nord de Carpați. Astfel, cumnatul lui Matei Basarab, învățatul Udriște Năsturel, și-a construit la Herăști, unde-și avea moșia părintească, o reședință în stilul Renașterii, așa cum acest stil era cunoscut în Transilvania. Influența Renaș-

terii se resimte în tendința de a realiza o locuință somptuoasă, în amplasarea locuinței într-o poziție pitorească, în dispoziția celor două aripi ale clădirii, precum și în decorația exterioară.

Un alt exemplar cunoscut de reședință boierească este curtea de la Goleşti-Argeş a familiei Leurdeanu-Golescu, zidită la 1646. Casa avea un singur nivel și era precedată de un pridvor cu stîlpi de lemn, fiind situată deasupra unor beciuri înalte. Ea semăna cu actuala casă moșnenească din regiune, atît prin împărțirea camerelor, cît și prin aspectul exterior, fiind construită foarte probabil de meșteri locali.

Despre alte reședințe boierești nu știm prea multe lucruri deoarece au dispărut. Ni s-au păstrat însă descrieri ale lor care dovedesc rafinamentul și frumusețea construcțiilor. De pildă, despre casele familiei Cantacuzino din Filipeşti-Prahova, Paul de Alep spunea că „sînt clădiri domnești ce uimesc mintea, fiind mai frumoase de cît clădirile din orașe. Acolo se află o baie elegantă, a cărui marmură e minunată ; apa care o alimentează este adusă de roți cu găleți așezate pe rîu, care alimentează și grădinile de zarzavat și livezile frumoase".

În afară de casele amintite mai sus, s-au mai construit în această vreme următoarele case boierești : locuința lui Preda Brîncoveanu din București, ante 1655 ; a lui Lupu Buliga mare agă din Ciovîrnișani-Mehedinți ; din Cîndești-Buzău a familiei Cîndescu, 1650-1651 ; din Cocorăști-Prahova a lui Radu Cocorăscu

mare logofăt, 1648-1649 ; casa lui Socol Cornăţeanu clucer din Cornăţeni-Dîmboviţa ; din Coţofeni-Dolj a familiei Coţofeanu, care se păstrează ; din Dobreni a lui Constantin serdarul, c. 1646 ; din Fărcaşele-Olt a lui Radu Fărcăşanu mare vistier ; din Mărgineni-Prahova a familiei Cantacuzino ; din Mironeşti-Coiani, jud. Giurgiu a lui C. Cantacuzino postelnicul ; din Răzvad-Dîmboviţa a lui Socol Cornăţeanu clucerul, 1643-1644 ; din Sîmbureşti-Olt a lui Marco Danovici armaşul. *Deci în total circa 15 case boiereşti.*

În total este vorba de *115 lucrări de construcţii noi, refaceri şi reparaţii, o cifră impresionantă pe care nu o mai întîlnim în alte epoci.*

Se înţelege că numai numărul nu lămureşte în întregimea ei problema ctitoriilor epocii lui Matei, aceasta deoarece mare parte a lor nu au fost cercetate de istoricii de artă, care nu le-au acordat toată atenţia. Vor mai trebui însă cercetate şi alte probleme, precum : nepotrivirile dintre datele documentelor şi cele din inscripţii (problemă semnalată în *Bibliografia* autorului) sau dacă Matei şi unii boieri ai săi au refăcut monumentele în întregime sau numai parţial, cum afirmă uneori urmaşii lor (de pildă pentru mănăstirea Brîncoveni). În sfîrşit, o problemă nelămurită încă pe deplin este aceea a importanţei epocii lui Matei pentru evoluţia arhitecturii muntene, ce aduce nou şi ce preia din tradiţie această arhitectură.

S-a spus — şi pe drept cuvînt — că *arta epocii lui Matei Basarab a cultivat tradiţiile mai vechi, că a fost o artă puţin accesibilă în-*

noirilor[4]. „Și în acest domeniu se va resimți dorința utopică de întoarcere spre trecut, dar și aici realitățile vremii vor cere — ca în toate celelalte domenii ale culturii — numeroase înnoiri. În artă deci, ca și în cultura vremii, Țara Românească se va resimți însă de pe urma izolării ei, fiind silită să dea întîietate tendințelor arhaizante față de cele înnoitoare și, chiar și astfel, să renunțe, adesea, la formele savante, — și, pînă la un punct, pedante chiar — ale zestrei de experiențe din trecut; *de mare răspîndire se bucură acum formele devenite, printr-o îndelungată folosire și prelucrare, tradiționale țării* (subl. ns.) și care se dovedeau apte de o tratare mai modestă, mai potrivită cu posibilitățile vremii. Astfel, »epoca lui Matei

[4] Istoricii de artă mai vechi considerau că, în domeniul arhitecturii religioase, epoca lui Matei Basarab se caracterizează prin: folosirea planului dreptunghiular și trilobat în egală măsură; turn-clopotniță pe pronaos; despărțirea naosului de pronaos printr-un zid cu o deschidere; împărțirea fațadelor în două registre printr-un brîu, registrele fiind decorate cu panouri și arcaturi realizate din ciubuce. Alți istoricii de artă susțin că, începînd din această epocă, zidul care despărțea de secole naosul de pronaos a fost desființat, în locul lui apărînd stîlpii care unifică în realitate spațiul bisericii. De curînd s-a arătat însă că presupusele noutăți din epoca lui Matei Basarab (pridvorul cu stîlpi de zidărie, clopotnița de pe pronaos sau tratarea fațadelor bisericilor) nu sînt decît „reluări pe scară mai largă ale unor procedee tehnice și soluții constructive experimentate și folosite anterior". (*Istoria artelor plastice în România*, II, p. 26).

În sfîrșit, după opinia lui V. Drăguț — unul din cei mai avizați istorici ai artei medievale românești — între ctitoriile lui Matei Basarab și cele ale înain-

Basarab« este — din punct de vedere al culturii în genere și deci și al artei — *epoca de sinteză deplină, unitară, și realizată în forme pe de-a întregul muntenești, a tuturor elementelor moștenite de la secolele precedente.* Chiar puținele — și de puțină însemnătate — elemente aduse de peste hotare vin acum aproape numai din Moldova vecină, așa încît ... *arta vremii lui Matei Basarab capătă un caracter unitar românesc*".

Constatarea aceasta este deosebit de prețioasă pentru înțelegerea importanței epocii lui Matei Basarab în dezvoltarea arhitecturii din Țara Românească : pe baza acestei sinteze unitare, care a asimilat toate procedeele utilizate în trecut, toată experiența constructivă, a fost posibilă strălucita dezvoltare a arhitecturii din vremea lui Constantin Brîncoveanu, care a ridicat

---

tașilor săi (îndeosebi Radu cel Mare și Neagoe Basarab) exista o „strînsă legătură", izvorîtă dintr-un „neclintit respect pentru moștenirea înaintașilor" ; astfel, au fost preluate dispoziția planimetrică și spațială a bisericii mănăstirii Dealu (la Plumbuita, Brebu, Gura Motrului, episcopia Buzăului) și turnul-clopotniță de pe pronaos de la biserica Sf. Gheorghe din Tîrgoviște. Cît privește pridvorul — „element de mai veche tradiție" — acesta a fost preluat în mod creator de meșterii epocii lui Matei Basarab, constituind „o admirabilă trăsură de unire între interior și exterior" care amintește de formele arhitecturii populare. Decorația exterioară cu brîu median, arcaturi și panouri realizate din ciubuce, folosește, la rîndu-i, modelele de la mănăstirile Dealu și Curtea de Argeș. Se poate spune că *„mai răspicat de cît în alte domenii, dragostea de țară a lui Matei Basarab se rostește în lucrările sale ctitoricești"* (V. Drăguț, *Prefață* la Veniamin Nicolae; *Ctitoriile lui Matei Basarab*, București, 1982, p. 7-8).

pe alte culmi experienţa acumulată de meşterii epocii laborioase a lui Matei Basarab.

Chiar dacă epoca lui Matei Basarab nu aduce prea multe înnoiri în artă, nu i se poate nega deci importanţa pentru dezvoltarea ulterioară a acesteia. „Bogata activitate în domeniul construcţiilor din vremea lui Matei Basarab ne lasă să surprindem faza finală a acestui îndelungat proces de constituire : aceea a răspîndirii — în forme mai modeste, impuse de înseşi amploarea acestei acţiuni — a rezultatelor celor mai viabile a întregii serii de căutări".

S-a mai spus — şi pe drept cuvînt — că materialele folosite în construcţii în această epocă sînt de slabă calitate, iar scăderea calităţii cărămizii a impus generalizarea sistemului — întîlnit sporadic şi în secolul anterior — al acoperirii faţadelor cu tencuială. În această constatare nu trebuie să uităm însă nici o clipă că *niciodată pînă atunci nu se construise atît de mult în Ţara Românească ;* în aceste condiţii, cantitatea a trecut înaintea calităţii, care a fost parţial neglijată. Nu trebuie să uităm că se construiau pînă la 6-7 edificii mari (mănăstiri, curţi boiereşti) pe an şi că echipele de meşteri trebuiau să lucreze repede. Pe lîngă aceşti meşteri — în majoritate români — la lucrările ample de construcţii participau şi rumânii sau vecinii. Astfel, într-un document din 4 aprilie 1646 se spune că rumânii din Călimăneşti-Vîlcea, sat al mănăstirii Cozia, au lucrat „la mănăstire la Ostrov" ; dintr-un alt document, din 1650-1651, aflăm că rumânii din Strehaia — sat al mănăstirii cu acelaşi nume — lucraseră şi ei la zidi-

rea mănăstirii, care, „acum s-au sfîrşit". *La ampla operă constructivă din epoca lui Matei Basarab un aport însemnat au adus deci locuitorii satelor ţării.*

După cum s-a remarcat, *în pisaniile unora din mănăstirile şi bisericile ridicate în epoca lui Matei Basarab apare un element nou, şi anume stema ţării — corbul cu crucea în cioc* — plasată în centrul unora din pisaniile amintite (la Măxineni, Filipeşti de Tîrg, Pinu, Gherghiţa). Apariţia acestui nou element în sculptura în piatră a epocii este pusă în legătură cu tipărirea celebrelor versuri ale lui Udrişte Năsturel, aşezate în fruntea ediţiei *Molitfelnicului* din 1635 :

„Ţara aceasta drept stemă pasărea corb poartă,
Iar pe gîtul ei acum şi o cunună atîrnă,
Cu adevărat a casei prealuminate şi preabătrîne,
A casei prea viteazului neam Basarab".

Înrudirea cu tipăriturile epocii nu a dus numai la introducerea stemei în pisanii, ci şi a anumitor motive decorative, utilizate de tiparniţele vremii.

După opinia noastră, introducerea stemei în pisaniile ctitoriilor domneşti sau ale unor familii boiereşti înrudite cu cea domnească (cazul bisericii de la Filipeştii de Tîrg) se datoreşte şi unei anumite concepţii despre *domnie* din această epocă, în care domnul tinde să se confunde cu ţara.

Pictura lăcaşurilor de cult din epoca lui Matei Basarab a fost în cea mai mare parte distrusă de trecerea anilor sau acoperită şi refăcută, fie de Constantin Brîncoveanu, fie de alţi domni şi

boieri care au reparat vechile lăcașuri și le-au refăcut pictura. Din numeroasele ctitorii ale epocii lui Matei Basarab nu mai păstrează pictura originală decît un număr de trei lăcașuri : biserica mănăstirii Plătărești, biserica din Dobreni și biserica mănăstirii Arnota. Unele ansambluri de pictură ale vremii (cel de la Clocociov, de pildă) sînt doar acoperite cu un strat subțire de culoare.

După cum s-a observat de specialiști, din punct de vedere al evoluției artistice, epoca lui Matei Basarab poate fi prelungită pînă în vremea începutului domniei lui Șerban Cantacuzino (1678), „căci în acest răstimp încep să se manifeste diverse tendințe în interpretarea și tratarea picturii tradiționale, febrile căutări ce își vor împlini realizarea la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea".

Aceste căutări și interpretări au două cauze mai importante :

1. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, stilul picturii de tradiție bizantină devenise un grafism ce repeta aceleași scene, care își pierdusera atît dinamismul dramatic, cît și expresivitatea ; de aici necesitatea de înnoire.

2. Spre deosebire de pictura secolului al XVI-lea, care este în cea mai mare parte opera unor pictori veniți de la sudul Dunării, pictorii din secolul lui Matei Basarab sînt în majoritate români, care stilizează cu o nouă prospețime și naivitate vechile scene, din nevoia de a reînnnoi o iconografie obosită și golită de substratul său mistic ; în acest proces de înnoire ei folosesc atît unele amănunte care ilustrează sentimentalis-

mul mai ușor accesibil al povestirilor apocrife, cît și unele elemente și scene inspirate din arta occidentală.

Așa se face că *pictura din epoca lui Matei Basarab tinde să dea o interpretare nouă, românească, moștenirii artistice și culturale de tradiție bizantină mai veche, ca și influențelor mai noi, venite din Apus.* În afară de aceasta, umanizarea figurilor, spiritul narativ și elementele decorative sînt cîteva din trăsăturile noi care apar în epoca lui Matei Basarab, începînd cu pictura bisericii de la Arnota.

Așa cum în arhitectură s-a făcut sinteza unitară românească, de care am amintit, „și în pictură spiritul inovator a constat în a da corespondența înțelegerii românești fondului iconografic și el moștenit".

În sfîrșit, așa cum s-a arătat de curînd, *„bătrînul voievod a încurajat artele caligrafiei și miniaturii, care cunosc în acei ani ultima lor perioadă de mare înflorire în Țara Românească"*, ceea ce este semnificativ pentru tradiția medievală a culturii acelei epoci.

Acestea sînt în linii mari trăsăturile caracteristice ale realizărilor cultural-artistice din epoca laborioasă a lui Matei Basarab, care merită pe drept cuvînt titlul de *cel mai mare ctitor din istoria medievală a poporului român.*

Capitolul VI

MATEI BASARAB ÎN AMINTIREA POSTERITĂȚII

După ce am prezentat realizările domniei lui Matei Basarab în diverse domenii, ca și sfîrșitul trist și nemeritat al bătrînului domn, să vedem acum ce amintire a lăsat urmașilor săi, care sînt părerile istoriografiei noastre despre meritele lui Matei Basarab și modul cum se înscrie domnia acestui viteaz voievod în istoria patriei.

La mijlocul secolului al XVII-lea, un anonim nota : *„mai bun domn de cît Mateiiu Vodă n-au fost nici un domn"*. Această mărturie nu aparține nici unei cronici oficiale, nici unui document de cancelarie ce ar fi urmărit în mod firesc să preamărească pe bătrînul domn al Țării Românești ; ea a fost zgîriată pe o cărămidă utilizată la ridicarea unei ctitorii din Tîrgoviște, în ultimii ani ai domniei lui Matei Basarab. Este vorba, deci, de o mărturie sinceră a unui meșter constructor sau diac din cei mulți care trăiau pe atunci în vechea capitală a țării. Aceste cuvinte simple transmit peste veacuri prinosul de recunoștință al supușilor bătrînului domn,

care a știut timp de peste două decenii (1632-1654) să apere țara de războaie pustiitoare și inutile, să asigure o lungă perioadă de liniște și prosperitate Țării Românești.

De altfel, acest omagiu nu este singular ; el este însoțit de acelea ale cronicarilor secolului al XVII-lea, care au și ei, cu toții, cuvinte de laudă pentru bătrînul Matei despre care ne-au lăsat imaginea unui domn bun și blînd, ce a știut să conducă țara cu deosebită pricepere și înțelepciune.

Astfel, în *Letopisețul Cantacuzinesc*, Matei Basarab este caracterizat ca fiind „domn bun", care a guvernat țara „foarte bine și cu dreptate". În timpul domniei lui Matei, „țara lui, mare cu mic, să bucura și da laudă lui Dumnezeu pentru domn bun, că avea pace și odihnă dăspre toate părțile și fieștecare avea hrană den dăstul".

Ca să apere memoria bătrînului domn de „numele rău" pe care i-l făcuse exploatarea fiscală cam aspră din timpul ultimilor ani ai domniei, cronicarul dă toată vina pe Ghinea Țucala, „grec lăcătar de la Rumele", care i-ar fi promis domnului „bani mulți" dacă îl face mare vistier ; și, într-adevăr, vistierul i-a procurat „bani mulți", dar, odată cu aceștia, i-a stricat domnului „numele cel bun" pe care îl avusese pînă atunci.

La rîndul său, autorul celeilalte cronici muntene din această epocă (numită letopisețul Bălenilor) afirmă și el că Matei Basarab a așezat „lucrurile țării cele stricate și dărăpănate de alții și cu bune socotele toate le așeza și cu

vecinii se împăca, ca să aibă țara odihnă și pace".

Miron Costin îi face o caracterizare și mai frumoasă, punînd în lumină o altă latură a personalității domnului : vitejia ; după opinia sa, Matei voievod a fost „om fericit preste toate domniile acei țări, nemîndru, blînd, drept, om de țară, harnic la războaie, așa neînfrînt și nespăimat cît poți să-l asemeni cu mari oșteni ai lumii".

Calitatea de oștean viteaz și cu multă experiență în purtarea războaielor (să nu uităm că aga din Brîncoveni își începuse ucenicia în glorioasa epocă a lui Mihai Viteazul și Radu Șerban) a fost recunoscută și de alți contemporani și ea inspira teamă și respect și otomanilor. La cîțiva ani de la urcarea pe tron a lui Matei Basarab, la 20 august 1643, rezidentul imperial la Poartă, Rudolf Schmid — în general bine informat asupra realităților noastre—, scria împăratului Ferdinand că voievodul Țării Românești era un bătrîn oștean viteaz, din sîngele vechilor voievozi ai Țării Românești și că turcii îl respectau, considerîndu-l „ca pe un al doilea Mihai vodă" (Viteazul).

Datorită acestor calități, ca și forței militare a Țării Românești — care putea ridica circa 40 000 de oșteni la luptă — solii bulgari în Apus considerau că Matei Basarab era principalul conducător al „întregului răsărit", iar regele Poloniei îi atribuia titlul de „generalissim al Orientului".

Meritele deosebite ale lui Matei Basarab au fost apreciate și în literatura apuseană ; un

compilator francez de la 1689 considera astfel că Matei era un „prinț zelos pentru religia creștină și foarte iubit de supușii săi" *(prince zelé pour la religion chrètienne et fort aimé de ses sujets).*

În sfîrșit, patriarhul Macarie al Antiohiei — care l-a cunoscut pe Matei Basarab către sfîrșitul vieții acestuia — are și el frumoase cuvinte de laudă despre domnul dispărut : „acest Matei bei a știut să mîne raiaua (= supușii) cu cea mai bună cîrmuire [...]. Era îndrăzneț în războaie, fericit, mîndru, și oricare dușman care purta război cu el se întorcea biruit și nimicit. Avea un foarte bun nume [1], era temut de toată lumea. Vestea lui era pretutindeni răspîndită".

Subliniem faptul că această caracterizare este foarte asemănătoare cu aceea din inscripția de pe piatra de mormînt a lui Matei Basarab de la mănăstirea Arnota, unde se spune că răposatul domn a fost : „bărbat drept, îndurător și milostiv ... niciodată biruit ci biruitor și a multe învingeri învingător prea slăvit, înfricoșător dușmanilor, prietenilor de folos, îmbogățitor al țării sale".

*

Ținînd seama de toate aceste caracterizări elogioase ale cronicarilor și ale altor contemporani ai domnului, istoricii noștri din trecut l-au

[1] Afirmație confirmată și de papa Inocențiu al X-lea, care, la 16 mai 1647, laudă „minunata bunătate sufletească" a lui Matei *(Spectata nobis non semel mirifica nobilitatis tuae humanitas)* („Studii italiene", 1939, p. 66).

considerat și ei pe Matei Basarab ca pe un domn bun și drept. Astfel, pentru Al. Odobescu, Matei a fost „viteaz în războaie, dibaci în politică și-n veci încins cu grija țării ..., acel erou mare în toate, (care) nu nesocotea nici cele mai mărunte îndeletniciri ca să țină liniștea și dreptatea între pământenii săi ... El nu știa multă carte, nu vorbea altă limbă decît limba țării, dar vorba-i era vorbă sănătoasă, și, cînd lua condeiul în mînă, apoi condeiul plătia cît sabia ... Matei Basarab, dacă n-a fost singurul erou al Țării Românești, negreșit că a fost cel mai mare domnitor al ei, cel ce a știut să împreune puterea armelor de apărare cu regularea progresului și ordinii înlăuntru ... Numele tău glorios — i se adresează Odobescu — ar trebui să insufle o venerație religioasă poporului pentru care ai jertfit".

Pentru Nicolae Iorga, domnul a fost „adevărat bun păstor și părinte", care „a ținut țara în cea mai deplină liniște, cu judecată bună și cu dări cumpătate" ; pentru marele nostru istoric, Matei a fost un adevărat „domn-părinte" sau „bunul ocrotitor al supușilor și tovarășilor săi de arme".

O opinie asemănătoare are și V. Motogna, care susține că „Matei vodă a șters suferințele trecutului, restabilind întocmirile cele bune și așezînd toate păturile sociale în drepturile lor pe care le-au avut din vechime. Prin cîrmuirea lui blîndă și dreaptă, și-a făcut zid de apărare din alipirea și dragostea supușilor".

În sfîrșit, pentru C. C. Giurescu, Matei Basarab a fost un domn cu remarcabile însușiri :

„viteaz ostaș, ctitor desăvîrșit, gospodar vrednic și diplomat încercat .. tipul reprezentativ al domnului de țară".

Chiar dacă aceste caracterizări tind să idealizeze în parte personalitatea și meritele lui Matei Basarab, după cum s-a observat, nu se poate nega faptul evident că, în lunga sa domnie de aproape 22 de ani, Țara Românească a cunoscut importante progrese atît în viața economică, politică și militară, cît și în dezvoltarea culturii și artei. Cu armata sa foarte puternică, Matei Basarab a reușit să apere independența și integritatea țării sale împotriva Imperiului otoman. *Pentru toate aceste motive — la împlinirea a 350 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești — Matei Basarab merită toată admirația urmașilor săi care-l consideră unul din marii voievozi din veacurile trecute.*

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

* * * — *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Editura politică 1975.

NICOLAE CEAUȘESCU, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, București, Editura politică, 1974.

NICOLAE CEAUȘESCU, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 18, București, Editura politică, 1980.

NICOLAE CEAUȘESCU, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele ideologice și activitatea politică, educativă a partidului*, prezentată la plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 1-2 iunie 1982, București, Editura politică, 1982.

I. IZVOARE

T. G. BULAT, *Știri documentare despre mănăstirea Argeșului în timpul domniei lui Matei vodă Basarab (1632-1654)* („Biserica ortodoxă română", 1975, nr. 3-4, p. 360-370).

*

* * * *Călători străini despre țările române*, vol. V și VI, Buc., 1973, 1976.

MIRON COSTIN, *Letopiseţul ţării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1958.
* * * *Cronici turceşti privind ţările române. Extrase*, vol. I-III, Buc., 1966, 1974 şi 1980.
AUREL DECEI, *Relaţiile lui Vasile Lupu şi Matei Basarab cu Poarta în lumina unor documente turceşti inedite* („Anuarul Institutului de istorie", Cluj, 1972, p. 49-84).
* * * *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. XXIII-XXIV, Buc., 1973-1974.
C. C. GIURESCU, *Uciderea vizirului Mahomed Tabani Buiuc, sprijinitorul lui Vasile Lupu. O scrisoare inedită* („Rev. istorică", XII, 1926, p. 98-103).
B. P. HASDEU, *Cîteva acte române inedite din biblioteca Batthianiană din Alba Iulia, 1631-1633* („Columna lui Traian", VII, 1876, p. 230-235).
HURMUZAKI, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. IV/1 şi 2, VIII.
NICOLAE IORGA, *O scrisoare a lui Matei Basarab către Gheorghe Rákóczi I-iu, principele Ardealului, cu lămuriri asupra venirii la domnie a lui Matei*, în *Studii şi documente*, IX, p. 4-17.
— *Socotelile Braşovului*, Buc., 1899.
— *Studii şi documente*, vol. IV şi X, Buc., 1904, 1905.
* * * *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690. Letopiseţul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu şi Dan Simonescu, Buc., 1960.
GEORG KRAUS, *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, Buc., 1965.
* * * *La lotta del popolo romeno per l'indipendenza*, Editori Reuniti, 1979.
IOAN LUPAŞ, *Documente istorice transilvane. I 1599-1699*, Cluj, 1940.
IULIAN MARŢIAN, *Din memoriile voievodului ardelean Ioan Kemény* („Arhiva Someşană", 1937, p. 200-206).
* * * *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, vol. IX-X, Budapest, 1883-1884.
RADU POPESCU, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. C. Grecescu, Buc., 1963.

S. SZILAGY, *A két Rákóczy György fegedelem családi levelezése in Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, XXIV, Budapesta, 1874.
* * * *Okmanytar II. Rákóczy György*, Budapesta, 1874.
NICOLAE TOMICIU, *Matei Basarab și Vasile Lupu în lumina izvoarelor ungurești* („Arhivele Olteniei", 1938, p. 138-143) (după I. Marțian).
C. VELICHI, *Vasile Lupu ca domn al Moldovei și Țării Românești* („Rev. istorică", 1936, p. 101-103)
ANDREI VERESS, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX-X, Buc., 1937-1938.
— *Cîntece istorice vechi ungurești despre români*, Buc., 1925 (extras din „Analele Acad. Române. Mem. Secției istorice", s. III, t. III).

II. LUCRĂRI DIVERSE

A. *Istorie politică și militară*

ȘTEFAN ANDREESCU, *Mai bun n-a fost nici un domn* („Magazin istoric", 1969, nr. 12, p. 26-32).
I. ATANASIU, *Bătălia de la Finta*, Tîrgoviște, 1912.
M. I. CĂPREȘCU, *Relațiile dintre Matei Basarab și Vasile Lupu*, Buc., 1899.
PAUL CERNOVODEANU, *Complexul istoric de la Slobozia „Crucea lui Leon vodă"* („Glasul Bisericii", XXIX, 1970, nr. 7-8, p. 773-776)
ILIE CHIRIȚĂ, *Matei Basarab* („Arhivele Olteniei", XIV 1935, p. 47-57).
C. CIHODARU, *Răscoala din anul 1653 din Moldova* („Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza" — Iași, istorie, t. XIV, 1968, p. 103-109).
N. CONSTANTINESCU, CRISTIAN MOISESCU, DARDU NICOLĂESCU-PLOPȘOR, *Considérations sur les tombes princières de Tîrgoviște* („Dacia", XI, 1967, p. 301-319 + 1 pl.).
LIDIA DEMÉNY, LUDOVIC DEMÉNY și N. STOICESCU, *Răscoala seimenilor sau răscoala populară ?*, Buc., 1968.

MARIA DOGARU, *Sigiliile lui Vasile Lupu* („Rev. Muzeelor", 1971, nr. 1, p. 60-63).
IVAN DUICEV, *Petăr Parcevici și încercările de eliberare ale popoarelor balcanice de sub stăpînirea otomană, în Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII-XIX)*, vol. I, Buc., 1971.
G. D. FLORESCU, *Un sfetnic al lui Matei Basarab ginerele lui Mihai Viteazul* („Rev. istorică română", 1942, p. 66-94).
VALENTIN GEORGESCU, *Hrisovul din 15 iulie 1631 al lui Leon vodă Tomșa în Țara Românească și problema „cărților de libertăți"* („Rev. de istorie", 29, 1976, nr. 7, p. 1 013-1 029).
E. HURMUZAKI, *Fragmente din istoria românilor*, III, Buc. 1900.
N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, Buc., 1939.
— *Răscoala seimenilor împotriva lui Matei Basarab*, Buc., 1910 (extras din „Analele Acad. Române. Mem. Secției istorice", s. II, t. XXXIII).
ALEXANDRU LIGOR, *Din legăturile Moldovei cu celelalte țări românești în vremea domniei lui Vasile Lupu* („Rev. de istorie", 1978, nr. 3, p. 433-444).
IOAN LUPAȘ, *Începutul domniei lui Matei Basarab și relațiunile lui cu Transilvania*, Buc., 1933 (extras din „Analele Acad. Române. Mem. Secției istorice", s. III, t. XIII).
* * * *Politica lui Matei Basarab*, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, Buc., 1928, p. 139-164.
ILIE MINEA, *Data de zi a luptei de la Ojogeni* („Buletinul Inst. Xenopol", 1942, nr. p. 52-53).
DAMASCHIN MIOC, *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab* („Studii", XII, 1959, nr. 2, p. 53-83).
G. MISSAIL, *Epoca lui Vasile Lupul și Mathei Basarab V.V., domnii Moldovei și Terrei Românesci (1632-1654)*, Paris, 1866.
VICTOR MOTOGNA, *Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu („Cercetări istorice"*, 1940, p. 453-518).
— *Avut-a Matei Basarab un fiu?* („Rev. istorică", XIV, 1928, p. 39-41).

STOICA NICOLAESCU, *Mateiaș voievod, fiul lui Matei Basarab voievod 1635-1652* („Arhivele Olteniei", XX, 1941, p. 19-27, 73-80).
GRIGORE POPESCU, P. GRIGORIU, *Matei Basarab și Vasile Lupu*, Buc., 1970.
MIHAI POPESCU, *Fabrici românești de hîrtie*, Buc., 1941.
CONSTANTIN REZACHEVICI, *Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în veacul al XVII-lea* („Studii și mat. de istorie medie", IX, 1978, p. 59-84).
RADU ROSETTI, *Încercări critice asupra războiului din 1653 dintre Matei Basarab și Vasile Lupu*, Buc., 1912.
AURELIAN SACERDOȚEANU, STELIAN METZULESCU, *Întîia piatră de mormînt a lui Matei Basarab* („Studii și cercetări de istoria artei", II, 1955, nr. 3-4, p. 342-351).
ION SÎRBU, *Matei vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen, 1632-1654*, Leipzig, 1899.
NICOLAE STOICESCU, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, Buc., 1968.
— *„Descălecat" sau întemeiere ? O veche preocupare a istoriografiei românești*, în vol. *Constituirea statelor feudale românești*, Buc., 1980, p. 125-132.
CONSTANTIN ȘERBAN, *Relațiile politice dintre țările române la mijlocul secolului al XVII-lea* („Rev. de istorie", 31, 1978, nr. 11, p. 1 039-1 057).
I. TANOVICEANU, *Din luptele pentru neam. Răsturnarea lui Vasile Lupu. Studiu istoric* („Analele Acad. Române. Memoriile Secției istorice", s. II, t. XXIV, 1 901-1 902).

B. *Istoria cultului și artei*

ILIE BÂRBULESCU, *O biserică a lui Matei Basarab la Vidin* („Arhiva", 1924, nr. 2, p. 123-125).
VICTOR BRĂTULESCU, *Monumente de artă din Tîrgoviște. Morminte voievodale de la Tîrgoviște și Arnota* („Glasul bisericii", 1967, nr. 3-4, p. 291-322).

VIRGIL CĂNDEA, *Raţiunea dominantă*, Cluj-Napoca, 1979, p. 33-77.

NICOLAE CONSTANTINESCU, *O operă necunoscută a sculptorului Elias Nicolai : întîia piatră de mormînt a voievodului Matei Basarab aflată la Tîrgovişte* („Studii şi comunicări", XIV, 1970, p. 357-364).

GH. CRONŢ, *Dreptul bizantin în ţările române. Îndreptarea Legii din 1652* („Studii", XI, 1960, p. 51-80).

IOAN N. FLOCA, *Unitatea dintre pravilele folosite în Transilvania cu cele din Ţara Românească şi Moldova* („Mitropolia Ardealului". 1962. nr. 9-12. p. 686-710).

C. C. GIURESCU, *Două ctitorii ale lui Matei Basarab în Bulgaria* („Rev. istorică română", 1941-1942, p. 390-391).

— *Matei Basarab cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru. Ştiri noi despre lăcaşurile lui*, în vol. *Prinos I.P.S.S. Nicodim, patriarhul României*, Buc., 1946.

NICOLAE IORGA, *Doamna Elina a Ţării Româneşti ca patroană literară*, Buc., 1932 (extras din „Analele Acad. Române. Memoriile Secţiei istorice", s. III, t. XIII).

* * * *Istoria artelor plastice din România*, vol. II, Buc., 1970.

C. I. KARADJA, *Notiţă despre unele miniaturi înfăţişînd pe Matei Basarab şi pe doamna Elina* („Buletinul Comisiei Monumentelor istorice", 1926, p. 54-57).

DAN-HORIA MAZILU, *Udrişte Năsturel*, Buc., 1974.

ŞTELIAN METZULESCU, *Stema lui Matei Basarab în cărţile bisericeşti* („Biserica ortodoxă română", 1959, nr. 3-4, p. 322-342).

FRANCISC PALL, *Matei Basarab şi problema unirii religioase* („Studii italiene", VI, 1939, p. 60 şi urm.).

P. P. PANAITESCU, *Începuturile istoriografiei în Ţara Românească* („Studii şi mat. de istorie medie", V, 1962, p. 217 şi urm.).

VICTOR PAPACOSTEA, *Les origines de l'enseignement superieur en Valachie („Revue des études sud-est européennes"*, I, 1963, nr. 1-2, p. 7-21).
— *O școală de limbă și cultură slavonă la Târgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab* („Romanoslavica", V, 1962).
CORNELIA PILLAT, *Tradiție și inovație în iconografia picturii Țării Românești din epoca lui Matei Basarab* („Studii și cercetări de istoria artei", 1973, nr. 2, p. 273 și urm.).
— *Pictură murală în epoca lui Matei Basarab*, Buc., 1980.
DAN SIMONESCU-DAMIAN BOGDAN, *Inceputurile culturale ale domniei lui Matei Basarab* („Biserica ortodoxă română", LVI, 1938, p. 870 și urm.).
TEREZA SINIGALIA, *Trei pisanii din epoca lui Matei Basarab („Buletinul Monumentelor istorice"*, 1974, nr. 2, p. 73-75).
NICOLAE STOICESCU, CRISTIAN MOISESCU, *Târgoviștea și monumentele sale*, Buc., 1976.
ȘERBAN RĂZEȘUL (A. SACERDOȚEANU), *Iarăși despre mitropolitul Ignatie Sîrbul* („Biserica ortodoxă română", 1964, nr. 11-12, p. 1 085-1 097).
GABRIEL ȘTREMPEL, *Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea* („Studii și cercetări de bibliologie", I, 1955, p. 19-27).
CONSTANTIN TURCU, *Știri despre mănăstirea Soveja sau Dobromira (Mănăstirea Bunei înțelegeri)* („Mitropolia Moldovei", 1957, nr. 5-7, p. 480-484).

CUPRINSUL

		Pag.
Prefață	. . .	5
CAP. I	*Matei aga din Brîncoveni urcă pe tronul Țării Românești devenind Matei Basarab* . . .	9
CAP. II	*Politica internă a lui Matei Basarab*	46
	1. Dezvoltarea economică și socială a țării	47
	2. Organizarea statului . .	67
CAP. III	*Politica externă a lui Matei Basarab*	93
CAP. IV	*Sfîrșitul domniei lui Matei Basarab*	193
CAP. V	*Cultura și arta în vremea domniei lui Matei Basarab* . . .	204
CAP. VI	*Matei Basarab în amintirea posterității*	234
Bibliografie selectivă	. . . . .	240

Redactor : AL. MARCU
Coperta : N. VLĂDESCU
Tehnoredactor : D. ANDREI

Bun de tipar 16.09.1982. Apărut 1982.
Coli de tipar 7 3/4. B233.

Tiparul executat sub comanda nr. 874
la Tipografia militară
a Ministerului Apărării Naționale

Editura militară

În lunga domnie a lui Matei Basarab, de aproape 22 de ani, Țara Românească a cunoscut importante progrese atît în viața economică, politică și militară, cît și în dezvoltarea culturii și artei. Cu armata sa foarte puternică, Matei Basarab a reușit să apere independența și integritatea țării sale împotriva Imperiului Otoman.

Lei 10,50